

НІНА ОСЬМАК
ТЕТЯНА БИКОВА
ВІКТОРІЯ АЛЕКСАНДРЕНКО
ТЕТЯНА УРИСЬ

УКРАЇНСЬКА УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

УКРАЇНСЬКА УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

**НІНА ОСЬМАК
ТЕТЯНА БИКОВА
ВІКТОРІЯ АЛЕКСАНДРЕНКО
ТЕТЯНА УРИСЬ**

УКРАЇНСЬКА УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

*Навчальний посібник
для студентів-філологів*

**Київ
Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова
2021**

**УДК 398(=161.2)(075.8)
О-79**

*Рекомендовано Вченою радою
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 15 від 26 червня 2019 р.)*

Рецензенти:

Приліпко І. Л., доктор філологічних наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,

Ліпницька І. М., кандидат філологічних наук, доцент,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

Осьмак Н.

О-79 Українська усна народна творчість : навчальний посібник / Н. Осьмак, Т. Бикова та ін. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. – 151 с.

У посібнику подається навчально-методичний комплекс дисципліни “Українська усна народна творчість”, яким передбачено стислий виклад теоретичного матеріалу до кожної теми, вміщено плани лекційних і практичних занять до курсу, система різнорівневих форм контролю набутих знань, умінь та навичок: тести, контрольні запитання, статті, рекомендовані до конспектування, проблемні завдання, питання для модульного контролю тощо. Для кращого розуміння студентами специфіки курсу наприкінці посібника подано тлумачний словник. Матеріал посібника сприяє самостійному пошуку, розвитку творчих здібностей і аналітичного мислення студентів.

Для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти, викладачів, вчителів, усіх, хто цікавиться усною народною творчістю.

УДК 398(=161.2)(075.8)

ISBN 978-966-931-240-2

© Колектив авторів, 2021
© Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021

ЗМІСТ

<i>Передмова</i>	4
Лекції	6
Практичні заняття	19
Перелік текстів для обов'язкового прочитання	30
Тексти, рекомендовані для вивчення напам'ять	33
Тестові завдання	51
Питання до екзамену	66
Словник літературознавчих термінів.....	69
Список використаних джерел до словника	84
Уривки з фольклористичних праць, рекомендованих для опрацювання.....	86
Рекомендований список літератури з курсу.....	131

Передмова

У підготовці майбутнього вчителя-філолога до роботи у національній школі важливе місце належить курсу усної народної творчості. Ця філологічна та українознавча дисципліна має неабияке освітнє, ідейно-виховне та естетичне значення, адже сприяє пізнанню народної творчості у всіх її виявах і водночас формує фольклорну, культурознавчу компетенцію педагога-словесника. Студенти-першокурсники, опановуючи цю навчальну дисципліну, вчаться аналізувати твори української усної народнопоетичної творчості, зіставляти їх жанрові особливості з огляду на морально-етичні проблеми, через дослідження фольклорних текстів відкривати особливий світ народного художнього мислення.

Вивчення фольклорних творів допомагає глибше і повніше зрозуміти процес розвитку художньої літератури. Не знаючи усної народної творчості студенти-філологи не зможуть з належною повнотою зрозуміти творчість Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, П. Тичини, М. Рильського, М. Стельмаха, Ліни Костенко, В. Шевчука й інших письменників, у якій своєрідно відобразилися фольклорні традиції. Осмислення теорії й оволодіння практичними навичками і вміннями цілісного аналізу народнопоетичних творів має на меті глибше розкрити студентам роль фольклору як підґрунтя, на якому, за висловом Максима Рильського, “виростають і література, і музика, і образотворче мистецтво”, як цінної художньої спадщини, що зберегла своє значення для нашого часу.

Пропонований посібник може надати допомогу у вирішенні завдань усної народної творчості, адже він

містить тематику лекційних та практичних занять, списки навчальної та критичної літератури з курсу, тестові завдання, перелік творів, необхідних для прочитання, а також для вивчення напам'ять, матеріали зі статей, рекомендованих для опрацювання. Важливою складовою посібника є словник літературознавчих термінів, який повноцінно сприятиме розумінню запропонованого матеріалу.

В основі викладу тем курсу враховуються комунікативний, лінгвістичний, розвивальний, країнознавчий, виховний компоненти. Пріоритетна роль належить активним формам і методам, які спрямовують студента на самостійний пошук. Враховуючи те, що реальність сьогодення стає полікультурна освіта майбутнього вчителя української мови і літератури, в посібнику передбачено пізнання культури рідного народу в діалозі з іншими слов'янськими культурами.

ЛЕКЦІЇ

Тема 1. Своєрідність фольклору і проблематика фольклористики

План

1. Визначення української усної народної творчості, або фольклору. Головні ознаки фольклору.

2. Специфіка фольклору як мистецтва слова, його художня своєрідність.

3. Фольклористика як наука, напрями та школи фольклористики.

4. Дохристиянські вірування давніх слов'ян. Основа праслов'янської міфології. Вплив християнства на розвиток української усної народної творчості.

Література

1. *Гнатюк В.* Знадоби до галицько-руської демонології / В. Гнатюк // Етнографічний збірник. – 1903. – Т. 15. – С. 1–266.
2. *Давидюк В.* Первісна міфологія українського фольклору / В. Давидюк. – Луцьк : Вежа, 1997. – 296 с.
3. *Давидюк В.* Концепції і рецепції / В. Давидюк. – Луцьк : ПВД “Твердиня”, 2007. – 288 с.
4. *Денисюк І.* Національна специфіка українського фольклору / І. Денисюк // Слово і час. – 2003. – № 9. – С. 16–24; № 10. – С. 41–50.
5. *Жулинський М.* Національні культури і проблеми глобалізації / М. Жулинський // Слово і час. – 2002. – № 12. – С. 5–10.
6. *Киченко О.* Фольклор як художня система (проблеми теорії) / О. Киченко. – Дрогобич : НВЦ “Каменяр”, 2002 – 218 с.

7. *Костомаров М.* Слов'янська міфологія / М. Костомаров. – К. : Либідь, 1994. – 384 с.
8. *Леви-Стросс К.* Структурная антропология / К. Леви-Стросс. – М. : Эксмо-пресс, 2001. – 507 с.
9. *Лисюк Н.* Міфологічний хронотоп / Н. Лисюк. – К. : Укр. Фіто соціологічний центр, 2006. – 199 с.
10. *Милорадович В.* Українська відьма: Нариси з української демонології / В. Милорадович ; упор. : О. М. Таланчук. – К. : Веселка, 1993. – 72 с.
11. *Русин М.* Фольклор: традиції і сучасність / М. Русин. – Либідь, 1991. – 114 с.
12. Українська художня культура / за ред. І. Ф. Ляшенка. – К. : Либідь, 1996. – С. 36–41.
13. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / упор. : А. П. Пономарьов. – К. : Либідь, 1991. – 640 с.

Тема 2. Календарно-обрядова поезія

План

1. Походження обрядової поезії та її зв'язок із трудовою діяльністю людей.
2. Річний календарний цикл та його обрядові елементи:
 - а) жанри зимового циклу календарно-обрядової творчості (колядки та щедрівки); їх класифікація, ідейно-художня система, поетична символіка;
 - б) весняного цикл календарної обрядовості: жанри, їх особливості;
 - в) жанри літнього циклу календарної обрядовості, характеристика;
 - г) обрядові елементи осіннього календарного циклу.
3. Словесне оформлення календарних свят.
4. Зв'язок народної календарно-обрядової поезії із художньою літературою.

Література

1. *Доманицький В.* Сучасні колядки і щедрівки / В. Доманицький // Народна творчість та етнографія. – 1999. – № 1. – С. 89–119.
2. *Килимник С.* Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Книга 1. – Т. 1 (зимовий цикл), Т. 2 (весняний цикл) / С. Килимник. – К. : Обереги, 1994. – 400 с.
3. *Климець Ю. Д.* Купальська обрядовість на Україні / Ю. Д. Климець. – К. : Наукова думка, 1990. – 142 с.
4. *Круть Ю. З.* Хліборобська обрядова поезія словян / Ю. З. Круть. – К. : Наукова думка, 1973. – 208 с.
5. *Курочкін О.* Українські новорічні обряди: “Коза” і “Маланка” / О. Курочкін. – Опішне : Українське народознавство, 1995. – 392 с.
6. *Нечуй-Левицький І.* Світогляд українського народу: Ескіз української міфології / І. Нечуй-Левицький. – К. : Обереги, 1992. – 88 с.
7. *Панчук О.* Композиційна структура щедрівок / О. Панчук // Слово і час. – 2005. – № 12. – С. 49–56.
8. *Руснак І.* Український фольклор у школі (календарно-обрядова поезія) / І. Руснак // Українська література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – № 3. – С. 78–80.
9. *Скуратівський В.* Місяцелік. Український народний календар / В. Скуратівський. – К. : Веселка, 1993. – 207 с.
10. *Скуратівський В.* Русалії / В. Скуратівський. – К. : Довіра, 1996. – 734 с.
11. *Чебанюк О.* Релікти архаїчних вірувань і ритуалів у деяких дівочих весняних іграх / О. Чебанюк // Народна творчість та етнографія. – 1991. – № 4. – С. 88–95.
12. *Юдкін І.* Ритміка українських веснянок і західноєвропейські фольклорні традиції / І. Юдкін // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 4. – С. 57–60.

Тема 3. Родинно-побутова поезія

План

1. Походження весільної обрядовості, її структура. Відображення у весільних піснях родинних стосунків та господарської діяльності людей.
2. Поховальний обряд, його особливості.
3. Голосіння. Види і поетика голосінь.
4. Відображення в українській літературі елементів родинно-обрядової творчості.

Література

1. *Борисенко В.* Весільні звичаї та обряди на Україні / В. Борисенко. – К. : Наукова думка, 1988. – 192 с.
2. Весільні пісні / за редакцією С. Зубкової, О. Дея та ін. – К. : Дніпро, 1988. – 475 с.
3. Весільні пісні: Народні співи. Кн. 2 / зібрав та упоряд. М. Мишанич. – Львів : Гердан, 1992. – 88 с.
4. *Дзюба В. В.* Уявлення людини про смерть (на матеріалі голосінь) / В. В. Дзюба // Вісник. Літературознавство, Мовознавство, Фольклористика. Вип. 8. – К. : Київський університет, 2002. – С. 73–75.
5. *Древлянський В.* “Ой мамо, мамо, в комору ведуть” / В. Древлянський // Берегиня. – 2003. – № 3 – С. 65–78.
6. *Жмундуляк Д.* Народна пісенність Покуття: особливості сучасного функціонування / Д. Жмундуляк. – К., 2002. – 92 с.
7. Народні плачі та голосіння // Нариси з історії української пісні. – К., 1964. – 120 с.
8. *Сисов В. М.* Голосіння (Структура жанру. Система різновидів) / В. М. Сисов // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 5. – С. 47–51.
9. *Ульяновська С.* Магічні елементи поліського поховального ритуалу / С. Ульяновська // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 2. – С. 69–75.

10. *Франко І.* Із секретів поетичної творчості / І. Франко // І. Франко. Краса і секрети творчості. – К., 1980. – С. 340–439.
11. *Шалак О.* “Висип мені, мати, високу могилу ...” (уявлення про смерть і потойбічний світ, відображені в українському фольклорі) / О. Шалак // Берегиня. – 2002. – № 2. – С. 29–34.
12. *Шекерик Доників П.* Похоронні звичаї і обряди в селі Головах, Косівського повіту / П. Шекерик Доників // Етнографічний збірник НТШ. – Львів, 1912. – Т. 31–32. – С. 165–190.

Тема 4. Український героїчний епос (думи)

План

1. Історична основа виникнення дум.
2. Жанрові особливості дум та взаємозв'язок з іншими жанрами фольклору.
3. Класифікація і тематика основних циклів дум: а) думи про героїчну боротьбу українського народу проти турецько-татарських загарбників і про турецьку неволю; б) думи про героїчну боротьбу українського народу проти польського-шляхетського поневолення; в) соціально-побутові думи; г) різні. Кобзарство на Україні.
4. Поетика дум.
5. Кобзарство в Україні, творці і виконавці дум.

Література

1. *Грабович О.* Думи як символічний код переказу культурних цінностей / О. Грабович // Родовід. – 1993. – № 5. – С. 30–36.
2. *Дубас О. І.* Становлення і розвиток професійної бандурної освіти в Україні (XVII– перша половина XX ст.) : автореф. дис. канд. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України / О. І. Дубас. – К., 2002. – 21 с.
3. *Дубчак В.* Бандура в козацькому війську України / В. Дубчак // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 1. – С. 70–73.

4. *Кирдан Б.* З духовної скарбниці народу / Б. Кирдан // Українські народні думи та історичні пісні. Збірник / упор. О. Таланчук. – К. : Веселка, 1990. – С. 5–32.
5. *Клітна Н.* “Наша дума, наша пісня не вмре, не загине...”. Зародження і розвиток кобзарства в Україні / Н. Клітна // Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 3. – С. 50–55.
6. *Лисенко М.* Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень у виконанні Остапа Вересая / М. Лисенко. – К. : Музична Україна, 1976. – 98 с.
7. *Литвин М.* Розстріляний з’їзд кобзарів / М. Литвин // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 4. – С. 95–98.
8. *Пазяк М., Пазяк Н.* Поетика народних дум, її джерела і традиції / М. Пазяк, Н. Пазяк // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 1. – С. 12–18.
9. *Плісецький Марко.* Українські народні думи. Сюжети і образи / Марко Плісецький. – К. : УКСП “Кобза”, 1994. – 194 с.
10. *Руснак І.* Думи та історичні пісні. Тексти та інтерпретація / І. Руснак. – Кіровоград, 1999. – 96 с.
11. *Чабада М.* Кобзарі та лірники / М. Чабада // Дивослово. – 1998. – № 6. – С. 22–24.
12. *Черемський Кость.* Повернення традиції. З історії нищення кобзарства / Кость Черемський. – Харків : Центр Леся Курбаса, 1999. – 288 с.
13. *Шрамко І.* Кобза та бандура в контексті світової культури / І. Шрамко // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 5. – С. 73–89.
14. *Ющенко О.* Із свідчень про трагічний кобзарський з’їзд / О. Ющенко // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 4. – С. 99–102.

Тема 5. Історичні пісні

План

1. Жанрові особливості історичних пісень.
2. Головні цикли історичних пісень:
 - а) про боротьбу українського народу з турецько-татарськими загарбниками і турецьку неволю;
 - б) про боротьбу українського народу з польсько-шляхетськими загарбниками;
 - в) пісні про селянські повстання та їх героїв (про Коліївщину, про опришківський рух, про антикріпосницьке повстання під проводом Устима Кармалюка та інші);
 - г) пісні про визвольні змагання першої половини ХХ ст. (стрілецькі, повстанські та інші).
3. Поетика історичних пісень.
4. Жанрова характеристика пісень-хронік.

Література

1. *Іваннікова Л.* Пісня про повстання Мартина Пушкаря на маргінесах фольклористики і літературознавства / Л. Іваннікова // Слово і час. – 2017. – № 5. – С. 65–69.
2. *Кузьменко О.* Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність / О. Кузьменко. – Львів, 2009. – 296 с.
3. *Кузьменко О.* Стрілецька пісня у повстанському репертуарі / О. Кузьменко // Народна творчість та етнографія. – 2002. – № 1–2. – С. 84–89.
4. *Михно Л.* Мовнопоетична природа українських народних історичних пісень / Л. Михно // Дивослово. – 2018. – № 1. – С. 35–90.
5. Повстанські пісні / упоряд. і муз. ред. В. Подуфалій. – Тернопіль, 1992. – 78 с.

6. *Правдюк О.* Стрілецькі пісні в системі жанрів українського пісенного фольклору / О. Правдюк // Народна творчість та етнографія. – 1995. – № 2-3. – С. 24–35.
7. *Росовецький С.* Історичні пісні / С. Росовецький // Тарас Шевченко і фольклор: монографія. – К., 2014. – С. 315–319.
8. *Снігирьова Л.* Українські історичні пісні про бусурманську неволю / Л. Снігирьова // Подвижник: ювілейний науковий збірник на пошану д. ф. н., професора М. Дмитренка (до 60-річчя). – К., 2015. – С. 441–452.
9. *Таланчук О. М.* Героїчний епос українського народу / О. М. Таланчук. – К., 1993. – 99 с.
10. *Хоменко В.* Історичні пісні / В. Хоменко // Історичні пісні. – К., 1974. – С. 5–23.
11. *Чоповський В.* Культурно-освітня діяльність українських січових стрільців / В. Чоповський // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 3. – С. 14–16.

Тема 6. Пісні-балади

План

1. Походження поняття “пісні-балади”.
2. Жанрове визначення балад та їх тематичні групи.
3. Поетика балад.
4. Дослідження жанру народної балади та його зв’язок з художньою літературою.

Література

1. *Гримич М. В.* З історії двох українських народних балад про інцест / М. В. Гримич // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 3. – С. 38–41.
2. *Гримич М. В.* Слідами архаїчного ритуалу в пісенних сюжетах про перевтілення утоплениць / М. В. Гримич // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 5. – С. 40–43.

3. *Грицик І.* Символіка образу води в українських баладах / І. Грицик // Народна творчість та етнографія. – 1999. – № 1. – С. 124–128.
4. *Грица С.* Мелос української епіки / С. Грица. – К., 1979. – 245 с.
5. *Дей О.* Українська народна балада / О. Дей. – К. : Наукова думка, 1986. – 263 с.
6. Закувала зозуленька: Антологія української народної поетичної творчості. – К. : Веселка, 1998. – С. 228–250.
7. З гір Карпатських: Українські народні пісні-балади. – Ужгород : Карпати, 1981. – 462 с.
8. *Іваницький А.* Українська народна музична творчість / А. Іваницький. – К. : Музична Україна, 1990. – С. 161–172.
9. *Колесса Ф.* Українська усна словесність / Ф. Колесса. – Едмонтон, 1983. – С. 107–110
10. *Лінтур П.* Народні балади Закарпаття / П. Лінтур. – Львів, 1966. – 102 с.
11. Народні думи, пісні, балади / вступ. ст. В. Яременка. – К. : Молодь, 1970. – 335 с.
12. *Нудьга Г.* Українська балада / Г. Нудьга. – К. : Дніпро, 1970. – 258 с.
13. *Семенюк Л.* Українські народні балади Західного Полісся (загальноукраїнський контекст і регіональна своєрідність): автореферат дис. канд. філолог. наук / Л. Семенюк. – К., 1998. – 18 с.

Тема 7. Ліричні пісні

План

1. Жанрові особливості ліричних пісень, їх специфіка.
2. Принципи класифікації ліричних пісень.
3. Теми і образи родинно-побутових пісень.
4. Тематичні групи суспільно-побутових пісень.
5. Роль ліричної пісні в естетичному вихованні молоді.

Література

1. *Гнатюк В.* Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності / В. Гнатюк // Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 78–96.
2. *Голубенко І.* Пісенний відгомін життя (сучасна українська пісня). Посібник для студентів української філології та інших філологічних факултетів / І. Голубенко. – К. : НПУ, 1998. – 92 с.
3. *Дей О.* Поетика української народної пісні / О. Дей. – К. : Наукова думка, 1978. – 250 с.
4. *Дмитренко М.* Монографія про народні родинно-побутові пісні / М. Дмитренко // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 4. – С. 84–86.
5. *Драгоманов М.* Нові українські пісні про громадські справи (1764-1880) // Драгоманов М. Вибране. – К. : Либідь, 1991. – С. 456–460.
6. *Копаниця Л.* Метапонятійна модель української ліричної пісні / Л. Копаниця. – К. : Укр. Фітосоціологічний центр, 2000. – 504 с.
7. *Плачинда-Сасина М. С.* “Чумацькі народні пісні” І. Рудченка / М. С. Плачинда-Сасина // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 1. – С. 36–40.
8. *Погребенник Ф.* Наша дума, наша пісня: Нариси-дослідження / Ф. Погребенник. – К., 1991. – 207 с.
9. *Сидоренко О.* Як чумаки по сіль ходили / О. Сидоренко // Наука і суспільство. – 1991. – № 11. – С. 60–63.
10. *Тур Онисій.* Чумацькими шляхами Посібник з народознавства / Тур Онисій. – К., 1993. – 176 с.
11. *Франко І.* Найстарша українська пісня / збір. творів : у 50 т. – К. : Наука, 1982. – Т. 37. – С. 216–221.
12. *Чехівський О. О.* Ментальність українців і пісня / О. О. Чехівський // Дивослово. – 1996. – № 12. – С. 20–22.

Тема 8. Пісні літературного походження

План

1. Зародження та історичні розвиток пісень літературного походження.

2. Особливості використання народом літературних творів у XVIII ст.

3. Пісні літературного походження XIX – початку XX ст.

4. Художні особливості та поетика пісень авторів XX – початку XXI століття, зв'язок із усною народною творчістю.

Література

1. *Василик С.* Стрілецькі пісні на слова поетів “Молодої музи” / С. Василик // Народна творчість та етнографія. – 2002. – № 3. – С. 89–95.
2. *Іваницький А.* Українська народна музична творчість / А. Іваницький. – К. : Музична Україна, 1990. – С. 258–271.
3. Пісні літературного походження // упоряд. В. Г. Бойко (тексти), А. Ф. Омельченко (мел.). – К., 1979.
4. *Погребенник Ф. П.* наша дума, наша пісня: Нариси-дослідження / Ф. П. Погребенник. – К. : Музична Україна, 1991. – С. 95–200.
5. *Росовецький С.* Записи від Шевченка інших фольклористів і проблема його впливу на народну пісенність / С. Росовецький // Росовецький С. Тарас Шевченко і фольклор: монографія / С. К. Росовецький. – 2-ге вид. – К., 2014. – С. 374–376.
6. *Росовецький С.* Ліричні пісні та монострофи / С. Росовецький // Росовецький С. Тарас Шевченко і фольклор: монографія / С. К. Росовецький. – 2-ге вид. – К., 2014. – С. 319 – 331.
7. *Сиваченко М. С.* Над текстами українських письменників / М. С. Сиваченко. – К., 1985. – 307 с.
8. *Смілянська В. Л.* “Святим огненним словом...” Тарас Шевченко. Поетика / В. Л. Смілянська. – К., 1990. – 290 с.
9. Українські класичні романси / упоряд., вступ. ст. Т. П. Булат. – К., 1983. – 335 с.

10. *Шевчук О.* Пісні в записах Миколи Лисенка / О. Шевчук // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 1. – С. 83–88.

Тема 9. Оповідальна народна творчість

План

1. Жанрові особливості казки. Казкова традиція і сучасність.
2. Класифікація казок: казки про тварин, героїчно-фантастичні та соціально-побутові.
3. Кумулятивні казки як різновид культово-анімістичних творів та їх архітектоніка. Збирання та дослідження казкового епосу.
4. Легенди як жанр словесної творчості. Класифікація легенд (міфологічні, апокрифічні, космогонічні, історико-героїчні, соціально-побутові та інші).
5. Жанрові ознаки переказів: їх схожість і відмінність від легенд.

Література

1. *Бріцина О.* Українська народна соціально-побутова казка. Специфіка та побутування / О. Бріцина. – К. : Наукова думка, 1989. – 152 с.
2. *Бріцина О.* Традиційні персонажі соціально-побутової казки / О. Бріцина // Народна творчість та етнографія. – 1983. – № 1. – С. 29–36.
3. *Булашев Г.* Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні народні погляди та вірування / Г. Булашев. – К. : Довіра, 1993. – 414 с.
4. *Васильєва Л.* Особливості перекладу слов'янської казки українською мовою (лексичний та фразеологічний аспекти) / Л. Васильєва // Українська філологія: школи, постаті, проблеми. – Львів : Світ, 1999. – Ч. 2. – С. 531–543.

5. *Грушевський М.* Казка // Грушевський М. Історія української літератури. – У 6 т. – К., 1993. – Т. 1. – С. 330–368.
6. *Давидюк В. Ф.* Українська міфологічна легенда / В. Ф. Давидюк. – Львів : Світ, 1992. – 176 с.
7. *Дмитренко М.* Українська фольклористика: історія, теорія, практика / М. Дмитренко. – К. : Ред. Часопису “Народознавство”, 2001. – 576 с.
8. *Дмитренко М.* Легенди та перекази з Нижньої Наддніпрянщини / М. Дмитренко // Народна творчість та етнографія. – К., 1992. – № 1. – С. 102–108.
9. *Дунаєвська Л.* Українські народні казки / Л. Дунаєвська ; відпов. за вип. М. Ляшенко. – К., 1992. – С. 88–94.
10. *Карнаухова А. В.* Модель внутрішньосімейних стосунків в українській казці / А. В. Карнаухова // Педагогічна теорія і практика : збірник наукових праць. – К. : Ки МУ, 2017. – Вип. 1 (6). – С. 181–198.
11. *Карпенко С. Д.* Роль Володимира Гнатюка у формуванні українського казкознавства / С. Д. Карпенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2016. – Серія: Літературознавство. Вип. 44. – С. 24–29.
12. *Карпенко С.* Ескіз до українського казкознавства / С. Карпенко // Подвижник : ювілейний науковий збірник на пошану д. ф. н., професора М. Дмитренка (до 60-річчя). – К., 2015. – С. 219–238.
13. *Мишанич С.* Усні народні оповідання. Питання поетики / С. Мишанич. – К., 1986. – 327 с.
14. *Пономаренко В.* Міфологема “змій – вода” в українському фольклорі / В. Пономаренко // Українська мова та література. – 1999. – № 12. – С. 9–14.
15. *Шабліовський В. Є.* Один з найдавніших казкових сюжетів / В. Є. Шабліовський // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 4. – С. 4–7.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Практичне заняття № 1

Тема: Обрядова поезія календарного циклу

План

1. Поняття про обрядовість. Походження календарно-обрядової поезії.
2. Основні цикли обрядової поезії. Структура і семантика фольклорного тексту
3. Тематичні групи та жанрові особливості колядок і щедрівок.
4. Класифікація веснянок. Веснянки і гаївки, їх образна система.
5. Русальні та купальські пісні, їх походження, мотиви і образи.
6. Мотиви й образи петрівчаних пісень.
7. Календарно-обрядова творчість жнивварського циклу, косарських та гребовицьких пісень.

Література

1. Веснянки. – К., 1970. – С. 5–20.
2. *Грушевський М.* Річний сільськогосподарський круг і його обходи // Історія української літератури : у 6 т. – 9 кн. – К., 1993. – Т. 1. – С. 173–227.
3. *Дей О.* Поезія життєвого буяння / О. Дей // Купальські пісні. – К., 1970. – 518 с.
4. Закувала зозуленька: Антологія української народної творчості. – К., 1998. – 606 с.

5. *Кошиць О.* Про українську пісню і музику / О. Кошиць // Народна творчість та етнографія. – 1999. – № 1. – С. 39–47.
6. *Пазяк Н.* Маловідома праця Матвія Номиса (“Уривки із автобіографії Василя Петровича Білокопитенка”. – Частина 1. – Ранок у Світлий празник) / Н. Пазяк // Народна творчість та етнографія. 2000. – № 2-3. – С. 39–43.
7. *Сокіл Г.* Побажальні та величальні мотиви календарних пісень / Г. Сокіл // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 5-6. – С. 97–103.
8. *Форостій Т.* Великдень / Т. Форостій // Народна творчість та етнографія. – 2000. – № 2-3. – С. 37–39.
9. *Шумада Н.* Поетична творчість українського народу / Н. Шумада // Антологія української народної творчості. – К., 1998. – С. 3–15.

Практичне заняття № 2

Тема: Думи

План

1. Походження дум; жанрові особливості.
2. Тематично-хронологічні цикли дум, сюжети і образи.
3. Поетика жанру думи: композиційні елементи, художня форма.
4. Кобзарство в Україні. З історії кобзарських інструментів.
5. Думи у творчості українських письменників.

Література

1. Героїчний епос українського народу. Хрестоматія. – К., 1993. – 432 с.
2. *Грушевський М.* Історія України / М. Грушевський. – К., 1992. – С. 160–163.

3. Драгоманов М. Про українських козаків, татар, турків // М. Драгоманов. – Вибране. – К., 1991. – С. 175–204.
4. Житецький П. Мислі про народні малоросійські думи / П. Житецький // Український фольклор. Критичні матеріали. – К., 1978. – С. 197–201.
5. Зінченко Н. Особливості вивчення героїчного поетичного епосу в школі / Н. Зінченко // Наукові записки. Серія: Літературознавство. – Тернопіль. – 2001. – Вип. Х. – С. 492–497.
6. Лавров Ф. Кобзарі: Нариси з історії кобзарства України / Ф. Лавров. – К., 1980. – 254 с.
7. Лисенко М. Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень у виконанні кобзаря Вересая / М. Лисенко. – К., 1978. – 95 с.
8. Набок М. Григорій Нудьга і сучасні проблеми дослідження українських народних дум / М. Набок // Подвижник : ювілейний науковий збірник на пошану д. ф. н., професора М. Дмитренка (до 60-річчя). – К., 2015. – С. 479–484.
9. Павленко Л. О. Думи як історична основа бандурного репертуару / Л. О. Павленко // Міжнародний вісник. Культурологія. Філологія. Музикознавство : збірник наукових праць. – К. : Міленіум, 2016. – Вип. 2 (7). – С. 214–219.
10. Росовецький С. Думи / С. Росовецький // Росовецький С. Тарас Шевченко і фольклор : монографія. – 2-ге вид. – К., 2014. – С. 298–310.
11. Руснак І. Думи та історичні пісні. Тести та їх інтерпретація / І. Руснак. – Кіровоград, 1999. – 95 с.

Практичне заняття № 3

Тема: Історичні пісні

План

1. Жанрова своєрідність історичних пісень у порівнянні з думами.

2. Тематична класифікація історичних пісень.
3. Провідні мотиви й образи історичних пісень.
4. Пісні-хроніки, їх художні особливості, стильові ознаки.
5. Стрілецькі пісні в системі жанрів українського пісенного фольклору.
6. Використання історичних пісень і пісень-хронік у художній літературі.

Література

1. *Грушевський М.* П'ятдесят літ “исторических песен Малорусского народа” В. Антоновича і М. Драгоманова / М. Грушевський // Укр. історик. – 1984. – № 1-4. – С. 171–186.
2. *Іваннікова Л.* Пісня про повстання Мартина Пушкаря на маргінесах фольклористики і літературознавства / Л. Іваннікова // Слово і час. – 2017. – № 5. – С. 65–69.
3. Історичні пісні // упорядник І. Березовський, М. Родіна та ін. – К., 1986. – 173 с.
4. *Кузьменко О.* Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність / О. Кузьменко. – Львів, 2009. – 296 с.
5. *Кузьменко О.* Стрілецька пісня у повстанському репертуарі / О. Кузьменко // Народна творчість та етнографія. – 2002. – № 1–2. – С. 84–89.
6. *Михно Л.* Мовнопоетична природа українських народних історичних пісень / Л. Михно // Дивослово. – 2018. – № 1. – С. 35–90.
7. Повстанські пісні / упоряд. і муз. ред. В. Подуфалій. – Тернопіль, 1992. – 78 с.
8. *Правдюк О.* Стрілецькі пісні в системі жанрів українського пісенного фольклору / О. Правдюк // Народна творчість та етнографія. – 1995. – № 2-3. – С. 24–35.
9. *Росовецький С.* Історичні пісні / С. Росовецький // Тарас Шевченко і фольклор : монографія. – К., 2014. – С. 315–319.
10. *Русак І.* Думи та історичні пісні / І. Русак. – Кіровоград, 1999. – 96 с.

11. *Скиба О.* Поглиблене вивчення фольклору / О. Скиба // Українська література в загальноосвітній школі. – 1999. – № 3. – С. 46–55.
12. *Снігирьова Л.* Українські історичні пісні про бусурманську неволю / Л. Снігирьова // Подвижник : ювілейний науковий збірник на пошану д. ф. н., професора М. Дмитренка (до 60-річчя). – К., 2015. – С. 441–452.
13. *Таланчук О. М.* Героїчний епос українського народу / О. М. Таланчук. – К., 1993. – 99 с.
14. *Хоменко В.* Історичні пісні / В. Хоменко // Історичні пісні. – К., 1974. – С. 5–23.
15. *Чоповський В.* Культурно-освітня діяльність українських січових стрільців / В. Чоповський // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 3. – С. 9–14.

Практичне заняття № 4

Тема: Пісні-балади

План

1. Виникнення та походження балад.
2. Жанрові особливості балад та поєднання епічних, ліричних і драматичних елементів у них.
3. Проблема класифікації балад.
4. Поетика балад. Відмінне і спільне з іншими жанрами фольклору.
5. Зв'язок народної балади з художньою літературою.

Література

1. Баладні пісні / передм. Г. Нудьга. – К., 1988. – 271 с.
2. *Дей О.* Українська народна балада / О. Дей. – К., 1986. – 263 с.
3. З гір Карпатських: Українські народні пісні-балади. – Ужгород : Карпати, 1981. – 462 с.

4. *Іваницький А.* Українська народна музична творчість / А. Іваницький. – К. : Музична Україна, 1990. – С. 161–172.
5. *Колесса Ф.* Українська усна словесність / Ф. Колесса. – Едмонтон, 1983. – С. 107–110.
6. *Лінтур П.* Народні балади Закарпаття / П. Лінтур. – Львів, 1966.
7. Народні думи, пісні, балади / вступ. ст. В. Яременка. – К. : Молодь, 1970. – 335 с.
8. *Нудьга Г.* Українська балада / Г. Нудьга. – К. : Дніпро, 1970. – 258 с.
13. *Росовецький С.* Балади / С. Росовецький // Росовецький С. Тарас Шевченко і фольклор: монографія / С. К. Росовецький. – 2-ге вид. – К., 2014. – С. 311–315.
9. *Семенюк Л.* Українські народні балади Західного Полісся (загальноукраїнський контекст і регіональна своєрідність): автореферат дис. канд. філолог. наук / Л. Семенюк. – К., 1998. – 18 с.
10. *Франко І.* Жіночі неволя в руських піснях народних // Франко І. Твори. У 50-ти томах. – Т. 26. – С. 150–153.
11. *Яринчина О.* Мотиви й образи рекрутських і солдатських пісень в українських народних баладах / О. Яринчина // Народна творчість та етнологія. – 2014. – № 6. – С. 55–59.

Практичне заняття № 5

Тема: Ліричні пісні (соціально-побутові)

План

1. Жанрова природа ліричної пісні.
2. Місце ліричної пісні в системі жанрів сучасного українського фольклору.
3. Основні тематичні групи соціально-побутових пісень, їх історична обумовленість:
 - а) козацькі пісні: поетика, символіка;

б) чумацькі пісні: проблематика, образна система.

в) драматизм селянського життя у піснях про кріпацтво; наймитських та бурлацьких піснях;

г) рекрутські, солдатські, жовнірські пісні, їх жанрові особливості;

4. Суспільно-побутова лірика ХХ – початку ХХІ століття.

Література

1. *Гнатюк В.* Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності / В. Гнатюк // Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 78–96.
2. *Голубенко І.* Пісенний відгомін життя (сучасна українська пісня). Посібник для студентів української філології та інших філологічних факультетів / І. Голубенко. – К. : НПУ, 1998. – 92 с.
3. *Дей О.* Поетика української народної пісні / О. Дей. – К. : Наукова думка, 1978. – 250 с.
4. *Дмитренко М.* Українська фольклористика: історія, теорія, практика / М. Дмитренко. – К., 2001. – 576 с.
5. *Єфремова Л.* Народна пісня як джерело українознавства / Л. Єфремова // Подвижник : ювілейний науковий збірник на пошану д. ф. н., професора М. Дмитренка (до 60-річчя). – К., 2015. – С. 404–413.
6. *Ільницький М.* “Горіла сосна...” модифікація символів вогню й води / М. Ільницький // Ільницький М. Знаки доби і грані таланту / М. Ільницький. – К. : Кліо, 2014. – С. 408–416.
7. *Копаниця Л.* “Дума народу” і пісня , або почуттєве наставлення українців як духовна й культурна домінанта / Л. Копаниця // Подвижник : ювілейний науковий збірник на пошану д. ф. н., професора М. Дмитренка (до 60-річчя). – К., 2015. – С. 205–219.
8. *Копаниця Л.* Мета понятійна модель української ліричної пісні / Л. Копаниця. – К., 2000. – 504 с.
9. *Кушпа М.* Художня своєрідність чумацьких пісень / М. Кушпа // Народознавство. – 1998. – № 49–50.

10. *Плачинда-Сасина М. С.* “Чумацькі народні пісні” І. Рудченка / М. С. Плачинда-Сасина // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 1. – С. 36–40.
11. *Погребенник Ф.* Наша дума, наша пісня: Нариси-дослідження / Ф. Погребенник. – К., 1991. – 207 с.
12. *Сидоренко О.* Як чумаки по сіль ходили / О. Сидоренко // Наука і суспільство. – 1991. – № 11. – С. 60–63.
13. *Таланчук О.* Героїчний епос українського народу / О. Таланчук. – К., 1996. – 432 с.
14. *Тур Онисій.* Чумацькими шляхами : посібник з нарознавства / Тур Онисій. – К., 1993. – 176 с.
15. *Франко І.* Найстарша українська пісня / Зібр. творів : у 50 т. – К. : Наука, 1982. – Т. 37. – С. 216–221.

Практичне заняття № 6

Тема: Ліричні пісні (родинно-побутові)

План

1. Походження родинно-побутових пісень та їх місце в системі жанрів сучасної української усної народної творчості.
2. Принципи класифікації родинно-побутових пісень.
3. Пісні про кохання: символіка, основні мотиви, художня форма.
4. Відображення драматизму українського родинно-побутового життя у піснях. Мотиви смутку, страждань і незахищеності.
5. Українські комічно-жартівливі родинно-побутові пісні, їх особливості.

Література

1. *Гапетченко Р. Ю.* Родинно-побутові пісні як складник духовної культури української сім'ї / Р. Ю. Гапетченко // Актуальні

- проблеми історії, теорії та практики художньої культури : збірник наукових праць / М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – К. : Міленіум, 2015. – Вип. 34. – С. 175–183.
2. *Гоголь М.* Про малоросійські пісні // Твори. У 3 т. – К., 1952. – Т. 3. – С. 393–400.
 3. *Дей О.* Поетика української народної пісні / О. Дей. – К., 1978. – 251 с.
 4. *Дей О. Г., Дмитренко М.* На крилах народної пісні / О. Г. Дей, М. Дмитренко. – К., 1986. – 48 с.
 5. *Дмитренко М.* Монографія про народні родинно-побутові пісні / М. Дмитренко // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 4. – С. 84–86.
 6. *Драгоманов М.* Нові українські пісні про громадські справи (1764-1880) // Драгоманов М. Вибране. – К. : Либідь, 1991. – С. 456–460.
 7. *Копаниця Л.* Метапонятійна модель української ліричної пісні / Л. Копаниця. – К. : Укр. Фітосоціологічний центр, 2000. – 504 с.
 8. *Копаниця Л.* Феномен і механізми ліричної пісні. Міф і ритуал як творчий принцип / Л. Копаниця // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К. : Київський університет, 2016. – Серія Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. Вип. 1 (26). – С. 44–51.
 9. *Погребенник Ф.* Наша дума, наша пісня: нариси-дослідження / Ф. Погребенник. – К., 1991. – 208 с.
 10. *Росовецький С.* Записи від Шевченка інших фольклористів і проблема його впливу на народну пісенність / С. Росовецький // Росовецький С. Тарас Шевченко і фольклор : монографія / С. К. Росовецький. – 2-ге вид. – К., 2014. – С. 374–376.
 11. *Росовецький С.* Ліричні пісні та монострофи / С. Росовецький // Росовецький С. Тарас Шевченко і фольклор : монографія / С. К. Росовецький. – 2-ге вид. – К., 2014. – С. 319–331.
 12. *Чехівський О. О.* Ментальність українців і пісня / О. О. Чехівський // Дивослово. – 1996. – № 12. – С. 20–22.

Практичне заняття № 7

Тема: КАЗКА

План

1. Історія виникнення жанру казки та її жанрові ознаки.
2. Класифікація казок. Художньо-стильові особливості.
 - 2.1. Культурно-анімістичні (міфологічні казки):
 - а) казки про природні явища та небесні світила;
 - б) казки про предмети та речі;
 - в) казки про рослин;
 - г) казки про тварин;
 - д) кумулятивні казки та їх архітектоніка.
 - 2.2. Чарівні або героїчно-фантастичні та їх зв'язок з іншими жанрами усної народної творчості.
 - 2.3. Соціально-побутові казки.
3. Дослідження українських народних казок українськими фольклористами.

Література

1. *Березовський І.* Українські народні казки про тварин / І. Березовський. – К., 1984. – 703 с.
2. *Булашев Г.* Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні народні погляди та вірування / Г. Булашев. – К. : Довіра, 1993. – 414 с.
4. *Васильєва Л.* Особливості перекладу слов'янської казки українською мовою (лексичний та фразеологічний аспекти) / Л. Васильєва // Українська філологія: школи, постаті, проблеми. – Львів : Світ, 1999. – Ч. 2. – С. 534–543.
5. *Грушевський М.* Казка // Грушевський М. Історія української літератури. – У 6 т. – К., 1993. – Т. 1. – С. 330–368.
6. *Давидюк В. Ф.* Українська міфологічна легенда / В. Ф. Давидюк. – Львів : Світ, 1992. – 176 с.

-
7. *Дмитренко М.* Українська фольклористика: історія, теорія, практика / М. Дмитренко. – К.: Ред. Часопису “Народознавство”, 2001. – 576 с.
 8. *Дунаєвська Л.* Українська народна казка / Л. Дунаєвська. – К., 1987. – 128 с.
 9. *Карнаухова А. В.* Модель внутрішньосімейних стосунків в українській казці / А. В. Карнаухова // Педагогічна теорія і практика: збірник наукових праць. – К.: Ки МУ, 2017. – Вип. 1 (6). – С. 181–198.
 10. *Карпенко С. Д.* Роль Володимира Гнатюка у формуванні українського казкознавства / С. Д. Карпенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2016. – Серія: Літературознавство. Вип. 44. – С. 24–29.
 11. *Карпенко С.* Ескіз до українського казкознавства / С. Карпенко // Подвижник: ювілейний науковий збірник на пошану д. ф. н., професора М. Дмитренка (до 60-річчя). – К., 2015. – С. 219–238.
 12. *Тихолоз Н.* Казкотворчість Івана Франка (генеалогічні аспекти) / Н. Тихолоз. – Львів, 2005, – 315 с.
 13. *Чумарна М.* Мандрівка в українську казку; приказкове коло / М. Чумарна. – Львів, 1994. – 78 с.

ПЕРЕЛІК ТЕКСТІВ ДЛЯ ОBOB'ЯЗKOBOTO ПPOЧИТАННЯ

1. Календарно-обрядова поезія:

а) колядки та щедрівки “Ой добрий вечір, пане господарю”, “Ой ясна, красна на небі зоря”, “Коли не било з нащада світа”, “Що у пана Василя хороша жона”, “Щедрик, щедрик, щедрівочка”, “Ой красна, рясна в лузі калина”, “Ой славен, красен Володимирко”;

б) веснянки “Кривий танець”, “Просо”, “Воротар”, “Шум”, “Перелети, соколоньку”;

в) русальні пісні “Сиділа русалка на білій березі”, “Ой біжить, біжить мила дівчинка”, “Да летіла стріла та уздовж села”, “Прилетіла зозуленька”;

г) купальські пісні “Купайло, Купайло”, “Купала наша, Купала”, “На Івана на Купала”, “Да купався Іван”, “Ой казала мене мати за маляра дати”;

д) жниварські пісні “Жнися, загоне, жнися”, “Закотилось да сонечко”, “Бодай пану у дворі страшно”, “До кінця, женчики, до кінця”, “Задзвеніли стодоли”, “Котився віночок по полю”, “Сидить ведмідь на копі”, “Ой заспіваймо, нехай вдома почують”.

2. Весільна обрядова поезія (на заручинах, плетіння вінка, дівоча коса, весільне гільце, коровай, гостинність і щедрість за столом): “Ой летять галочки у три рядочки”, “Насіяла чорнобривців”, “Пішла наша Маруся у садочок”, “Що ж то за гості”, “А в неділеньку рано”, “Благослови, мати”, “Ой раю ж мій, раю”, “Стелися, хмеленьку, на ліску”, “Проси своїх гостей”, “Ой ви, дружечки, ви, сивії голубочки”.

3. Думи “Козак Голота”. “Самійло Кішка”, “Маруся Богуславка”, “Втеча трьох братів із города Азова, з турецької неволі”, “Отаман Матяш старий”, “Невольники на каторзі”, “Хмельницький та Барабаш”, “Перемога Корсунська”, “Козак–нетяга Фесько Ганжа Андибер”, “Бідна вдова і три сини”, “Козацьке життя”, “Дума про голод”.

4. Історичні пісні “За річкою вогні горять”, “В Цариграді на риночку”, “Ой в неділеньку рано-пораненьку”, “Ой на горі да женці жнуть”, “Розлилися круті бережечки”, “Чи не той то хміль”, “Ой з-за гори високої”, “Не дивуйтеся, добрії люди”, “Ой був в Січі старий козак”, “Ой попід гай зелененький”, “Максим козак Залізняк”, “Ой наварили ляхи пива”, “За Сибіром сонце сходить”, “Ой у моїм городочку копана криниця”.

5. Балади “Дівка-бранка”, “У містечку Богуславку”, “Ой пити би горівочку”, “Ой пила, пила та Лимериха на меду”, “Ой служила Настя в пана”.

6. Ліричні пісні:

а) козацькі пісні “Ой у лузі і при березі”, “Гомін, гомін по діброві”, “Козаченька молодого забили в кайдани”, “Гей, гук, мати гук”;

б) рекрутські та солдатські пісні “Ой горе, горе – солдатське життя”, “А звечора уночі”, “Вилітали орли із-за крутої гори”, “Сюди луги, туди луги”;

в) чумацькі пісні “Над річкою бережком”, “Ой ходив чумак”, “Ой високо сонечко зіходить”;

г) бурлацькі, строкарські та заробітчанські пісні “Та нема в світі гірш нікому”, “Вчора була суботонька”, “Та забіліли сніги”, “Поза яром”, “Ой матінко-зірко”, “Закувала зозуленька”, “Ой Канадо, Канадочко”;

д) пісні про кохання “Ой за горою за високою”, “Дівчино кохана, здорова була”, “Ой не світи, місяченьку”, “Лугом іду, коня веду”, “Ой у полі три криниченьки”, “Та нема гірш нікому, як тій сиротині”;

ж) пісні про родинне життя “Ледача невістка, ледача”, “Чи я в лузі не калина була”, “Ой горе тій Чайці”, “Ой із-за гори та буйний вітер віє”.

7. Пісні літературного походження “Сонце низенько”, “Їхав козак за Дунай”, “За Немань іду”, “Не щибечи, соловейку”, “По діброві вітер віє”, “Там, де Ятрань круто в’ється”, “Виклик”, “Дивлюсь я на небо”.

8. Казка

а) казки про тварин “Пан Коцький”, “Сірко”, “Солом’яний бичок”;

б) фантастично-героїчні казки “Кирило Кожум’яка”, “Чабанець”, “Котигорошко”, “Летючий корабель”, “Яйце-райце”, “Казка про вбиту сестру і калинову сопілку”;

в) соціально-побутові казки “Про злидні”, “Правда та Кривда”, “Солдат та смерть”, “Мудра дівчина”, “Кирик”, “Дідова дочка і бабина дочка”.

9. Легенди та перекази “Розбійник”, “Легенда про Золоті ворота”, “Хмельницький та Барабаш”, “Життя і смерть Олекси Довбуша”, “Про Устима Кармалюка”, “Семен Палій”, “Панова купіль”.

10. Загадки.

11. Прислів’я та приказки.

12. Коліскові пісні.

13. Коломийки та частівки.

14. Вертепна драма.

**ТЕКСТИ,
РЕКОМЕНДОВАНІ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАПАМ'ЯТЬ**

Коли не було з нащада світа,
Тоді не було ні неба й землі,
А було синє море.
А серед моря зелений явір
На явороньку три голубоньки
Радоньку радять, як світ збудувати
Та спустимося на дно моря,
Та дістанемо дрібного піску –
Дрібний пісочок посіємо ми,
То нам ся стане чорна землиця
Та дістанемо золотий камінь –
Золотий камінь посіємо ми,
То стане ясне небонько,
Світле сонечко, ясний місяць,
Ясна зірниця, ясна зірниця,
Дрібні зірнички

Щедрик, щедрик, щедрівочка.
Щедрик, щедрик, щедрівочка
Прилетіла ластівочка
Стала собі щебетати,
Господаря викликати.
– Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
Там овечки покотились,
А ягнички народились,
В тебе товар весь хороший,
Будеш мати мірку грошей,
Хоч не гроші, то полова,
В тебе жінка чорноброва,
Щедрик, щедрик, щедрівочка
Прилетіла ластівочка.

А ми просо сіяли, сіяли

А ми просо сіяли, сіяли

Ой див, ладо, сіяли, сіяли.

А ми просо витопчем, витопчем,

Ой див, ладо, витопчем, витопчем?

Та як же ви витопчете, витопчете?

Ой див, ладо, витопчете?

А ми коні випустим, випустим,

Ой див, ладо, випустим, випустим.

А ми коні злапаєм, злапаєм,

Ой див, ладо, злапаєм, злапаєм

Та чим же вам лапати, лапати?

Ой див, ладо, лапати, лапати?

Ой шовковим неводом, неводом,

Ой див, ладо неводом, неводом.

А ми коні викупим, викупим

Ой див, ладо, викупим, викупим

А за що вам викуплять, викуплять?

Ой див, ладо, викуплять, викуплять?

А ми дамо сто срібних, сто срібних,

Ой див, ладо, сто срібних, сто срібних

Не візьмемо й тисячі, й тисячі

Ой див, ладо, тисячі, тисячі

А ми дамо дівчину, дівчину

Ой див, ладо, дівчину, дівчину

А ми дівчино візьмемо, візьмемо

Ой див, ладо, візьмемо, візьмемо

Ой ти, дівко-семилітко

Ой ти, дівко-семилітко

Одгадаєш сім загадок:

Одгадаєш – моя будеш,

Не одгадаєш – чужа будеш

А що грає – голос має?

А що плаче – сліз не має?

А що біжить без пригону?

А що світить в ясну пору?

А що в'ється круг деревця?
А що горить без полум'я,
А що росте без кореня
Хіба би я не дівчина,
Щоб я того не одгадала:
Скрипка грає – голос має,
Сокіл плаче – сліз не має,
Вода біжить без пригону,
Місяць світить в ясну пору,
А хміль в'ється круг деревця,
Сонце горить без полум'я,
Камінь росте без кореня

На Івана, на Купала

На Івана, на Купала
Що Іван діє?
Гречку сіє.
У нашої гречки гарні вершечки.
Було б тобі, Іванку, не купатися,
Було б тобі, Іванку, з нами гратися.
Що Іван діє? – Пшеницю сіє.
У нашої пшениці жовті косиці
Було б тобі, Іванку, не купатися,
Було б тобі, Іванку, з нами гратися.

А сонечко котиться, котиться

А сонечко котиться, котиться
Нам додому хочеться, хочеться.
Хазяїне наш, нам додому час
Вже сонечко під липкою, під липкою,
Труси, пане, калиткою, калиткою,
Хазяїне наш, нам додому час.
Вже сонечко на ріллі, на ріллі,
Нас кусають комарі, комарі,
Хазяїне наш. Нам додому час.
Вже сонечко за кущем, за кущем

Подавися ти борщем, ти борщем,
Хазяїне наш, нам додому час
Давно час і пора, і пора,
Зійшов місяць і зоря, і зоря,
Хазяїне наш, нам додому час!

Козак Голота

Ой полем, полем Килиїмським,
То шляхом битим гординським,
Ой там гуляв козак Голота,
Не боїться ні огня, ні меча, ні третього болота.
Правда, на козакові шати дорогії
Три семирязі лихії:
Одна недобра, друга негожа,
А третя й на хлів незгожа.
А ще, правда, на козакові постолі в'язові,
А онучі китайчані –
Щирі жіноцькі рядняні:
Волоки шовкові –
Удвоє жіноцькі щирі валові.
Правда, на козакові шапка-бирка,
Зверху дірка,
Травою пошита,
Вітром підбита,
Куди віє, туди й провіває,
Козака молодого прохолоджає.
То гуляє козак Голота, погуляє,
Ні города, ні села не займає,
На город Килию поглядає.

Самійло Кішка

Ой із города із Трапезонта виступала галера,
Трьома цвітами процвітана-мальована,
Ой первим цвітом процвітана;
Злато-синіми киндяками побивана;
А другим цвітом процвітана –

Гарматами обриштована;
Третім цвітом процвітана –
Турецькою білою габою покровена
То в тій галері Алкан-паша,
Трапезонтське княжа, гуляє;
Маєть собі ізбранного люду:
Сімсот турків, яничар штириста
Да бідного невольника почвартаста
Без старшини військової.
Перший старший меж ними пробуваєть:
Кішка Самійло, гетьман запорозький;
Другий – Марко Рудий, суддя військовий;
Третій – Месій Грач, військовий трембач;
Четвертий – лях Бутурлук, ключник галерський,
Сотник переяславський, недовірок християнський,
Що був тридцять літ у неволі,
Двадцять штири, як став по волі,
Потурчився-побусурменився
Для панства великого,
Для лакомства нещасного.

Кобзарська дума про голод

Послухайте, добрі люди,
Від краю до краю –
Як жилося і живеться,
Про все вам згадаю.
Як люди колись жили,
Мед-вино кружляли
Та на зібрання ходили,
В долоні плескали.
Все плескали у долоні:
– Ми діждались-таки волі,
А то було горе нам,
Що робили ми панам,
Так робили ми панам,
Що ніколи сісти,
А тепер собі ми робим,

Що нічого їсти.
Гей, гей! – що нічого їсти...
Ну, вже в тридцять другім році,
Як його діждали,
Знайшли люди дуже гарну
Страву з гарбузами.
Качанами, гарбузами
Перезимували,
Тридцять третього весни
Все-таки діждали.
В тридцять третьому году
Їли люди лободу,
Пухли люди з голоду,
Помирали на ходу.
Отощали усі люди,
Падали, як мухи:
Кропивою, лободою
Не наповниш брюха.
Гей, гей! – не наповниш брюха...
Хліб качали, вимітали,
Весь народ сумує,
А “великий голова”
Мовби і не чує.
Він укази издає:
– Продналог давайте,
де хочете, там беріть,
хоч із нігтів колупайте.
– Відкіль же ми почерпнем
На ці продналоги,
Хіба вийдем грабувати
При биті дорогу.
Ну, при битій, при дорозі
Із буксиру люду
Багатенько привчилося до такого труду.
Гей, гей! – до такого труду...
Як наган узяв у руки,
Тоді він багатий –

Чоловіка оголив
Та й пішов проклятий.
А у созі при дорозі
Роздають макуху,
Хочеш жити – йди до созу,
Бо впадеш без духу.
Гей, гей! – бо впадеш без духу...
Пролилися на Україні
Великії сльози,
Як “великий голова”
Гнав народ у сози.
Отаке-то, добрі люди,
Зчинилося лихо –
Побив голод мужиків,
Сидіть в созі тихо.
Гей, гей! – сидіть в созі тихо...

Чи не той то хміль
Чи не той то хміль,
Що коло тичин в’ється?
Ой той то Хмельницький,
Що з ляхами б’ється.
Чи не той то хміль,
Що у пиві кисне?
Ой той то Хмельницький,
Що ляшеньків тисне.
Гей, поїхав Хмельницький
Ік Жовтому Броду, –
Гей, не один лях лежить
Головою в воду.
Не пий, Хмельницький, дуже
Той Жовтої Води, –
Іде ляхів сорок тисяч
Хорошої вроди.
– А я ляхів не боюся
І гадки не маю
За собою великою

Потугу я знаю,
Ще й орду татарськую
За собою веду, –
– А все тото, вражі ляхи,
На вашу біду, –
Ой втікали вражі ляхи
Погубили шуби...
– Гей, не один лях лежить
Вищиривши зуби!
Становили собі ляхи
Дубовії хати,
Прийдеться ляшенькам
В Польщу утікати.
Утікали ляхів
Де якії повки,
Їли ляхів собаки
І сірії вовки.
Гей, там поле,
А на полі цвіти –
Не по однім ляху
Заплакали діти.
Гей, там річка,
Через річку глиця –
Не однім ляху
Зосталась вдовиця!

За річкою вогні горять
За річкою вогні горять,
Там татари полон ділять.
Село наше запалили
І багатство розграбили,
Стару неньку зарубали
А миленьку в полон взяли.
А в долині бубни гудуть,
Бо на заріз людей введуть:
Коло шиї аркан в'ється,
І по ногах ланцюг б'ється.

А я, бідний, з діточками
Піду лісом стежечками,
Нехай йому із водою...
Ось-ось чайка надо мною.

За Сибіром сонце сходить
За Сибіром сонце сходить,
Хлопці, не зівайте,
Ви на мене, Кармалюка,
Всю надію майте!

Повернувся я з Сибіру,
Та не маю долі,
Хоч, здається, не в кайданах,
А все ж не на волі.

Маю жінку, маю діти,
Та я їх не бачу,
Як згадаю про їх муку –
Сам гірко заплачу.

Зібрав собі славних хлопців, –
Що ж кому до того?
Засідаєм при дорозі
Ждать подорожнього.

Чи хто їде, чи хто йде,
Треба їх спитати,
Як не має він грошей –
Треба йому дати!

Аж тут їде сам владика:
– А здорові, хлопці!
Ой довго ми вас чекали,
Благослови, отче!

Ойвилічив сам владика
Сорок тисяч грошей,

Подивився кругом себе –
Всі хлопці хороші.

Ой чи їде, чи хто йде,
Треба його ждати.
Ой прийдеться Кармалюку
Марне пропадати.

Ой прийдеться Кармалюку
Марне пропадати,
Бо немає пристанища,
Ані своєї хати.

Асесори, ісправники
За мною ганяють,
Більше вони людей б'ють
Як я гріхів маю.

Зовуть мене розбійником,
Кажуть – розбиваю,
Ще ж нікого я не вбив,
Бо й сам душу маю.

З багатого хоч я й візьму –
Убогому даю,
Отак гроші поділивши ,
Я гріхів не маю.

Судять мене вдень і вночі,
По всякому годину,
Ніде мені подітися,
Я од журби гину.

Чи хто їде, чи хто йде,
Часто дурно ждати,
Отак треба в лісі жити,
Бо не маю хати.

Пішов би я до дітей –
Красу мою знають:
Аби тільки показався,
То зараз впіймають.

А так треба стерегтися,
Треба в лісі жити,
Хоч, здається, світ великий,
Ніде ся подіти!

Прийшла туга до серденька,
Як у світі жити?
Світ великий і розкішний,
Та ніде ся діти.

У неділю дуже рано
Усі дзвони дзвонять,
А мене, Кармалюка,
Як звірюку, гонять.

Нехай гонять, нехай ловлять,
Нехай заганяють,
Нехай мене, Кармалюка,
В світі споминають!

Засвистали козаченьки

Засвистали козаченьки
В похід полуночі,
Виплакала Марусенька
Свої ясні очі.

Не плач, не плач, Марусенько,
Не плач, не журися,
Та за свого миленького
Богу помолися!

Стоїть місяць над горою,
А сонця немає...

Мати сина в доріженьку
Слізно проводить:

– Іди, іди, мій синочку,
Та не забавляйся,
За чотири недільки
Додому вертайся!

– Ой, рад би я, матусенько,
Скоріше вернутись,
Та щось кінь мій вороненький
В воротях спіткнувся.

Ой, бог знає, колись вернусь,
В якую годину;
Прийми ж мою Марусеньку,
Як рідну дитину!

– Ой, рада б я Марусеньку
За рідну прийняти,
Та чи буде ж вона, мене,
Сину, шанувати?

– Ой, не плачте, не журітесь,
В тугу не вдавайтесь:
Заграв кінь мій вороненький,
Назад сподівайтесь!

Чумацька

– Чумаче, чумаче, чого зажурився,
Чи воли пристали, чи з дороги збився?

Воли не пристали, ні з дороги збився,
Того зажурився – без долі вродився.

Весь вік у дорозі марно літа трачу,
Ні жінки, ні діток ніколи не бачу.

Темна моя хата, чорне моє поле,
А діти без батька голодні та голі.

Як в будень, так в свято одно тільки знаю:
Ярма нариваю, воли запрягаю,
В далеку дорогу вічно поспішаю.

Бурлацька

Та забіліли сніги,
Забіліли білі
Ще й дібровонька,
Ще й дібровонька...
Та заболіло тіло
Бурлацькеє біле
Ще й головонька,
Ще й головонька...
Ніхто не заплаче
По білому тілу
По бурлацькому,
По бурлацькому...
Ні отець, ні мати,
Ні брат, ні сестриця,
Ні жона його,
Ні жона його...
А тільки заплаче
По білому тілу
Товариш його,
Товариш його...
Прости ж мене,
брате,
Вірний товаришу,
Може, я й умру,
Може я й умру...
Зроби ж мені, брате,
Вірний товаришу,
З клен-древа труну,
З клен-древа труну...

Поховай мене, брате,
Вірний товаришу,
В вишневім саду,
В вишневім саду...
В вишневім садочку
На жовтім пісочку
Під рябиною,
Під рябиною...
Рости, рости, древо
Тонке, високеє,
Кучерявее,
Кучерявее...
Та розпусти гілля
Зверху до кореня,
Лист додолоньку,
Лист додолоньку...
Укрий моє тіло
Бурлацькеє біле
Ще й головоньку,
Ще й головоньку...
Та щоб моє тіло
Бурлацькеє біле
Та й не чорніло,
Та й не чорніло...
Од ясного сонця,
Од буйного вітру
Та й не марніло.

Строкарська

Ой, матінко-зірко,
Як у строку гірко!
Куди хилять, то й хилюся,
Бо я всіх боюся.
Ой, матінко-зоре,
Яке в строку горе:
Ні доїсти, ні допити,
Ні сісти спочити!

Ой, матінко-вишня,
Чи я у вас лишня,
Що ви мене туди дали,
Де я непривишна?
Ой, матінко-пава,
Тепер я пропала,
Що ви мене туди дали,
Де я не бувала.
Ой, матінко моя,
Тепер я не твоя.
Тепер вже я того пана,
Що задаток дано.
Ой, матінко моя,
Тепер я не твоя,
Хіба тоді твоя буду,
Як строку добуду.
Добре тобі, тату,
Задаточки брати!
Прийди, тату, подивися,
Як їх заробляти!
Ти думаєш, тату,
Що я тут паную?
Прийди, тату, подивися,
Як я тут горюю!
Ти думаєш, тату,
Що я тут не плачу?
За сльозами, за дрібними
Стежечки не бачу!
Вийду я на гору,
Крикну я додому:
– Вари, мати, вечеряти
Та й на мою долю!
Варила, варила,
Не багато – трошки:
– Нема ж тобі, моя доню,
Ні миски, ні ложки.

Наймитська

Ой зацвіла калинонька
Нижче перелазу:
Добре було б наймиточку
В хазяїна зразу.
Один тиждень було добре
На другий вже гірше,
А на третій наймиточок
Йде в поле не ївши.
– Іди, іди, наймиточку,
Не кажи нікому,
Як не нажнеш дві копиці,
Не приходь додому!
Іде, іде наймиточок
Та й нижче города,
Багачеві діти кажуть:
– Неси волам їсти!
Іди, іди, наймиточку
Не заходь до хати,
Бери зброю, сокироньку,
Їдь дрова рубати!
Ввійшов наймит до хатоньки,
Не вспів же він сісти,
Багачева жінка дає
Холодний борщ їсти.
– Ой, їж швидше, наймиточку,
Та йди лягай спати,
Та не забудь, наймиточку,
Що рано вставати.

Чом ти не прийшов

Чом ти не прийшов, як місяць зійшов?
Я ж тебе чекала!
Чи коня не мав, чи стежки не знав?
Мати не пускала?
І коня я мав, і стежку я знав,
І мати пускала...

Найменша сестра, бодай не зросла,
Сідельце сховала!
А старша сестра сідельце знайшла,
Коня осідлала:
Поїдь, братику, до дівчиноньки,
Що тебе чекала!

Ой у вишневому саду

Ой, у вишневому саду
Там соловейко щебетав.
Додому я просилася,
А він мене все не пускав.

Ти милій мій, а я твоя,
Пусти мене, зійшла зоря, —
Проснеться матінка моя,
Буде питать, де була я...

А ти їй дай такий одвіт:
Яка чудова майська ніч!
Весна іде, красу несе,
А тій красі радіє все.

Доню моя, не в тому річ.
Де ти гуляла цілу ніч?
Чому розплетена коса,
А на очах бринить сльоза?

Коса моя розплетена —
Її подруга розплела.
А на очах бринить сльоза,
Бо з милим я розлучена...

Із-за гори кам'яної

Із-за гори кам'яної
Голуби літають.
Не зазнала розкішоньки —
Вже літа минають.

Запрягайте коні в шори,
Коні воронії,
Та й поїдем доганяти
Літа молодії.

Ой, догнали літа мої
На кленовім мості.
Ой, верніться ж, літа мої
Хоч до мене в гості!

Не вернемось, не вернемось,
Не має до кого,
Бо не вмiла шанувати,
Як здоров'я свого.

Ой під вишнею, під черешнею
Ой під вишнею, під черешнею
Стояв старий з молодію,
Як із ягідкою.

І просилася, і молилася:
Пусти ж мене, старий діду
На вулицю погулять!

Я і сам не піду, і тебе не пущу,
Бо ти мене, старенького
Та й покинеш на біду!

Куплю тобі хатку, іще сіножатку,
І ставок, і млинок,
І вишневенький садок!

Ой не хочу хатки, ані сіножатки,
Ні ставка, ні млинка,
Ні вишневого садка!

Бо ти старий дідуга, і зігнувся, як дуга,
А я молоденька,
Гуляти раденька!

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Календарно-обрядова поезія

1. Назвіть три найважливіші ознаки фольклору.
2. На які цикли поділяється календарна обрядовість?
3. Що покладено в основу поділу календарної обрядовості на цикли?
4. До якого циклу календарної обрядовості належать колядки та щедрівки?
5. Назвіть основні тематичні групи колядок.
6. Композиція колядок.
7. Які обрядодійства виконувались під час зимового циклу?
8. Які пісенні жанри належать до весняного циклу?
9. Яке основне призначення мали веснянки?
10. Яка з названих пісень є веснянкою:
 - а) “Добрий вечір тобі...”
 - б) “Ой ти дівко-семилітко”
 - в) “Подоляночка”
11. Яке свято є центральним у літньому циклі?
12. Які пісенні жанри належать до літнього циклу?
13. Пісня “Ой ти дівко-семилітко” є:
 - а) веснянкою
 - б) русальною
 - в) купальською
14. На які групи поділяються жнивварські пісні?

15. Які з пісень не супроводжуються ніякими обрядовими діями?

Думи

1. До якого роду художньої творчості належать народні думи?

2. Як виконуються думи?

3. Як називаються характерні для фольклорних творів такі художні засоби: “шапка-бирка”; “хвалить-вихваляє”; плаче-ридає”; “рано-пораненьку”?

4. Хто автор терміну дума?

5. Яка композиція дум?

6. У якій з названих дум головною є тема невільництва:

- а) “Козак Голота”
- б) “Хмельницький та Барабаш”
- в) “Маруся Богуславка”

7. Кого визволила “дівка-бранка Маруся, попівна Богуславка” з турецької неволі:

- а) Самійла Кішку
- б) сімсот українських бранців
- в) власну матір

8. Слова “Ой визволи, Боже, нас всіх, бідних невільників, з тяжкої неволі, З віри бусурманської, На тихі води, У край веселий” взято із думи:

- а) “Козак Голота”
- б) “Сава Чалий”
- в) “Маруся Богуславка”

9. У думі “Хмельницький та Барабаш”:

а) йдеться про історичний факт викрадання листів польського короля Владислава IV, в яких він дарував козакам вільності й привілеї

б) згадано дійсний факт кумівства Барабаша і Хмельницького
в) смертна кара схвалюється і трактується як прояв вищої справедливості

10. Лях Бутурлак із “Думи про Самійла Кішку” – це

а) побратим Самійла Кішки, який допоміг Самійлу втекти з полону

б) власник турецької галери, яка брала участь у боях із козаками

в) колишній переяславський сотник, який зрікся рідного народу і мови.

11. У якій думі йдеться про реальну історичну особу?

а) “Самійло Кішка”

б) “Плач невольників”

в) “Утеча трьох братів з Азова”

12. В яких думах з наведених порушуються морально-етичні проблеми?

а) “Маруся Богуславка”

б) “Буря на Чорному морі”

в) “Козак нетяга Хвесько Ганжа Андибер”

13. Які з наведених компонентів притаманні для жанру думи?

а) повтори, звертання, кінцівки

б) заспів, основна розповідь, закінчення.

в) зачин, основна частина, славословіє.

Історичні пісні

1. Хто автор терміна “історична пісня”?

2. Назвіть 3 прізвища найвідоміших дослідників історичних пісень.

3. Історична пісня – це:

- а) пісня з напруженим, драматичним сюжетом і трагічним фіналом
- б) пісня, у якій ідеться про реальні події чи відомих осіб
- в) пісня, що відтворює громадське життя, зокрема, соціальні проблеми

4. Яка з названих тематичних груп пісень не належить до історичних?

- а) пісні про селянські повстання
- б) пісні про ординські набіги
- в) пісні про панщину і кріпаччину

5. Історична пісня і дума відрізняються:

- а) тематикою та персонажами
- б) формою та манерою виконання
- в) художніми засобами

6. Для історичної пісні найбільше характерно:

- а) висловлення ставлення народу до зображуваної історичної події чи героя
- б) детальне, конкретне зображення історичної події
- в) реалістичне зображення історичних осіб

7. Пісні січових стрільців відрізняє від інших історичних пісень:

- а) посилений героїко-патріотичний пафос
- б) це переважно авторські твори, що стали народними
- в) у них не згадуються конкретні історичні особи

8. Яка з названих історичних пісень – про боротьбу з турками і татарами?

- а) “Зажурилась Україна, бо нічим прожити”
- б) “Пісня про Устима Кармалюка”
- в) “Гей, не дивуйтесь, добрії люди”

9. З якої історичної пісні ці рядки: “Ой, вернися, Сагайдачний! Візьми назад жінку, Віддай тютюн-люльку, Необачний!”:

- а) “Ой, на горі та й женці жнуть”
- б) “Ой, у моїм огороді копана криниця”
- в) “Ой, у лузі червона калина”

10. Героями пісень про Коліївщину є:

- а) Олекса Довбуш та Лук’ян Кобилиця
- б) Семен Палій та Іван Гонта
- в) Устим Кармалюк

11. Визначте жанровий різновид та назву пісні за поданим уривком: “А ми тую червону калину підіймемо, А ми нашу славу Україну гей, гей, розвеселимо!”:

- а) стрілецька пісня “Ой, у лузі червона калина”
- б) історична пісня “Зажурилась Україна, бо нічим прожити”
- в) опришківська пісня “Ой, у моїм огороді копана криниця”

12. Назвіть козацьких ватажків, які згадані у пісні “Гей, не дивуйтесь, добрії люди”:

- а) Максим Кривоніс та Богдан Хмельницький
- б) Богдан Хмельницький та Іван Богун
- в) Максим Кривоніс та Дорошенко

13. Пісня “Ой, попід гай зелененький” належить до групи:

- а) про боротьбу з польською шляхтою
- б) опришківських
- в) про напади татар

14. До тематичної підгрупи пісень про ординські набіги належить пісня:

- а) “Розлилися круті бережечки”
- б) “Пісня про Байду”
- в) “За річкою огні горять”

15. У пісні “Ой, Боже наш милосердний, помилуй нас з неба” йдеться про:

- а) зруйнування Запорізької Січі
- б) поразку Богдана Хмельницького під Берестечком
- в) ординський набіг

16. Сава Чалий та Гнат Голий є героями пісні:

- а) “Розлилися круті бережечки”
- б) “Ой, був на Січі старий козак”
- в) “Гей, не дивуйтесь, добрії люди”

Пісні-балади

1. Назвіть 3 прізвища найвідоміших дослідників балад.

2. Балада – це:

- а) невеликий віршований ліро-епічний твір повчально-гумористичного або сатиричного змісту алегоричного характеру
- б) ліро-епічна пісня сумовитого характеру з драматично напруженим сюжетом
- в) один з видів фольклору, що розповідає про явища природи, історичні події чи уявних істот

3. Термін “балада” походить від:

- а) латинського слова, що означає “перегортання, перестановка”
- б) латинського слова, що означає “танцюю”
- в) від грецького слова, що означає “журлива пісня”

4. Балада – це жанр:

- а) епічний;
- б) драматичний
- в) ліро-епічний

5. Який прийом фантастики найбільше характерний для балад?

- а) метаморфоза
- б) чарівне народження
- в) перенесення дій у потойбічний світ

6. Хто з названих фольклористів назва балади “епосом нещасливих людських доль”?

- а) О. Дей
- б) І. Франко
- в) Ф. Колесса

7. Який стиль характерний для жанру балади?

- а) символічний
- б) фантастичний
- в) реалістичний

8. Хто є традиційними персонажами балади?

- а) історичні особи
- б) звичайні люди
- в) представники соціальної верхівки

9. Першу вдалу класифікацію балад здійснив:

- а) І. Франко
- б) М. Максимович
- в) О. Дей

10. Найпоширеніший принцип класифікації баладних текстів?

- а) історико-хронологічний
- б) сюжетно-тематичний
- в) алфавітний

11. Який аспект висвітлення подій є найбільш характерним для балад?

- а) політичний
- б) соціально-психологічний
- в) сімейно-особистісний

12. Яка з названих балад була записана і видана найпершою?

- а) “Ой, чиє то жито...”
- б) “Тройзілля”
- в) “Дунаю, Дунаю, чого смутен течеш?”

13. У баладі “Ой чиє то жито...” використано сюжет:

- а) про силу людського закляття
- б) інцест
- в) випробування кохання через скоєння злочину

14. Який баладний сюжет дослідники вважають запозиченим для українського фольклору?

- а) тройзілля
- б) вбивство дружини або чоловіка за намовою коханця
- в) виряджання дочки на війну замість сина

15. Балада “Бондарівна” належить до:

- а) міфологічних
- б) соціально-побутових
- в) сімейно-побутових

Ліричні пісні (соціально-побутові)

1. Які риси характерні для соціально-побутових пісень?

- а) епічне начало
- б) зображують конкретних персонажів
- в) увага зосереджується на почуттєвості

2. Що об'єднує соціально-побутові та історичні пісні?

- а) виражають дух часу
- б) мають становий характер
- в) описують конкретні історичні події

3. Хто з названих вчених досліджував чумацькі пісні і видав їх окремою збіркою?

- а) І. Франко
- б) І. Рудченко
- в) М. Грушевський

4. Який пафос характерний для козацьких пісень?

- а) героїчний
- б) гуманістичний
- в) сентиментальний

5. Для яких пісень характерний символ опалого листя?

- а) козацькі
- б) чумацькі
- в) рекрутські

6. Який різновид пісні представлений цими рядками: “Ой, пізно лягаю, та рано встаю, та роблю, не гуляю! Та роблю ж, не гуляю, сірі воли запрягаю”?

- а) наймитська
- б) удовина
- в) заробітчанська

7. Яка метафора найбільш поширена у козацьких піснях?

- а) розмова тварин
- б) смерть як одруження
- в) перетворення людини на птаха

8. Які символи характерні для козацьких пісень?

- а) червона китайка, ворон, кінь

- б) чорна сорочка, віл
- в) калина, барвінок, зозуля

9. Який заспів характерний для наймитських і бурлацьких пісень?

- а) “нема горя так нікому”
- б) “чи дома, дома пан господар”
- в) “чим я тобі, батеньку, не вгодила”

10. В яких піснях одним з основних є мотив самотності, туги за домом?

- а) кріпацькі
- б) наймитські
- в) солдатські та рекрутські

11. Який різновид соціально-побутових пісень не був поширений на Україні?

- а) заробітчанські
- б) ремісничі
- в) строкарські

12. Мотив підневільної праці є спільним для пісень:

- а) кріпацьких і бурлацьких
- б) кріпацьких і строкарських
- в) кріпацьких і заробітчанських

13. Пісня “Ой, забіліли сніги” належить до:

- а) козацьких
- б) чумацьких
- в) бурлацьких

14. У чому солдатські та рекрутські пісні найбільше відрізняються від козацьких?

- а) у зображенні випроводжання до війська
- б) у зображенні війни та ставлення до неї
- в) у зображенні загибелі персонажа

15. До кріпацьких пісень належить пісня:

- а) “Добре було нашим батькам на Україні жити..”
- б) “Ой зацвіла калинонька нижче перелазу”
- в) “Ой, нема в світі гірш нікому..”

Ліричні пісні (родинно-побутові)**1. На які групи поділяються родинно-побутові пісні?****2. Жанровими ознаками родинно-побутових пісень є:**

- а) подієвість, епічність
- б) психологізм, емоційна напруженість
- в) становий характер

2. В основу класифікації родинно-побутових пісень покладено принцип:

- а) тематичний
- б) хронологічний
- в) за призначанням

3. В родинно-побутових піснях висвітлюються:

- а) історичні події
- б) загалом явища суспільного життя
- в) особистісні проблеми та переживання

4. Для родинно-побутових пісень характерний пафос:

- а) героїчний
- б) сентиментальний
- в) викривальний

5. Пісні про кохання тематично пов'язані з:

- а) календарно-обрядовим фольклором
- б) історичними піснями
- в) голосіннями та замовляннями

6. У пісні “Ой, не ходи, Грицю...” розкривається мотив:

- а) зради в коханні
- б) одруження з нелюбом
- в) розлуки закоханих

7. У піснях про сімейне життя відсутні:

- а) картини побуту
- б) протиставлення дошлюбного і родинного життя
- в) романтичні та ідилічні картини

8. Пісня “Ой, налетіли голуби” є:

- а) сирітською
- б) про нещасливе одруження
- в) колисковою

9. Для поезики ліричних пісень характерні:

- а) паралелізм
- б) ретардація
- в) метаморфози

10. Контамінація – це:

- а) навмисне уповільнення розповіді
- б) перенесення рядків з одного твору в інший
- в) перебільшене зображення почуттів

11. Зображення трагічної жіночої долі у народних піснях досліджував:

- а) Ф. Колесса
- б) О. Дей
- в) І. Франко

12. За способом відображення дійсності в окрему групу виділяють пісні:

- а) про кохання
- б) жартівливі

в) колискові

13. Символічний образ билини в полі характерний для пісень:

- а) про нещасливе сімейне життя
- б) про нерозділене кохання
- в) сирітських

14. До жартівливих належить пісня:

- а) “Ой, у вишневому саду”
- б) “Ой, під вишнею, під черешнею”
- в) “Чи я в лузі не калина була”

Жанр казки

1. Назвіть прізвища трьох найвідоміших дослідників казок.

2. На які тематичні групи поділяються казки?

3. Назвіть 3 головні жанрові ознаки казки.

4. Казка належить до роду:

- а) епічного
- б) драматичного
- в) ліро-епічного

5. Казка відрізняється від інших фольклорних жанрів:

- а) прозовою формою
- б) наявністю фантастики
- в) тим, що вона не сприймається як дійсність ні оповідачем, ні слухачами

6. Сьогодні основною функцією казки є:

- а) інформативна
- б) ритуальна

в) виховна

7. Першим термін “казка” вжив:

- а) Лаврентій Зизаній
- б) І. Франко
- в) М. Грушевський

8. Яка група казок є найдавнішою за походженням?

- а) чарівні
- б) про тварин
- в) соціально-побутові

9. Сталі формули в казках найчастіше використовуються для:

- а) зачинів і кінцівок
- б) опису почуттів героїв
- в) описів дій героїв

10. Кумулятивна казка – це підвид казки:

- а) чарівної
- б) соціально-побутової
- в) про тварин

11. Дослідниця Л. Дунаєвська героїв казок за їх функціями у творі поділяє на:

- а) людей, тварин, чарівних істот
- б) добротворців, злотворців, знедолених
- в) бідних, багатих, правителів

12. Казки про тварин пов’язані з віруваннями:

- а) тотемістичними
- б) анімістичними
- в) християнськими

13. Для чарівної казки основним мотивом є:

- а) багаторазове повторення тих самих дій чи елементів
- б) подорож героя та різноманітні випробування під час цієї подорожі
- в) сімейний конфлікт

14. Яка ознака є головною для героя соціально-побутової казки?

- а) представляє певну суспільну верству, професію чи національність
- б) має чарівні здібності
- в) може бути дурнем або шахраєм

15. Гумор і комізм притаманні казкам:

- а) чарівним
- б) про тварин
- в) соціально-побутовим

16. Фольклорні жанри, найбільш споріднені з жанром казки, це:

- а) думи та билини
- б) загадки та приказки
- в) байки, притчі, анекдоти

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Поняття про український фольклор.
2. Фольклор як невід'ємна частина національного мистецтва.
3. Жанрова система українського фольклору.
4. Особливості усної народної поетичної творчості.
5. Анонімність варіантність і усність передачі як визначні ознаки фольклору
6. Фольклористика як наука про народну творчість.
7. Виникнення фольклору і основні етапи розвитку.
8. Поняття про анімізм та антропоморфізм та характерні риси світогляду давніх українців
9. Періодизація фольклору доісторичної епохи.
10. Періодизація фольклору історичної епохи.
11. Напрями та школи фольклористики.
12. Поганське і християнське в українській народній словесності
13. Магія як найдавніший пласт народної творчості та її форми.
14. Поняття про обрядову поезію.
15. Виникнення обрядової поезії, її трудова основа.
16. Народний календар і обрядова поезія.
17. Основні цикли календарно-обрядової поезії
18. Склад календарної поезії, її тематично-ідейні та стильові особливості.
19. Колядки та щедрівки: особливості функціонування, художня природа.
20. Величальні мотиви в календарній поезії.
21. Веснянки, гаївки: зміст, особливості виконання, художня природа.
22. Русальні пісні: міфологічна основа, мотиви, умови функціонування.

23. Купальські пісні.
24. Жнивварська календарна поезія.
25. Весільна обрядовість. Її виникнення та становлення.
26. Весільний обряд як своєрідна драматична дія.
27. Весільні пісні, їх зміст та форми.
28. Голосіння: їх зв'язок з поховальним обрядом, міфологічна основа, художні особливості.
29. Думи як жанр українського фольклору.
30. Походження та виникнення дум.
31. Думи про боротьбу українського народу проти турецько-татарських загарбників та турецьку неволю.
32. Думи про боротьбу українського народу про польсько-шляхетських загарбників.
33. Соціально-побутові думи: тематично-ідейний зміст, образність.
34. Поетика українських народних дум.
35. Кобзарство на Україні.
36. Жанрово-стильові ознаки історичних пісень.
37. Історичні пісні про боротьбу українського народу проти турецько-татарських нападів.
38. Історичні пісні про боротьбу українського народу проти польсько-шляхетських загарбників.
39. Історичні пісні про селянські повстання та їх героїв.
40. Образ Богдана Хмельницького як народного героя у народній творчості.
41. Походження і розвиток жанру балади.
42. Класифікація балад.
43. Образи і поетичний стиль балад.
44. Народні казки як художнє відображення історії українського народу, його досвіду, побуту, психології.
45. Основні види українського казкового епосу.
46. Казки про тварин: їх походження, основні тематичні групи, ідеї та образи.

47. Фантастично-героїчні казки. Їх походження і характерні риси.

48. Кумулятивні казки.

49. Тема боротьби зі злом у народних казках.

50. Соціально-побутові казки, їх виникнення, зміст та поетика.

51. Соціально-побутові казки про родинні стосунки.

52. Специфіка фантастики у різних видах казок.

53. Жанр ліричної пісні. Тематичні цикли ліричних пісень

54. Родинно-побутові пісні. Ліричний герой пісень

55. Цикл пісень про жіночу долю.

56. Соціально-побутові пісні. Козацькі пісні.

57. Рекрутські та солдатські пісні. Їх тематика та образний світ.

58. Чумацькі пісні: виникнення, тематика, поетика.

59. Бурлацькі та наймитські пісні.

60. Жовнірські пісні.

61. Поетика ліричних пісень

62. Пісні літературного походження.

63. Прислів'я та приказки: їх походження і тематика, художні особливості.

64. Коломийки та частівки, їх форма та зміст.

65. Загадки як жанр фольклору.

66. Анекдоти як жанр української народної творчості.

67. Легенди як жанр народної словесності, її художня природа. Класифікація легенд.

68. Поняття про народну драму.

69. Вертеп як форма народної драми.

70. Дитячий фольклор (колискові пісні, забавлянки).

71. М. Максимович – фольклорист.

72. І. Франко – фольклорист.

СЛОВНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Автентичний фольклор – всі види творчо-прикладної діяльності – словесна, музична, народні обряди, хореографія, народний театр, різні жанри власне прикладної, ручної діяльності (вишивка, різьбярство, гончарство, ткацтво і т. д.) у їх первозданному, адекватному генетичним джерелам вигляді, без будь-яких обробок – літературних, композиторських, режисерських; вони функціонують у природному середовищі села або в сценічній чи виставочній репрезентації [16, с. 40].

Автентичність – закоренілість, належність до місцевої традиції [18, с. 6].

Автологія (від грецьк. *autos* – сам і *logos* – слово) – вживання слів у поетичному тексті в прямому значенні на відміну від тропів [10, с. 13]. Наприклад, автологічний стиль.

Акціональні ритуали (від лат. *action* – дія, дозвіл, *ritualis* – обрядовий) – обрядові дії які проводяться з якоїсь нагоди, як от: весілля. Календарних свят, початку чи закінчення трудового циклу або сезону [18, с. 7].

Алегорія (від грецьк. *allegoria* від *allos* – інакший, *agoreo* – говорю) – один з видів іномовлення, вираження абстрактного об'єкта (поняття) через конкретний образ [8, с. 18].

Анекдот (грец. *anekdotos* – невидимий) – коротке усне оповідання гумористично-сатиричного змісту переважно з одноподійним сюжетом і несподіваною розв'язкою [18, с. 10].

Анімізм (від лат. *animula* – душа) – віра у наявність душі чи духу в явищах природи, речах та предметах навколишнього світу [7, с. 56].

Анімалізм (лат. *animal* – жива істота) – художнє зображення явищ природи (тварин, рослин, комах та ін.) з людськими властивостями [18, с. 12].

Аніматизм (лат. *animates* – одухотворений) – віра в безособову одухотвореність природи або окремих її частин і явищ; характерна риса первісних релігій [18, с. 12].

Антропоморфізм (від грецьк. *antrophos* – людина + *morphe* – форма) – уподібнення людині за зовнішнім виглядом [6, с. 383].

Апокрифи (від грецьк. *apokryphos* – таємний) – заборонені християнською церквою стародавні книги, у яких записувалися народні сказання, замовляння, прикмети і різноманітні повчання [2, с. 15]; твір з біблійним сюжетом, що містить відступи від офіційного віровчення і тому відкидається церквою [6, с. 383].

Архетип (грецьк. *arche* – початок і *typos* – образ) – прообраз, первісний образ, ідея [10, с. 65]; “першообрази, прообрази універсальних міфологічних мотивів і сюжетів, формуються згідно зі швейцарським психоаналітиком К.-Г. Юнгом у сфері “колективного несвідомого” і реалізують не лише в явищах несвідомого (сни і т. ін.), але і в міфотворчості [11, с. 659].

Астральний культ (грец. *astron* – зоря, лат. *cultus* – поклоніння, пошана) – віра у зв’язок усіх земних явищ з небесними світилами, намагання пов’язати з ними всі події в житті людей, рослин і тварин [18, с. 21].

Байка – старовинна назва народної казки, яка в цьому значенні збереглася в народній мові західних регіонів і вживається тепер іноді паралельно з назвою “казка”; походить від давньоукраїнського “баяти” – забавно оповідати [18, с. 23].

Балада (від прованс. *dallar* – танцювати) – невеликий за розміром сюжетний ліро-епічний твір з гострим драматичним сюжетом, казково-фантастичного, легендарно-історичного, героїчного змісту [15, с. 28].

Варіант (від лат. *vagiantis* – мінливий) – у фольклорі: кожне одноразове виконання народного твору, а також його зафіксований текст [6, с. 383].

Вертеп (від старослов. печера) – народний ляльковий театр, поширений в Україні XVIII–XIX ст. Являв собою скриньку у вигляді двоповерхового будиночка із прорізами в підлозі, через які вертепник управляв дерев'яними ляльками. Спершу творцями і виконавцями вертепних драм часто були школярі й мандрівні дяки, пізніше – мандрівні групи артистів [15, с. 57].

Вірування – релігійні уявлення когось-небудь; віросповідання [1, с. 147].

Герой культурний – міфологічний персонаж, який відкрив людям вогонь, метал, корисні копалини, що створив знаряддя праці тощо [6, с. 385].

Гіпербола (від грецьк. *hyperbole* – перебільшення) – мовностилістична фігура риторичного призначення або поетичний троп, що містять художнє перебільшення будь-якого об'єкту художньої рефлексії [8, с. 123].

Гумор (лат. *humor* – волога, рідина) – різновид комічного, відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах. Гумор не заперечує об'єкта висміювання і цим відрізняється від сатири, для якої характерне цілковите заперечення й різке осміяння зображуваного. Добродушний гумор піддає осміянню здебільшого часткові недоліки загалом позитивних явищ, окремі смішні риси в характері людини [10, с. 176].

Двовір'я – поєднання у свідомості народу язичницького та християнського світоглядів [7, с. 71].

Демонологія – вчення про духів-демонів, які шкодять або сприяють людині в її справах [7, с. 68].

Дидактичний – повчальний, наставницький // Який має характер повчання [1, с. 220].

Драма (грецьк. *drama* – дія) – один з літературних родів, який змальовує світ у формі дії, здебільшого призначений для сценічного втілення [10, с. 213].

Думи – народні ліро-епічні пісні переважно героїчного характеру про важливі події історії України (починаючи з XV ст.), виконувані народними співцями речитативом (співом-декламацією) під акомпанемент кобзи чи ліри [15, с. 107].

Епітет – слово, що вказує на одну з ознак того предмета, який називається, і має на меті конкретизувати уявлення про нього [3, с. 208].

Етнічна педагогіка, етнопедагогіка, народна педагогіка – система традиційних норм навчання і виховання дітей, притаманна даному народу [17, с. 565]; міждисциплінарна галузь знання на перетині етнографії, педагогіки й соціології, що займається вивченням народних методів виховання і соціалізації дітей та осмисленням світу дитинства [12, с. 45].

Етнографічна група – локально-територіальна частина етносу, яка вирізняється особливостями традиційної матеріальної і духовної культури, побуту, інколи діалектом. Такими групами в Україні є гуцули, бойки, лемки, поліщуки, подоляни, волиняни та ін. [17, с. 566]; це локальна частина етносу, яка має спільну з ним етнічну самосвідомість, але відрізняється деякими рисами традиційно-побутової культури [12, с. 146].

Етнографія – історична наука про походження й історію народів, формування специфічних особливостей їх традиційного побуту, матеріальної і духовної культури [4, с. 4]; галузь гуманітарних наук, котра вивчає народи (етноси), їхнє походження, етнічну історію, традиційно-побутову культуру та характер міжетнічних відносин, базуючись переважно на даних польових досліджень [12, с. 9].

Етнос – спільнота людей (плем'я, народність, нація), що історично склалася та має соціальну цілісність і оригінальний стереотип поведінки [1, с. 268]; це усталена спільність людей, що історично склалася на певній території

і позначена спільністю мови, культури, побуту, психічного складу, єдністю етнічної самосвідомості, зафіксованої у самоназві, а також усвідомленням єдності родового походження і водночас несхожістю на інші етноси. Це органічна соціальна система з чітко вираженою структурою, в основі якої лежить система між поколінної етнокультурної інформації, освяченої традиціями [12, с. 72].

Жанр літературний (від франц. *genre* – вид, рід) – вид змістовної форми, яка зумовлює цілісність літературного твору, що визначається єдністю теми, композиції та мовленнєвого стилю [8, с. 197].

Жанрова домінанта – визначальна жанрова характеристика твору, його жанрова концепція [8, с. 199].

Жанрова система (система жанрів) – відносна стійка єдність жанрових форм [8, с. 201].

Звичай – повсякденний усталений спосіб (правило) поведінки, складений історично, на основі людських стосунків, у результаті багаторазового здійснення одних і тих же дій та усвідомлення їх суспільної значущості [17, с. 566].

Зооморфізм (від грецьк. *zoon* – тварина + *μορφη* – форма) – уподібнення тваринам за зовнішнім виглядом [6, с. 384].

Імпровізація (від італ. *improvvisazione*, лат. *improvisus* – несподіваний, раптовий) – процес складання художнього твору в момент його виконання. Імпровізація передбачає свободу поетичних асоціацій, високу майстерність та обдарованість автора [8, с. 225].

Ініціація (від лат *initiatio* – здійснення таїнств, посвята) – обряд родового суспільства, що забезпечує посвяту, перехід його членів до нової статевовікової групи [6, с. 384].

Інцест (від лат. *incestum* – кровозмішування) – статевий зв'язок між близькими родичами [6, с. 384].

Історико-етнографічний регіон – територія, що вирізняється комплексом етнокультурних прикмет (народною архітектурою, одягом, господарськими заняттями тощо), сформувалась унаслідок ландшафтно-кліматичних,

історичних особливостей тощо, такий регіон може утворювати декілька етнографічних груп (Карпатський, Поліський регіони тощо) [17, с. 566]; це таке етнотериторіальне утворення в рамках усього етносу, котре за історичною долею та етнічним обличчям його населення є самобутнім, що зафіксовано в історичних документах і відтворене у крайовій символіці та людській пам'яті [12, с. 132].

Історичні пісні – ліро-епічні фольклорні твори про конкретні історичні події, процеси та історичні особи [10, с. 326].

Казка – один із основних жанрів народної творчості, епічний, повістувальний, сюжетний художній твір усного походження. В основі казки – захоплююча розповідь про вигадані події і явища, які сприймаються і переживаються як реальні [10, с. 330].

Календар – в аграрно-магічному розумінні – розподіл празників і святих протягом року [2, с. 215].

Класифікація [лат. *classis* – розряд + *facege* – робити] – 1) система супідрядних понять (класів об'єктів, явищ) в якійсь галузі знання, складена на основі врахування загальних ознак об'єктів і закономірних зв'язків між ними...; 2) розподіл тих чи інших об'єктів по класах (розділах, розрядах) залежно від їх загальних ознак, що фіксує закономірні зв'язки між класами об'єктів у єдиній системі даної галузі знання [15, с. 235].

Кобзар або **бандурист** – український народний співець, що під акомпанемент бандури (в раніше – кобзи) виконує думи, історичні пісні та інші пісні [15, с. 109].

Козацькі пісні – ліричні твори з козацької доби в історії України, в яких оспівано героїчну боротьбу проти іноземних поневолювачів, життя і побут козацьких родин [10, с. 358].

Колискові пісні – жанр народної родинної лірики, специфічний зміст і форма якої функціонально зумовлені присиплянням дитини в колисці [10, с. 361].

Колядки – жанр величальних календарно-обрядових пісень, які в

дохристиянську епоху були пов'язані із зимовим святковим циклом, а з утвердженням християнства – з різдвяним [10, с. 364].

Комічне (грецьк. *komikos* – смішний) – категорія естетики, що характеризує той аспект естетичного освоєння світу, який супроводжується сміхом без співчуття, страху і пригнічення [10, с. 368].

Композиція (лат. *compositio* – побудова, складання, створення) – побудова твору, доцільне поєднання всіх його компонентів у художньо-естетичну цілісність, зумовлену логікою зображеного, представленого читачеві світу, світоглядною позицією, естетичним ідеалом, задумом письменника, каноном, нормами обраного жанру, орієнтацією на адресата [10, с. 371]; форма побудови художнього твору, яка знаходить свій вияв у смислосначущому співвідношенні окремо взятих його частин [3, с. 238].

Контамінація (лат. *contaminatio* – схрещування, змішування) поєднання у літературних і фольклорних творах добре відомих частин інших творів (віршових, пісенних рядків або й цілих строф, куплетів тощо) не як цитат, а як структурних змістовних складників цих творів [10, с. 380].

Культ (від лат. *cultus* – вшанування) – інститут вшануванні та поклоніння речам, явищам, істотам, божествам [7, с. 57].

Купальські пісні – вид календарної обрядової лірики, яка з часів язичництва супроводжувала обряд величання бога плодючості, згоди і любові – Купайла, або Купала [18, с. 217].

Кумуляція (лат. *cumulatio* – нагромадження, збирання) – стилістичний прийом, явлений багаторазовим повторенням певних елементів твору [10, с. 392].

Ліризм – естетичне сприйняття дійсності, в процесі якого буття осмислюється крізь призму людських переживань [7, с. 322].

Лірика (від грец. *lyra* – струнний музичний інструмент, під акомпанемент якого стародавні греки співали пісні) – один

із трьох основних літературних родів, у якому навколишня дійсність зображується шляхом передачі почуттів, настроїв, переживань, емоцій ліричного героя чи автора [3, с. 284]; н із трьох, поряд з епосом та драмою, родів художньої літератури, в якому у формі естетизованих переживань осмислюється сутність людського буття, витворюється нова духовна дійсність, розбудована за законами краси [10, с. 403].

Легенда фольклорна (від лат. *legenda* – те, що має бути прочитане) – різновид усного оповідання, характерними ознаками якого є: фантастичність, і фабульність (розвинений сюжет), зовнішня форма епічної позиції (оповідач не виступає ні учасником, ні свідком описуваних подій), давноминулий час [18, с. 222].

Магія (лат. *magia*, від гр. *mageia* – чародійство) – система обрядів, пов'язаних з віруваннями у здатність надзвичайним чином впливати на людей, тварин, сили природи, а також на божества та духовний світ з користю для світу живих [7, с. 76].

“Мандрівні сюжети” – у теорії літературних запозичень – сюжети казок, байок, пісень, творів пісенної літератури, які начебто переходять від народу до народу [10, с. 442].

Меморати – розповіді про події із власного життя, спогади, які не стали традиційними, а тому не мають усталеної форми (Х. Седов) [7, с. 484]; усні оповідання, що передають спогади оповідача про події, учасником чи очевидцем яких він був [6, с. 386].

Менталітет – сукупність психічних, інтелектуальних, ідеологічних, релігійних, естетичних і т. ін. Особливостей мислення народу, соціальної групи або індивіда, що проявляються в культурі, мові, поведінці і т. ін. [1, с. 518].

Метафора – слово, значення якого переноситься на найменування іншого предмета, пов'язаного з предметом, на який звичайно вказує це слово, рисами подібності [3, с. 213].

Міф – буквально означає переказ, сказання. Звичайно маються на увазі розповіді про богів, духів, обожнених чи пов'язаних із богами своїм походженням героїв, про першопредків, які діяли на початку часу і брали участь прямо чи непрямо у створенні самого світу, його елементів як природних, так і культурних [11, с. 653].

Міфема – використання в літературі (фольклорі) імен, реалій та фактів міфологічної генези [8, с. 335].

Міфологія – сукупність розповідей про богів і героїв і, в той же час, система фантастичних уявлень про світ. Міфологією називають і науку про міфи [11, с. 653].

Міфологема – чітка наявність у літературному (фольклорному) творі міфологічного загальновідомого сюжету, сюжетної схеми або мотиву. Тобто міфологемою називається така присутність міфу в творі, яка структурує його [8, с. 338].

Мотив (нім. *motive*, франц. *motif*, від лат. *moveo* – рухаю) – відносно стійкий формально-змістовний складник художнього твору [8, с. 347]; одиниця музичної форми, мелодія, наспів, основний елемент, з якого складається музичний твір; у фольклористиці: найпростіша оповідна одиниця (елементарний сюжет чи складова частина складного сюжету) [6, с. 386].

Народ – історично сформована спільність людей, яка характеризується спільними ознаками мови, культури, психічного складу, стійкими між поколіннями зв'язками, усвідомленням свого спільного походження [17, с. 567].

Нація – це особливий стан розвитку етносу, пов'язаний з творенням його державності, національної свідомості, національно-державних символів і атрибутів, національної культури [12, с. 76]; історично складена спільність людей, якій притаманні всі ознаки народу. Вона засвоює набуті віками етнокультурні цінності, розвиваючи їх; водночас виступає як консолідуюча сила усіх громадян, спонукає їх до політичного життя у межах самостійної держави [17, с. 567].

Новаторство (від лат. *novator* – оновлював, ініціатор нового, зачинатель) – усе нове, прогресивне, що запроваджується в якій-небудь галузі людської діяльності [1, с. 624]; нововведення, характеристика тих граней творчої діяльності людини, якими ця діяльність відрізняється від традиційних форм [10, с. 693].

Обжинкові пісні – обрядові величальні пісні, що супроводжували свято закінчення жнив [15, с. 216].

Обряд – узвичаєне, обов'язкове символічне дійство, приурочене до відзначення найбільш важливих подій у житті людського колективу, родини чи навіть окремої особи; сукупність традиційних умовних дій, котрі в образно-символічній формі виражають усталені зв'язки людей з природою та поміж собою [12, с. 268].

Обрядовість – сукупність обрядів, усталених символічних дійств, якими супроводиться громадське чи сімейно-побутове життя [17, с. 567].

Пантеїзм (грец. *pan* – все, *theos* – Бог) – обожнювання природи на основі віри в те, що бог присутній, “розлитий” в усіх живих і неживих речах природи, а всі прояви природи є проявами діяльності Бога. Таким чином бог ототожнюється з природою [18, с. 287].

Паспорт фольклорного твору – сукупність даних, які містять інформацію про збирача (прізвище, ім'я, по батькові), час фіксації фольклорного твору (дата), місце його запису (село, місто, район, область), відомості про інформатора (прізвище, ім'я, по батькові, вік, національність, професія, освіта, звідки родом, як довго проживає в даній місцевості) та інші додаткові відомості [6, с. 387].

Періодизація – поділ на періоди [1, с. 753].

Першопредки – прабатьки, культурні герої, які вважалися родоначальниками народу, племені і т. ін. На відміну від безпосередніх предків, діяльність першопредків стосувалася міфологічних часів першотворення [11, с. 668].

Повтор (повторення) – найпростіша стилістична фігура, яка вживається у фольклорній творчості, передовсім у народній пісні та поезії, зумовлена емоційними та смисловими чинниками [10, с. 555].

Поетика (за В. Проппом) – сукупність прийомів для вираження художніх цілей й емоційного і мислительного світу, чи коротше – форма в зв'язку з її конкретним, фабульним і ідейним, змістом [9, с. 110].

Порівняння – словесний вираз, в якому уявлення про зображуваний предмет конкретизується шляхом зіставлення його з іншим предметом, таким, що містить у собі необхідні для конкретизації уявлення ознаки в більш концентрованому вигляді [3, с. 211].

Постфольклор – галузь словесності, тексти якої розвиваються фольклорними схемами, але не підходять під формальне визначення фольклору. Насамперед це писемний фольклор (графіті, дівочі альбоми) і мережевий фольклор. Термін “постфольклор” ввів до обігу професор Сергій Юрійович Неклюдов (РДГУ) у 1995 році в статті “Після фольклору”, опублікованій у часописі “Жива старовина” [13].

Психологізм – змалювання внутрішнього життя особистості як важливого моменту образу світу [8, с. 457].

Психологічний паралелізм – у народній поезії: зіставлення людського образу і образу зі світу природи за ознакою дії чи стану [6, с. 386].

Рекрутські та солдатські (жовнірські пісні) – народні пісні про тяжку солдатську долю. Виникнення цих пісень розпочинається з кінця XVIII ст., коли на Україні було ліквідоване козацьке військо і введено обов'язкову військову службу, що тривала 25 років [15, с. 312].

Ретардація (від лат. *retardatio* – уповільнення, затримка) – у фольклорі: уповільнення сюжетної дії, яке досягається за допомогою різноманітних повторів [6, с. 387].

Речитатив (італ. *recitative*, від лат. *recitare* читати вголос, виголошувати) – наспівна декламація, що характеризується

емоційно забарвленою інтонацією, зміщенням, посиленням чи зниженням логічних та ритмічних наголосів, смисловим наповненням пауз, застосуванням стилістичних фігур тощо [10, с. 592].

Ритм – рівномірне чергування впорядкованих елементів (звукових, мовних, зображальних і т. ін.), циклів, фаз, тих чи інших процесів і явищ / муз. чергування і співвідношення довгих і коротких долей та акцентів [1, с. 1031].

Ритуал – послідовне виконання обрядів, які супроводжують відзначення певного святкового дня чи релігійної відправи [17, с. 567]; сукупність обрядів, пов'язаних з відзначенням найважливіших життєвих подій переважно культового змісту [12, с. 268].

Русальні пісні (гряні, троєцькі) – група календарно-обрядових дівочих пісень літнього циклу, що супроводжували обрядодії Русального тижня (інші назви – “кличального”, “мавчиного (навського)”, “гряного”), який настає після головного дня Зелених Святків – Зеленої (кличальної) неділі [18, с. 333].

Сатира (лат. *satira*, від *satura* – суміш, усяка всячина) – особливий спосіб художнього відображення дійсності, який полягає в гострому осудливому осміянні негативного [10, с. 624–625].

Свято – головне міфологізоване дійство, ритуал, що наділяється особливою сакральністю на противагу буденному, профанному часу. Як правило, відтворювало події часів першотворення [11, с. 669]; урочисте відзначення знаменних подій, яке включає розважальні елементи та деякі обрядові дії [12, с. 268].

Символи (образи-символи) – характерні для народної поезії традиційні інакомовлення (“скам’янілі” метафори”), які позначають персонажів, їх почуття та переживання [6, с. 386].

Синкретизм (гр. *synkretismos* – об’єднання) – у первісному мистецтві – поєднання різнорідних елементів (танцю, співу

музики, слова, жестів і т. д.) у єдиному вираженні [7, с. 25].

Специфіка (наприклад, фольклорного жанру, фольклору в порівнянні з літературою тощо) [лат. *spécificus* – видовизначальний, видовий] – те, що властиво виключно даному предмету чи явищу; відмінні особливості чогось, своєрідність [15, с. 478].

Співомовка – короткий гумористичний вірш, часто побудований на якомусь народному анекдоті, приказці чи казковому мотиві [15, с. 356].

Стереотип – незмінний загальноприйнятий зразок, якому слідують без роздумів, шаблон, трафарет [14, с. 530].

Сюжет (від франц. *sujet* – предмет, тема) – перебіг дії та послідовність її розвитку, що служить у творі формою розгортання й конкретизації його фабули [3, с. 160].

Теорія [гр. *theoria* – спостереження, дослідження] – 1) узагальнення досвіду, суспільної практики, що відбиває об'єктивні закономірності розвитку природи й суспільства; 2) сукупність узагальнених положень, які утворюють певну науку чи її розділ [15, с. 503].

Типізація – втілення засобами мистецтва, літератури загального, типового в частковому, індивідуальному, у конкретних художніх образах, формах [1, с. 1246].

Тотем – предмет-оберіг, якому надається містичний зміст, або звір чи птах як захисник певного роду чи племені, вірний покровитель людини. В уявленні предків тотем – їхній співродич, котрого шанували як брата чи сестру, йому треба завжди годити, за що він допомагає або хоч не шкодить [2, с. 541].

Тотемізм – сукупність уявлень та вірувань у надприродній зв'язок між людьми (племенем, общиною, родом) та окремими видами рослин, птахів і звірів [7, с. 56].

Традиція (від лаг. *tradition* – передача) в будь-якій сфері людської діяльності – те, що у формі усталених звичаїв, норм, порядків передається з покоління в поколіннях [10, с. 692].

Трікстер – демонічно-комічний дублер культурного героя, наділений рисами шахрая, витівника [11, с. 670].

Троп (від грецьк. *tropos* – зворот) – слово, вживане у переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації його “внутрішньої форми” (О. Потебня) [10, с. 695].

Трудові пісні – найдавніші за походженням пісні, що створювалися в процесі тяжкої групової праці і, допомагаючи ритмізації зусиль, полегшували її. Почали виникати ці пісні одночасно з виникненням мови [15, с. 393].

Умовність – одна із сутнісних властивостей мистецтва, що підкреслює відмінність художніх творів від реальності, яка в них відтворюється [19, с. 364].

Усна народнопоетична творчість – це художньо-словесна творчість народу в сукупності її видів і форм, де засобами мови збережено знання про життя і природу, давні культури і вірування; а також відбито світ думок, уявлень, почуттів і переживань, народнопоетичної фантазії [7, с. 18].

Фабулати – сюжетно оформлені фабульні оповідання [7, с. 484]; усні оповідання, засновані на реальних подіях і життєвих спостереженнях, але не є їх безпосереднім відображенням [6, с. 389].

Фальсифікат (від лат. *falsificatum* – підроблене) – у фольклористиці: текст, що видається за фольклорний, але таким не є [6, с. 389].

Фантастичне (від грецьк. *fantastike* – здатність до уяви) – естетична категорія, що виражає ціннісну характеристику множини не існуючих у реальності об’єктів, народжених творчою уявою художника [19, с. 368].

Фетиш – за уявленнями первісної людини – предмет, наділений надприродною, чудодійною силою, що був об’єктом релігійного обожнювання [1, с. 1320].

Фетишизм – система уявлень про надприродні властивості предметів і речей та поклоніння ним [7, с. 57].

Фольклор (від англ. *folklore* – народна мудрість, знання) – художнє відображення дійсності у словесно-музично-хореографічних і драматичних формах колективної народної творчості, нерозривно пов’язаної з життям і побутом. У ній відбито світоглядні, етичні й естетичні погляди народу [5, с. 5].

Фольклоризм – трансформація фольклору в професіональній творчості – літературі, музиці, театрі та ін. [16, с. 41].

Фольклористика – це наука, що вивчає закономірності та особливості розвитку фольклору, характер і природу, сутність, тематику народнопоетичної творчості, її специфіку та спільні риси з іншими видами мистецтва; особливості побутування та функціонування текстів усної словесності на різних етапах розвитку; жанрову систему і поетику [7, с. 19].

Формула (від лат. *formula* – форма, правило) – у фольклорі: стійка словесна конструкція, зазвичай ритмічно впорядкована і така, що несе на собі ознаки жанру [6, с. 389].

Хронікати – безсюжетні хронікальні повідомлення, короткі інформації [7, с. 484].

Хронотоп (грецьк. *chronos* – час, *topos* – місце) – взаємозв’язок часових і просторових характеристик зображених у художньому творі явищ [10, с. 726].

Частівка – жанр народної лірики, чотирирядкова, іноді – шестирядкова римована пісня швидкого темпу виконання, адресована конкретній особі чи аудиторії, оформлена як моментальний влучний відгук на злобу дня [10, с. 736].

Щедрівки – старовинні обрядові величальні пісні, якими зустрічали початок нового хліборобського року, початок весняної рільницької праці, що починалася наприкінці березня [10, с. 744].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО СЛОВНИКА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
2. *Войтович В.* Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
3. *Галич О.* Теорія літератури : підручник / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв ; за наук. ред. О. Галича. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.
4. Етнографія України : навчальний посібник / за ред. А. С. Макарчука. – Львів : Світ, 1994. – 520 с.
5. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості: Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / упоряд. Н. С. Шумада. – К. : Веселка, 1989. – 606 с.
6. *Зуєва Т. В.* Русский фольклор : учебник для высших учебных заведений / Т. В. Зуева, Б. П. Кирдан. – М. : Флинта: Наука, 2003. – 400 с.
7. *Лановик М.* Українська усна народна творчість : підручник / М. Лановик, З. Лановик. – К. : Знання-Прес, 2001. – 591 с.
8. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова (голова) та ін. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
9. *Летали Б.* Час рікою пливе / Б. Летали // Розсипані перли. Поети “Молодої Музи” / упор. М. Ільницький. – К. : Дніпро, 1991. – С. 463-464.
10. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
11. Мифология. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. Е. М. Мелетинский. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 736 с.
12. *Пономарьов А. П.* Українська етнографія: Курс лекцій / А. П. Пономарьов. – К. : Либідь, 1994. – 320 с.

-
13. Постфольклор // ru.wikipedia.org.
 14. Русское народное поэтическое творчество. Хрестоматия по фольклористике : учебное пособие для филологических специальностей педагогических институтов / сост. Ю. Г. Круглов. – М. : Высшая школа, 1986. – 536 с.
 15. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. – К. : Радянська школа, 1965. – 624 с.
 16. Українська художня культура : навч. посібник / за ред. І. Ф. Ляшенка. – К. : Либідь, 1996. – 416 с.
 17. Українське народознавство : навч. посібник / за ред. С. П. Павлюка. – К. : Знання, 2006. – 568 с.
 18. Українська фольклористика. Словник-довідник / укладання і загальна редакція Михайла Чернопиского. – Тернопіль : Підручники і посібники. – 2008. – 448 с.
 19. Эстетика : словарь / под общ. ред. А. А. Беляева и др. – М. : Политиздат, 1989. – 447 с.

**УРИВКИ З ФОЛЬКЛОРИСТИЧНИХ ПРАЦЬ,
РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ**

**З ПЕРЕДМОВИ М. МАКСИМОВИЧА ДО ЗБІРКИ
“УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПІСНІ”**

“[...] Відчуваючи живо красу наших народних пісень і їх важливість у теперішній час народності, знаходячи, що ні в кого не була так багато розвинута *поезія народна*, як у північних і південних русів, і бажаючи моїм зібранням скільки можна повніше і досконаліше відкрити багатства поезії української, прошу всіх малоросіян взяти участь у цій справі: бо вона може здійснитися тільки загальним сприянням; прошу всіх, хто має нагоду, постачати мене *списками* українських пісень у тому самому вигляді, як вони співаються в народі, без змін, пропусків і додатків, з пояснювальними примітками про місця, осіб і маловідомі слова, які можуть іноді трапитися в піснях, а хто може, то і з мотивом [...]” [Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем. Часть 1. М., 1834, с. VI–VII].

**ЗІ СТАТТІ ІВАНА БЕРЕЗОВСЬКОГО
“УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ЗАГАДКИ”**

“[...] Загадки – це стислі поетичні запитання, мудрі сентенції, які в “прихованій”, часто нарочито завуальованій формі зображають окремий предмет чи явище через інші – на основі їх певної спорідненості, подібності, часом ледве вловимої і навіть далекої.

Загадки, що дійшли до нашого часу, є творчістю порівняно пізнього походження. [...]

[...] Українські народні загадки відзначаються багатством тематики і художньої форми. Предметом, об’єктом художнього відтворення тут є навколишній світ: від зоряного неба, оточуючої природи, картин виробничого та родинного побуту аж до абстрактних понять (радість, журба) та образів з громадського життя (десяцький, швець, солдат, ледар).

[...] У великому циклі українських народних загадок про будову всесвіту передусім відчувається прагнення людини пізнати світ за допомогою аналогій, порівнянь з іншими відомими їй предметами та явищами. [...]

[...] У загадках про тваринний та рослинний світ фігурують насамперед свійські тварини, домашня птиця та культурні рослини, які здавна відігравали важливу роль у житті людини, а також дикі звірі, рослини, комахи. В цих загадках з великою силою виявляються трудова основа народної поетичної творчості взагалі, утилітарне відношення людини до навколишньої дійсності, прагнення якомога повніше підкорити її своїм інтересам, оцінка всіх предметів навколишнього світу з точки зору їх ролі й важливості в житті трудівника. [...]

Широко представлена в народних загадках сама людина, її фізична природа, їжа, житло, домашній інвентар, речі повсякденного вжитку. [...]

[...] У досконалій художній формі загадок про людське житло, домашній інвентар, предмети щоденного користування виразно і конкретно виявляється процес історичного розвитку людства, його матеріальної культури, постійного підкорення і удосконалення речей та предметів повсякденного оточення людини, виділяються елементи нового у житті та побуті народу на певному шаблі його розвитку.

[...] Великим кількісно і широким за тематикою являється цикл загадок про трудовий процес, господарський інвентар, знаряддя виробництва, техніку і засоби пересування. У цих творах виразно і послідовно відбивається певна черговість, поступальність у вдосконаленні засобів виробництва. У цілому ряді цих загадок знайшли відображення минулі епохи розвитку суспільства з їх мануфактурним способом виробництва, з широким застосуванням ручної праці (напр., загадки про соху, серп, кужіль, терницю та ін.).

Чимале місце займають тут також виробничі процеси, зв'язані з сільськогосподарським побутом: оранка, сівба, полоття, косовиця, молотьба, ткацтво, ковальство, кравецтво, готування їжі, а також доїння корови, рибальство, мисливство (стрільба) тощо. Безпосередньо до цих загадок примикають твори про господарський інвентар та знаряддя виробництва. Мовби дальшим

розвитком, логічним завершенням цієї групи творів є загадки про машини, починаючи з найпростішої і кінчаючи порівняно складними. [...]

[...] Показовими щодо відображення прогресу, розвитку технічних знань людини є загадки, про засоби пересування, подолання простору (кінь, пліт, човен, віз, поїзд, автомобіль літак)

[...] Як відомо, релігія протягом тривалого часу була однією з панівних форм ідеології експлуаторського суспільства. В жанрі загадки де теж відбилась на окремих творах, що мають релігійне забарвлення (загадки про Адама та Єву, ікону, хрест, церковний дзвін та ін.). В цілому ж вплив церкви, яка намагалася затуркати, задурманити трудящі маси, нав'язати їм свою ідеологію, в галузі народнопоетичної творчості взагалі і в жанрі загадки зокрема мав епізодичний характер. Більше того, чимало загадок, які на перший погляд здаються нав'язаними церквою (про колядку, великдень, зелені свята, петрівку тощо), при більш уважному розгляді виявляють свої тісні зв'язки з виробничою діяльністю людини і органічно поєднуються з народнопоетичною творчістю календарно-обрядового циклу.

[...] Своєрідно відбилася у народних загадках соціальна тематика. Хоч переважна частина загадок акцентує увагу на побутових реаліях, на предметах повсякденного оточення трудівника, в багатьох творах цього жанру також яскраво прощупується пульс громадського, суспільно-побутового життя народу. Крім гострих сатиричних зразків про попа, в ряді загадок фігурує образ попа, відтворений у негативному плані, порушуються мотиви соціальної нерівності. Наприклад: Пальців п'ять, а не рука; з одним пальцем у мужика; в пана є вона і влітку, в мужика й зимою рідко (Р у к а в и- ч к а).

[...] З палкою сатиричною пристрасстю, мовби рикошетом, а разом з тим так влучно б'є народна загадка по забобонах, які культивувала церква, що завжди була на службі експлуататорських класів, допомагаючи панівній верхівці затуркувати простий народ. З лікавим гумором висловлюючись про "пташине молоко", народ разом з тим в'їдливо, із справжнім сарказмом розвінчує релігійні вигадки про бога та про чорта: Назви їх є, а їх самих не було на світі і не буде (Б о г, ч о р т, п т а ш и н е м о л о к о).

[...] Немає сумніву, що в народі чимало побутувало соціально загострених загадок, але в свій час вони з різних причин, зокрема через утиски царської цензури, не були записані. Все це дещо утруднює вивчення народних загадок з точки зору їх суспільного змісту, не дає можливості скласти повної уяви про те, в якій мірі народні загадки були знаряддям класової боротьби трудящих.

А втім, і наявні загадки в якійсь мірі дають змогу простежити, як зміна суспільних формацій викликала появу нових тем і мотивів, зумовлювала переосмислення традиційних творів для висвітлення нових явищ дійсності. Наприклад, капіталізм, що прийшов, на зміну феодальній системі господарювання, приніс у. загадки нові мотиви: Що горить без полум'я? (Г р о ш і); Що росте без повітря, води і коріння? (П р о ц е н т и н а г р о ш і); Не б і не знахар, а помагає (Г р о ш і); Крикнула вутка – на горі чутка, збіглися дітки, та не одної матки (Г у д о к н а ф а б р и ц і),

[...] Цікаво, що в загадках радянського періоду про предмети повсякденного побуту, безпосереднього оточення людини широко представлені здавна відомі предмети, які, проте, не знайшли відображення у традиційних загадках (утюг, поштова марка, вішалка, віяло, метр, відривний календар, парасолька), а також нові, що міцно увійшли в побут радянської людини (барометр, ванна, рукомийник, газ, компас, електрика, радіо, радіоантена, парове опалення, телефон, патефон тощо). Наприклад: Встане – в метр висотою, сяде – в метр шириною; я уже розгадку дав, та ніхто не відгадав (М е т р); День прибуває, а він убуває (В і д р и в н и й к а л е н д а р); Висить на стіні і в той же час падає (Б а р о м е т р). [...]

Відчутно передані моменти нового у виробничій діяльності людей в загадках про нові знаряддя праці, передову техніку, нові засоби пересування тощо. Наприклад: Гарне на вроду, їсть масло і п'є воду; ходить він із краю в край, ріже чорний коровай (Т р а к т о р); По полю бродить, зерно молотить, жне, косить – хліба не просить (К о м б а й н); Горить, палає і втоми не знає (Д о м н а); Біжить корова гладка, здорова, за нею телята – усі близнята. Тікайте з дороги, бо вхопить за ноги (П а р о в о з і в а г о н и); Полотно, а не доріжка, кінь біжить сороконіжка (П о ї з д); Я до свійських птиць належу, людей не боюся, як напоять мене люди, з ними й підіймуся (Л і т а к).

[...] Найбільш знаменним у народнопоетичній творчості радянського періоду є широке звертання до суспільної тематики (причому не лише в частині загальної структури загадки, а насамперед у відгадці), до активного відображення політичного, соціального життя... Наприклад: З голосом, але без голосу (К у р к у л ь); Чого плаче спекуляція? (Б о р о з в и в а є т ь с я к о о п е р а ц і я). Тісно примикають до цих загадки про оборону соціалістичної Батьківщини, які виникли напередодні і в період Великої Вітчизняної війни. Творчо використовуючи, переосмислюючи спадщину, активно засвоюючи все краще із скарбниці народного мудрослів'я, народ створив ряд нових загадок, приміром такі: Жив, як пес, умер, як собака (Ф а ш и с т с ь к и й с т а р о с т а); Шаталося-моталося, під припічком сховалося (Ф а ш и с т с ь к и й г р а б і ж н и к п р и п о я в і п а р т и з а н і в).

[...] В українських загадках помітно проявився і національний колорит. В цілому ряді творів, наприклад, фігурують образи і типи з поля суспільно-побутового, історичного життя українського народу, як-от: Прийшли *татари*, людей забрали, а хата вікном утекла (Р и б а л к и, р и б а, в о д а, я т і р); їхав *чумак* і став, бо воли потеряв (М і с я ц ь і х м а р и); Вийду я на гірку, одчиню комірку; якби не *гайдамаки*, то з'їли б собаки (Б д ж о л и).

Місцеві, характерні для України риси в якійсь мірі проявилися і в загадках про тваринний та рослинний світ. Відбилася в українських народних загадках, щоправда скупо, і місцева географія, напр.: Стоїть верба насеред села, розпустила гілля на ціле *Поділля* (С о н ц е); Росте дуб, розпустив гілля на ціле *Поділля* (Д н і с т е р).

Найголовнішими ознаками художньої специфіки жанру загадок є конкретність теми, лаконізм, конденсованість думки, надзвичайна стійкість традиції та велика усталеність образності. І. Франко саме цю усталеність вважав головною причиною того, що саме в жанрі загадки найбільше збережені давній зміст і форма. Він зазначив, що загадки “уложені в дуже узловатій, стереотипній формі і менше, ніж всякі інші твори народні, підлягають змінам, а затим докладніше переходять сліди далекої старини”. В основі загадки часто лежить колоритна метафора, яка д поетичний настрій всій темі і своєю можливістю її двозначної розв'язання надає твору

певної гри, що збуджує, стимулює художню уяву того, хто повинен її розв'язати. Ще Арістотель в цілому вірно визначив загадку як добре побудовану метафору Проте багато творів цього жанру мають характер простого запитання. І. Франко в згадуваній праці підкреслює, що здебільшого загадки “суть то поєдинчі питання, в котрих без ніякої двозначності, часом тільки в переноснім смислі висказуєсь певна характеристична прикмета загаданого предмета”. Чимало загадок побудовано на омонімах, метонімії, поетичних символах. М. О. Рибникова, торкаючись художньої форми загадки, вважає гру в невідповідності, поетичний парадокс, оксюморон основою загадки, а метафоричності відводить другорядну роль.

[...] Таке багатство художніх засобів створення образу в загадці зумовлюється неоднорідністю генетичних передумов, різноманітністю обставин, за яких виникали та розвивалися твори цього жанру.

[...] Слід підкреслити, що художня форма загадок, зокрема тих, що відбивають анімістичні погляди первісної людини, особливо стійка. Протягом всієї історії розвитку жанру вона змінювалась дуже повільно, оскільки закладений в загадках світогляд, як зазначив І. Франко, “не улягав перетворенню”.

[...] Характерні особливості художньої форми загадок полягають насамперед в поєднанні в них глибокої предметності образу, конкретності теми з вимогами абстрактного, узагальнюючого порівняння, а також у збереженні двоплановості, певної паралельності побудови художнього образу при максимально стислій його передачі.

Широко використовуються в загадках метафора, метонімія та оксюморон. Переважна більшість метафор тут, у відповідності з вимогами предметності, побудована на зіставленні іменників, що дає змогу при максимально лаконічній формі вислову безпосередньо розкрити тему і суть головного образу твору.

Для композиційної побудови загадок, крім паралельного зіставлення, порівняння двох фактів у єдиному смисловому плані, характерним є також засіб послідовного виключення окремого з загального. Наприклад: Круглий; та не місяць, зелен; та не діброва, з хвостом, та не миша (К а в у н); Рідке, а не вода, біле, а не сніг

(М о л о к о); Білий, а не сніг, твердий, а не камінь, солодкий, а не мед (Ц у к о р).

[...] У тісному зв'язку з композиційними прийомами, застосованими в тій чи іншій загадці, знаходиться і характер відображуваної в ній картини, яка відзначається або ж цілковитою статичністю малюнка, або набуває динамічних рис, відтворюючи явище чи предмет у його розвитку, в широкому процесі взаємозв'язків з оточуючим середовищем, надаючи відображуваній картині вигляду розповіді-мініатюри. При цьому свої особливості має і вживання самих слів на означення дії. Емоційне напруження дії в загадці часто досягається за рахунок збагачення смислових відтінків дієслова: від окремого уточнення ознаки, підкреслення якоїсь риси дії за допомогою колоритного діалектизму аж до розширення цілого синонімічного гнізда. Наприклад: Іде лісом – не щеберне, їде водою – не каламутне (С в і т л о); Блищить, біжить, гадючиться і все по низині крутиться (Р і ч к а).

Таке перенесення основного смислового навантаження загадки на присудок зумовлюється характерною для творів цього жанру художньою установкою на відсутність, приховування підмета-відгадки.

З точки зору синтаксичних особливостей у загадці помітно виражена тенденція до уникання сполучників. Характерною рисою художньої форми загадки є також прагнення до ритмічної організації мовного матеріалу, до симетричності в побудові фрази, що нерідко надає цим творам вигляду коротких віршиків.

Широко застосовується у загадках рима, переважно парна, та прийом звукопису словом. Наприклад: Ходить циган по долині та все: гуп-гуп (С т у п а); Летять гуски, дубові носки, летять і гомонять: то-то ми, то-то ми! (Ц і п).

Вживані в загадках власні імена пожвавлюють дію твору, увиразнюють художній образ. Наприклад: Куций *Степан* по хаті скавав (В і н и к); Безкостий *Марко* перепливе море шпарко (П' я в к а); Сухий *Мартин* далеко плює (Р у ш н и ц я); Сидить *Марушка* в семи козушках, хто на неї гляне, той і заплаче (Ц и б у л я). [...]” [Загадки. Серія “Українська народна творчість”. – К. : Вид-во АН УРСР. 1962. – С. 7–29].

ІЗ “ЛЕКЦІЙ ПО ТЕОРІЇ СЛОВЕСНОСТІ” О. О. ПОТЕБНІ

“[...] Поряд з прислів'ям, що виникло з великого поетичного твору за допомогою переказу, з прислів'ям, у якому великий поетичний твір стискується до одного періоду, інколи до одного вислову, у всякому разі до однієї синтаксичної одиниці, існує особливий рід прислів'я, що більше або менше безпосередньо коріниться в спостереженні. Спосіб виникнення подібного прислів'я взагалі дуже повчальний при вирішенні питання про форми людської думки.

Звичайно, всяке слово, вислів, всяка не позбавлена смислу фраза є певний знак, певний образ нашої думки, але не всяка фраза є прислів'я, поетичний твір. Про вислови, які не мають у собі поетичного образу, тобто про прислів'я безобразне, я не говоритиму, я веду мову винятково про прислів'я, яке має в собі поетичний образ.

Зверніть увагу, яким чином найпростіший вислів окремого випадку стає прислів'ям. Ось, наприклад, спостереження, взяте з життя: дерев'яна, шершава ложка, дійсно, може робити заїди. Із цього спостереження утворилося прислів'я: “Суха ложка рот дере”.

Тут вам образ настільки ясний, що про походження його говорити нічого, але нам треба зупинитися на іншій половині питання: до чого служить цей образ, які певні випадки групуються навколо, нього? Якщо ми будемо тут узагальнювати лише часткові випадки з тієї ж сфери, то ми прислів'я не одержимо. Для того, щоб цей вислів справді став прислів'ям, потрібно взяти випадок або ряд випадків з іншої сфери, потрібно, щоб частковий образ одержав переносне значення; тоді він стає і поетичним твором і прислів'ям. Людина запалює дрова і каже, що “без підпалу дрова не горять”. Коли він говорить це про дрова, то це прислів'ям не буде; якщо ж це кажуть у тому розумінні, що без вожака, заводіяки справа не йде або що без причини не буває наслідку, тоді це стає прислів'ям.

[...] Ми говоримо: “ось убив бобра”, це приказка, і вживається в іронічному значенні; вона виникла з прислів'я.

Відомо, що ще в XVII столітті по всій Росії і Малоросії водилися бобри, і ловля їх була важливим джерелом прибутку; звідси прислів'я: “не вбити бобра, не бачити добра”, тобто його шкури.

[...] Прислів'я становлять для нас загадки, і це не випадково, тому що прислів'я відокремлює від загадки щось дуже другорядне. Приклад: “Одно каже: світай боже, друге каже: не дай боже, третє каже: мені все одно, що вдень що вночі”. Це – загадка, і як загадка є поетичний твір. Вона розгадується таким чином: *світай боже*, це каже вікно, *не дай боже* кажуть двері, тому що зі світлом у них постійно входять і виходять, це їм важко; мені *все одно* каже поперечна колода, що підтримує стелю в хаті (сволок), і якій, зрозуміло, все одно, що день, що ніч. Це – загадка, доки розгадкою служить найближче: вікно, двері і сволок. Але, коли ми знайшли їй застосування до життєвих явищ, вона стає прислів'ям. Під світлом, наприклад, можна розуміти освіту, під вікном, дверима і балкою – людей, що по-різному до неї ставляться. [...]” [Потебня А. А. *Из лекцій по теорії словесности. Басня. Пословица. Поговорка.* – Харків, 1914. – с. 102–110, 141].

ЗІ СТАТТІ М. РИЛЬСЬКОГО “ГЕРОЇЧНИЙ ЕПОС УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ”

“Епічна народна творчість, – чи то об’єднана в суцільні поеми наскрізним сюжетом і наскрізною ідеєю (“Іліада”, “Одіссея”, “Калевала” тощо), чи то пов’язана в певні цикли або групи (Київський і Новгородський цикли билин, думи про Хмельниччину і т. ін.), чи то представлена окремими творами, як-от: думи історичного й морально-побутового характеру, історичні пісні й балади, – ця творчість у всіх її розгалуженнях становить законну гордість народів, які дали її світові. Вона виявляє високий героїчний дух народів, благородні їх етичні ідеали, вони є вірною супутницею історії людства, яскравим відбиттям найважливіших моментів у цій історії.

Своїм епосом, своїми історичні піснями мають цілковите право пишатися слов’янські народи – російський, український, білоруський, сербський, болгарський та ін. [...]

[...] Дума – це віршований твір, виконуваний (як правило, соло, речитативом, що інколи переходить у більш співучий мелодичний малюнок, під акомпанемент кобзи, або бандури (за нашого часу так зветься один інструмент, що, проте, має різні

видозміни), або – рідше – ліри. Рядки в цьому вірші дуже різні довжиною (точніше, кількістю складів). Рима (здебільшого дієслівна) майже обов'язкова, причому часто-густо римується по декілька рядків поспіль. Ось відомий приклад стягненого речення, побудованого на 14 римованих дієслівних присудках:

Тоді ж то Івась Удовиченко, як од Хвилона,
 Корсунського полковника, благословеніє принімав,
 Сам на доброго коня сідав,
 Між до козацькими таборами пробігав,
 Шлик із себе скидав,
 Хрест на себе злагав,
 Отцеві й материну молитву споминав,
 Із усяким козаком сердечне прощеніє мав,
 Старого козака рідним отцем узивав,
 Молодого козака рідним братом узивав,
 На турецькі табори пробігав,
 Турецькі намети поперевертав,
 Турок п'ятдесят під меч узяв,
 Девятеро живцем під меч узяв,
 Перед Хвилона, корсунського полковника, в намет
 приставляв,
 (“Дума про Івася Удовиченка-Коновченка”)

Думам властиві складні синтаксичні побудови, періодична мова, що чітко відрізняє їх від пісень.

Ф. Колессі вдалося встановити, що при відсутності звичайного для пісень строфічного поділу в думах наявні “поділи на періоди або тиради, тобто такі групи віршів, з яких кожна містить в собі закінчений образ або закруглену думку”. Ф. Колесса взагалі є перший український фольклорист, який дав точне визначення форми дум.

Відзначимо деякі стилістичні риси, властиві думам.

Архаїзми, старослов'янські слова і вислови на зразок “глас”, “глава”, “злато”, “перст”, “прах” смиреніє”, “возлюбити”, “вкютати”, “аще”, навіть форми “будеші”, “рече” посідають значне місце в мовному складі дум і виконують певну стилістичну

функцію, яку добре розуміли і творці дум, і їх виконавці. Останні, як, наприклад, Остап Вересай, знали сучасне значення архаїчних чи псевдоархаїчних слів і виразів, пояснювали їх зрозумілими слухачам словами та виразами, але вважали неприпустиме змінювати їх у самому тексті дум. Вересай, приміром, співав “олци”, пояснюючи, що це – те саме, що й вовки, але співати треба саме так. Він же коментував одно місце в думі: “шабля, меч – усе одно”.

Однакові початки рядків (анафори) – один із звичайних засобів творців дум. Таким самим звичайним засобом є і ретардація, навмисне уповільнення розповіді.

Часті в думках негативні порівняння:

Не сива зозуля закувала,
То вдова заплакала...
У святу неділеньку не сизі орли заклекотали,
Як то бідні невольники у тяжкій неволі заплакали...

Тавтологія синонімічна: прохали та благали, знає-відає, плаче-ридає, срібло-золото, кайдани-залізо, козацька-молодецька і т.д.

Тавтологія коренеслівна: біжить-підбігає, живе-проживає, клене-проклинає, квилить-проквиляє, грає-вигравав, пити-підпивати, хвилешна-хвиля, сирая-сириця і т.д.

Постійні епітети: свята неділенька, сизі (і) орли, орли-чорнокрильці, бідні (і) невольники, буйний вітер, бистра (я) хвиля, жовта кість, біле (є) тіло.

Треба, проте, зауважити, що і однакові початки, і ретардація, і негативні порівняння, і тавтологія, і постійні епітети не є винятковою приналежністю українських дум. Вони властиві і билинам та іншим епічним творам східних слов'ян. Більшість цих засобів використовується авторами епічних творів усіх часів і народів.

Постійний епітет – могутній стилістичний засіб; інколи, правда, він призводить і до безглуздості – наприклад, порада, що її дає мати дочці, жати “зеленеє жито” в українській пісні або ж “біле горло” у “арапина” в пісні сербській.

Гадаю, що слід би звернути увагу і на рису думової поезики

досі належно не вивчену, – оригінальні або принаймі не постійні епітети і образи, що належать, власне, творцям дум. Приклади:

Чорний пожар під білі ноги підгортає (“Дума про втечу трьох братів із Азова”). За поясненням коментарів “чорний пожар” – це чорний вигорілий степ; оксамистий борщ; ясні пожари (звичайно епітет “ясний” має позитивне забарвлення – ясен сокіл, ясні зорі і т. ін.); темний похорон.

Або ж таке місце в думі “Соколя”:

У неділю барзо рано-пораненьку
 Налетіли соколи з чужої далекої сторони
 Да сіли-упали на преудобному дереві,
 на орісі,
 Де звили собі гніздо шарлатное...

Цікавою особливістю дум є й граматичні неправильності, точніше – відхилення від загальноновживаних мовних норм, які часто зустрічаються в думах і здебільшого продиктовані вимогами ритму і рими. Такі незвичні форми дієслів:

Тес промовляє,
 Відтіля побігає.

(“Втеча трьох братів із Азова”)

Івась Коновченко молодого козака повстрічає,
 Стремено у груди поторкає.

(“Івась Коновченко”)

Старого козака конем побиває,
 Меншого під ноги затоптає.

(Там же).

Тут маємо неможливу з погляду граматичних норм форму теперішнього часу від дієслова доконаного виду.

Часто зустрічаються форми *походжали*, *давав*, *розношали*. Залежність цих неправильних або незвичних форм від рими в контексті думи цілком ясна.

Досить звичайне в думах уживання форми кличного відмінка в розумінні називного (“Отамане Матяш Старенький теє зачуває”; “полковниче Іване Богуне” – в розумінні “полковник Іван Богун”, “корсунський полковник, пане Хвилоне”), а також дивні для нашого слуху форми кличного (“Алкане-пашо, трапезонський княжату, молодий паняту”).

Є й інші відступи від загальноприйнятих мовних норм.

Особливу цікавість являють складні, подібні до гомерівських, прикметники та іменники: *домодержавець*, *злосупротивна* (хвиля), *людославне* (Запорожжя) і т.ін. У піснях таких словотворів, скільки нам відомо, нема або майже нема.

Ми говорили про деякі риси схожості між українськими думами, російськими билинами й епічними піснями інших народів. Це, проте, не знімає нашої впевненості в глибокій своєрідності українського думового стилю. Вона надто очевидна.

Говорячи про характер, про внутрішній зміст дум, про світогляд їх складачів і носіїв, відзначимо насамперед властивий епічній поезії українського народу реалізм. Цьому твердженню не суперечить наявність у думах гіперболізму, що виявляється в описах фізичної сили героїв, кількості побитих ними ворогів (турків, татар, польських панів і жовнірів та ін.). Ось, наприклад, як описується в думі про Хвеська Ганжу-Андибера могутня сила цього вигаданого народом “демократичного гетьмана”: гетьман, що законспірувався, одягшися “козаком-нетягою” (бідняком), випив кварту міцного пива, яке піднесла йому служниця в корчмі, всупереч розпорядженню хазяйки корчми, що наказувала подати бідареві найгіршого пива (дуже характерна деталь!); пиво робить своє:

Як став козацьку хміль голову розбирати,
 Став козак конівкою по мосту добре погримати,
 Стали в дуків-срібляників (багатіїв, що пили в корчмі. – М.Р.)
 із стола чарки й пляшки скакати,
 І стала шинкарська груба на десять штук скрізь по хаті
 літати...

Як тут не згадати новгородського Василя Буслаєва! Гіперболічний елемент, проте, не суперечить реалістичному мистецтву, а є його складовою частиною, – інакше нам довелося б викреслити із списку реалістів Міцкевича, Гоголя, Щедрина, Маяковського.

Фантастичний, казковий елемент майже зовсім відсутній у думах, тоді як у російських билинах, сербських та болгарських піснях йому відведено чимале місце. Це, безперечно, пояснюється часом і умовами творіння.

Реалізм описів у думах іноді доходить до дивовижної точності, майже протокольності. Так, в одному варіанті думи про Івася Коновченка читаємо:

Робилося те діло в суботу, проти воскресенія, на заході сонця.
Або ось початок думи “Про Самійла Кішку”:
Ой із города із Трапезонта виступала галера,
Трьома цвітами процвітала, мальована;
Ой первим цвітом процвітана –
Злато-синіми киндяками побивана;
А другим цвітом процвітана –
Гарматами рештована;
Третім цвітом процвітана –
Турецькою білою габою покривана.

Історики стверджують, що цей опис близько передає вигляд старовинної турецької галери, “каторги”.

Перечитайте думу пізнішого часу, скажімо, про Хмельницького і Барабаша або про смерть Хмельницького, і ви, якщо не звертати уваги на історичні неточності, на свавільні зближення далеких по часу подій і т. ін., здивовані будете тверезо-реалістичним тоном розповіді. Дума про Хмельницького та Барабаша, приміром, передає досить точно історичний факт, як його змальовано у тогочасних українських і польських письменників.

Часто підкреслювані дослідниками ліричні елементи в думах, які старовинні кобзарі називали “жалощами”, справді сильніше виявлені в цих творах, ніж в епосі інших народів. Особливо яскраво виступають ці елементи у невірницькому циклі, що навіть дало

привід деяким дослідникам виводити думи взагалі з похоронних планів, “голосінь”.

В одній із найпоширеніших невольницьких дум звучить такий схвильований плач самого автора думи, який не менш зворушливо передавався справжніми кобзарями-митцями типу Вересая або Крюковського:

Визволь, господи, всіх бідних невольників
З тяжкої неволі турецької,
З каторги басурманської,
На тихі води,
На ясні зорі,
У край веселий,
У мир хрещений,
В городи християнські!

Побіжно відзначимо, що “каторга басурманська”, “мир хрещений”, “городи християнські” – тут категорії не стільки релігійні, скільки національні.

Такий плач, сповнений любові до рідного краю і туги по ньому, міг вирватися з грудей людини, яка сама зазнала всю гіркоту і тягар турецької неволі.

Повертаючись до питання про ліричний елемент у думах, висловимо припущення, що, може, все-таки не слід вважати ліризм винятковою особливістю дум, хоч у них він і виступає сильніше, ніж в епічних творах інших народів. Нам здається, наприклад, що велика кількість зменшувальних і пестливих іменників у билинах свідчать про особисте, ліричне ставлення їх авторів до зображуваних ними осіб і подій. Ось, приміром, початок одної з відомих билин про Іллю Муромця:

Не сырой дуб к земле клонится,
Не бумажные листочки расстилаются:
Расстилается сын перед батюшкой,
Он и просит себе благословеньца...
Не можна не відчути тут виразного ліричного струменя.

Особистим ставленням творця (і виконавця) до зображуваних подій і людей пояснюються і такі зачини в сербських епічних піснях, як “Милий боже, що за дивне диво!” або кінцівка пісні про бановича Страхиню:

Юнаків таких є в світі мало,
Як юнак був банович Страхиня.

Дуже сильні в деяких українських думах, як і в деяких російських билинах, риси гумору й сатири. Особливо це стосується думи про козака Голоту, дум періоду національно-визвольного руху XVII ст. і думи про Хвеська Ганжу-Андибера. Ось, наприклад, опис, убрання Андибера, який переодягся бідарем, “нетягою”, що багато в чому збігається з описом убрання козака Голоти:

На козаку, бідному нетязі,
Три сіром’язі,
Опанча рогозоя,
Поясина хмельоя.
На козаку, бідному нетязі, сап’янці,
Видно п’яти й пальці,
Де ступить – босої ноги слід пише. [...]

[...] Основна провідна риса українського історичного епосу – це патріотизм, безмежна, дійова любов до батьківщини, що проявляється насамперед у воєнному опорі загарбникам і поневолювачам. Риса ця помітна в думах іще раннього періоду, які відбивають боротьбу з турками й татарами. Такі думи про козака Голоту, про Івана Удовиченка (Коновченка). Думи цього ряду часто закінчуються загибеллю героя. Є й думи, просто присвячені смерті козака чи козаків, знеможених від ран (“Про Хведора Безродного”, “Про смерть братів на Самарці” і ін.). Характерні, проте, кінцівки деяких дум, в яких герой або герої гинуть. Наприклад:

Полягла двох братів голова вище річки
Самарки,
Третя у Осавур-могили,
А слава не вмре, не поляже

Однині до віка,
А вам не многая літа!

Або:

Отоді ж то Івась Вдовиченко помер,
А слава його не вмере, не поляже!

Тут не можна не помітити ознак світлого оптимізму, властивого народній творчості навіть у тих творах, де описуються сумні й трагічні події. Цю рису фольклору підкреслював Горький.

Особливим піднесенням патріотичного почуття і національної самосвідомості позначені думи й пісні періоду визвольної війни 1648–1654 рр., думи та пісні, присвячені Богданові Хмельницькому і його соратникам – Іванові Богуну, Данилові Нечаю, Максимові Кривоносу Величчю народного торжества пройнята, наприклад, чудова, маршова пісня того часу “Гей, не дивуйте, добрії люди”. Глибоким проникненням в суть історичних подій відзначаються думи про Хмельницького та Барабаша і про смерть Хмельницького. [...]

Народ, оспівуючи подвиги героїв-патріотів, нещадно таврує зрадників, ренегатів, запродавців. Згадаймо постать Барабаша.

Слід підкреслити класове, соціальне, а не тільки національне розуміння слова “лях” у багатьох думках і піснях XVII століття. Так, у думках про Хмельницького до слова “ляхи” неодмінно додається “мостивії пани”. Іноді слово “лях” зовсім і не означає поляка, наприклад, у тій-таки думі про Андибера:

Там пили три ляхи,
Дуки-срібляники:
Первий пив Гаврило Довгополенко
Переяславський,
Другий пив Війтенко
Ніжинський,
Третій пив Золотаренко
Чернігівський.

Епітет “ляхи”, доданий до цих суґубо українських прізвищ характеризує соціальну, а не національну суть їх носіїв: пани багатії, дуки, гнобителі народу.

Багато уваги в піснях і особливо в думках приділено святості родинних стосунків. З героями, які не виявляють належної поваги до “отця, матері”, неодмінно трапляються важкі випробування, а то й смерть.

Олексій Попович кається під час морської бурі товаришам у своєму гріху:

Що я в охотне військо од’їжджав,
Не добре починав,
З отцем і матір’ю прощення не мав,
Старшого брата за брата не мав,
Старшу сестру збарзе зневажав,
Ой у груди стременим одпихав...

І далі:

Ой іще з города вибігав,
Триста душ маленьких дітей конем розбивав,
Кров християнську безневинно проливав.

Останні рядки свідчать і про ширші, ніж сфера родинних стосунків, гуманні ідеали українського народу.

Зворушливо змальовуються в думках та піснях ніжні взаємини брата й сестри, проводи останнього брата на війну і т. д.

Високо ушляблюється в думках (“Самійло Кішка”, “Олексій Попович” та ін.) почуття товаришкості, про яке так натхненно говорить гоголівський Тарас Бульба в своїй промові, зверненій до козаків у годину “великого поту, великої козацької доблесті”.

Дослідники відзначають, що в історичних думках нема любовних мотивів. Про історичні пісні цього з такою рішучістю сказати не можна.

Високою чистотою етичного ідеалу позначені побутові думи, такі, як “Про сестру та брата” або “Про бідную удову”. [...]

[...] Радянські фольклористи виходять з думки М. Горького

про те, що народна творчість – це творчість трудового народу, і бачать доказ цього саме і в виникненні, існуванні, розвитку та побутуванні дум і пісень історичних.

Це не виключає наявності книжних впливів у думах та піснях. Крім того, говорячи про думи, створені в XVII ст., слід пам'ятати про історичні особливості того часу (роль представників прогресивної частини козацької старшини, насамперед Богдана Хмельницького та його ближчих сподвижників у національно-визвольній війні (1648–1654 рр.).

Основним творцем і носієм українського історичного епосу є трудовий народ. Але в створенні його брали участь і люди з книжною освітою, і представники прогресивної частини старшинської верхівки. Авторами деяких дум могли бути й справді були безпосередні учасники подій, наприклад, воєн або морських походів проти турків, або ж люди, що поділяли ратні подвиги з Богданом Хмельницьким, отже, можливо, і хтось із старшини козацької. Крім того, говорячи про сталість думового стилю, ми повинні пам'ятати про існування кобзарської корпорації, що мала свої організаційні форми і свято берегла словесні і музичні традиції епічного жанру.

У кобзарів та лірників старого часу була навіть своя спеціальна, (“лебійська”) мова для порозуміння між собою – так щоб сторонні люди їх не розуміли. Були у них суворі правила щодо навчання мистецтва, щодо іспитів для прийому в коло “майстрів” і т. ін. При всіх цих ознаках ясно, що стиль кобзарської поезії й музики мав свої певні й тверді традиційні й професіональні риси [...]” [Рильський М. Твори. В 10-ти томах. Т. 9. – К. : Держлітвидав України. 1962. – С. 215–244].

ЗІ СТАТТІ ІВАНА ФРАНКА “ЖІНОЧА НЕВОЛЯ В РУСЬКИХ ПІСНЯХ НАРОДНИХ”

“Коли се правда, що мірою культурності всякого народу може служити те, як той народ обходиться з жінками, то й се безперечна правда, що русько-український народ за сею мірою по кажеється висококультурним...

[...] Се також признали трохи чи не всі етнографи, не кажучи

вже про велику щирість і ніжність чуття, котре такими чистими перлами вилилося в незлічимих чудово гарних піснях жіночих. Уже сама зверхня подоба руського жіноцтва – складна; свобідна, гарна, – само його сміле та певне виступуванв супроти чужих людей: все те свідчить дуже корисно про поважне, людське становище жінок серед руського народу.

А прецінь же між жіночими піснями руського народу зустрічаємо дуже багато так сумовитих, так жалібно болющих, розкриваючих нам таку многоту недолі, що вдумавшись в ті пісн в те життя, котре їх викликало, ми не можемо не вжахнутис не можемо не спитати самих себе: невже ж се правда? невже се може діятись у нас, перед нашими очима, між нашим лагі, ним руським народом? Особливо замужня жінка винаходить своїй житні чимраз нові рани і недогоди, на котрі нарікає піснях.

Кожний, хто звик пильно придивлятися життю народному особливо слідити його безмірно цікаві духові прояви, мусить звернути увагу на ті пісні, на ті, сказати по правді, жіночі н вільничі псалми. Особливо тим цікаві вони – крім своєї основи, – що майже всі, за винятком деяких мандрівних, а лиш і нашого життя більше або менше приноровлених, суть новіш” го, майже сучасного походження, як се доказує бесіда, чист без архаїзмів, часом зовсім локально забарвлена, – як доказу ють також зовсім нові сучасні поняття і обставини, в них зобра жені. Чи не доказує нам сей факт, що доля нашого жіноцтва стоїть тепер на переломі, що нові обставини життя суспільного – збільшаючяся біднота і др. – заявляють тенденцію змінити ста новище нашого жіноцтва і, розуміється, змінити його на гірше Правда, в самих піснях обіч сього непотішного факту ми гіоба чимо ще й друге, противне явище – реакцію жіноцтва супроти більшаючого гніту. Маймо надію, що гніт той чимдалі буде зменшуватися і що жіноцтво наше без перепони буде поступати дорогою духового розвою в міру поступу цілого руського народу.

Розправа, котру отсе подаю, основана майже виключно на матеріалах рукописних, на піснях, зібраних мною самим і моїми товаришами (особливо М. Павликом, Ів. Мохом і др.) в різних околицях Галичини самими послідніми роками. Деякі з тих пісень були й печатані чи то в такій формі, як тут подаються чи в

варіантах. При кінці розправи я подам їх порівняння з печатними відмінами. Запримічу ще, що зведені тут пісні жіночі, безперечно, найкращі і щодо змісту і щодо форми з всього (крім хіба деяких дум історичних), що коли-небудь витворила наша фантазія народна, і як твори народної, лірики многі з них можуть сміло рівнятися з найдосконалішими того роду творами всіх часів і народів. Додам ще, що й мелодії многих із тих пісень так чудово хороші, що слова становлять лиш половину їх чаруючої сили [...]” [Франко І. *Жіноча неволя в руських піснях народних* // Франко І. *Твори в 50 т. – Т. 26. Літературно-критичні статті. – С. 209–253*].

ЗІ СТАТТІ О. П. ДОВЖЕНКА “НАРОДНА ПІСНЯ”

“Українська пісня. Хто не був зачарований нею, хто не згадує її, як своє чисте, прозоре дитинство, свою горду юність, своє бажання бути красивим і ніжним, сильним і хоробрим?

Який митець не був натхненний її багатючими мелодіями, безмежною широтою і красою її образів, її чарівною силою, що викликає в душі людській найскладніші, найтонші, найглибші асоціації почуття, думки і прагнення всього, що є кращого в людині, що підносить її до вершин людської гідності, до людяності, до творчості.

Який боєць не знаходив для себе в українській пісні сили і завзяття, бойової щедрості, любові до народу, презирства до ворога і до смерті.

Виринають з сивини століть і проходять гордою ходою перед нашими воїнами славні прадіди – Байда-Вишневенький, Дорошенко, Нечай, Богун, і Богдан, і славний Морозенко, і козаки Швачка та Голота – і кличуть до бою за Батьківщину. І Щорс, і богунці.

Який трудівник – ой у лузі та ще при березі, чи у полі на роздоллі, чи серед степу широкого, чи на морі глибокому, чи у шахті під землею, чи на заводі за верстатом – не почував легкості і бадьорості од її геніального ритму?

Яка мати не співала цих легких, як сон, пісень над колискою дорогих дітей своїх?

Яка дівоча весна не приносила кохання на її крилах?

Українська пісня – це геніальна поетична біографія українського народу. Це історія українського народу, народу-трудівника, народу-воїна, що цілі віки бився, як лев, за свою свободу, що цілі віки витрачав усю свою силу, свою кров, своє життя, як казав великий Шевченко, “без золота, без каменю, без хитрої мови” на виконання у боротьбі свободи, права на повноцінне життя, на виявлення в житті всіх своїх здібностей!..

Тяжка була історія. Кривава, бодай не вернулась. І народ, якого позбавляли багатьох можливостей, у кривавій боротьбі вилив свою душу, свій поетичний геній в єдине, в що міг, – у пісню, безсмертну українську народну пісню. Українська пісня – це бездонна душа українського народу, це його слава” [*Українські письменники про літературу та мову. – К. : Радянська школа, 1961. – С. 360–361*].

ІЗ ПЕРЕДМОВИ В. М. ГНАТЮКА ДО ЗБІРНИКА “КОЛОМИЙКИ”

“Коломийки – се коротенькі пісні, що складаються переважно з одного або двох куплетів найрізномірнішого змісту: ні одна поява народного життя не поминена в них, кожда наводить у них свій відголос. Тому й ціна їх для характеристики народного життя незвичайно велика, хоч дотепер майже не використовувана. Не всі, одначе, коломийки одно- або двокуплетні; бувають і інші, три-, чотири-, п’ять-, шістькуплетні; деколи зростає число куплетів аж до десяти, приміром ч. 552 на 49 стор. Се буває, одначе, лиш виїмково і більшекуплетні коломийки являються, звичайно, Стягненням кількох меншекуплетних в одну. [...]

[...] Дуже важною річчю було би прослідити старинність коломийок: коли почали вони витворюватися і при яких обставинах народного життя. На жаль, сього не можна зробити задля браку відповідних джерел. У кождім разі з кінцем XVIII ст. вони мушили вже бути, коли в 20-х роках XIX ст. могли їх записувати Вацлав Залеський і його співробітники. [...] Та коли коломийки числять за собою щонайменше одно століття життя, їх не можна називати такими новими. Ми не знаємо понадто, як довго вони існували

перед XIX ст., та в кождім разі мусили існувати довший час, поки на них звернено увагу та поки вони попали записувачам під руки. [...]

[...] Коли ми знаємо, проте, що коломийки існували протягом цілого XIX ст. і знаємо, що в тім часі творився цілий ряд нових пісень, тоді не можемо вважати коломийок за щось таке, що творилося для заповнення порожні, викликаної застоєм у народній поезії. Навпаки, ми можемо сконстатувати, що коломийки се така форма поезії, в якій проявлялися (бодай за XIX ст.) відгуки народного життя так само, як у інших формах народної поезії. Коломийки належить, отже, вважати зовсім самостійним витвором народного генія, паралельним до інших самостійних родів народної поезії. Подекуди можна їх ставити навіть вище; ми знаємо, що деякі пісні, особливо обрядові, прив'язані тісно тільки до певних прояв народного життя; такими є колядки, гагілки, весільні пісні та ін.; коломийка натомість огортає собою всі прояви життя чоловіка у всіх порах; вона втискається всюди за чоловіком, для неї нема нічого тайного; звідти в ній висловлене і радість, і горе, і утіха, і жаль; звідти вона дихає і повагою і жартом; звідти в ній і гумор і сатира та іронія і т. ін.

Не можна також згодитися на погляд, буцім-то коломийки містять у собі відривки та відломки більших пісень, переважно таких, що загинули. Правда, бувають такі, як ось ся:

Не буду я воду пити, бо вона нечиста,
Бо у воду нападало кленового листа.

Се відривок із пісні про дівчину, що несла воду, та Христа, що просив у неї води напиться. Але ж такі відривки не штука пізнати і не можна їх уважати за самостійні коломийки, хоч у них розмір коломийковий. Для того вистане, зрештою, порівняти оцю збірку коломийок із різними збірниками пісень, причім покажеться виразно, що коломийки – се наскрізь оригінальні пісні. [...]

[...] Дехто силкувався ставити у зв'язь нашу коломийку з польським краков'яком та натякувати, буцім-то вона постала під впливом краков'яка. Що такий погляд зовсім мильний, про те й нічого говорити. Подібні пісні, як коломийка і краков'як, мають також інші народи, але вони певно постали у тих народів так само самостійно, як у нас коломийки. [...]. Але вони відповідають лиш

своєю короткістю, більше нічим. Тут можна додати ще, що подібні пісні мають також чехи і словаки (вони майже зовсім ідентичні з краков'яком і в сім разі можна говорити про взаємні впливи та споріднення), а останніми часами записано їх і у росіян. Російські короткі пісні (прозвані частушки) зближені, одначе, більше з нашими козачками, як із коломийками; вони мають такий самий розмір і складаються деколи так само лише з двох півстихів. [...]

[...] Козачок різниться тим від коломийки, що його чотиристиховий куплет відповідає двостиховому коломийковому. Кожний стих козачка має вісім складів, наслідком того цілий куплет має 32 склади, а коломийковий лише 28. Дальша його різниця та, що він співається виключно при танцю, коломийка всюди. В козачках пробивається виключно гумор, сатира, іронія; через те він усе веселий. [...]

[...] Руський краков'як не різниться нічим від польського та словацького. Він і витворився під словацьким та польським впливом, як се можна сконстатувати на таких краков'яках, що впрост перекладені зі словацької та польської мови. Найбільше розширений він між галицькими та угорськими лемками (пор. І. Верхратський. Знадоби до пізнання угро-руських говорів). Але й у інших околицях краю подибується нерідко. В нашій мові видається він тяжкий і не може нітрохи рівнятися з коломийкою або козачком. Наслідком того великого розширення не можна йому віщувати. Я подаю кільканадцять краков'яків понижче у виборі з різних околиць.

[6] 32. Стріляв бим на воду, шкода ми набою,
Зрадив бим дівчину, та сі бога бою.
(Ожомля).

[7] 32. Заграй жи ми, заграй того варіанта,
Най си погуляї моя чиривата.
(Ожомля).

[8] 36. Била мене мати березовов різков,
Щоби я не була сусіді невістков.
(Дахнів).

[9] 37. Журу я ся, журу, як вечір, так рано,
Не моїм середеньку веселости мало.

Веселість, веселість, де ти ся поділа?
На журовім мості на билині сіла.

(Біла).

[10] 38. Штири морги ліса, а два смеречини,
Не ходи, гультаю, до мої дівчини.

(Біла).

Так, отже, разом узяті коломийки, козачки і краков'яки представляють таке багатство нашої пісні, яке ледве у інших слов'ян подибається; а польські краков'яки – щодо числа – абсолютно не можуть іти з ними в порівняння.

Вертаючи до коломийки, мушу зазначити, що вона розширяється чимраз більше; чи витискає, одначе, інші пісні, на се тепер не можна відповісти ні позитивно, ні негативно супроти недостачі відповідних матеріалів і студій у тім напрямі. В кождім разі можна віщувати їй кращу будучність, особливо з огляду на більше заінтересування нею з боку учених, на що вона вповні заслугує. Незвичайне багатство і різnorodність мови, висловів, образів, порівнянь, римів, короткий і ядерний стиль – се такі прикмети, яких не можна ігнорувати. Хто хоче писати гарно, хто хоче навчитися вислову, з якого не можна ні слова випустити і до якого не треба ні слова додавати, той мусить учитися коломийок напам'ять [...].

[...] Назва пісні “коломийка” стоїть очевидно в звязи з назвою міста Коломиї. Та яка та звязь, сього не можна порішити. Дехто вважає Коломию місцем постання коломийки. Воно можливе, але доказів на те не маємо так само, як і на те, чи вона якраз із Коломиї почала розширюватися, в яких напрямках і якими шляхами. З назвою “коломийка” стоять також у звязи: назва річки – Коломийка, що впадає в Коломиї до Прута; племінна назва – Коломий, Коломиєць, Коломийка, Коломийочка, – якою означують мешканці коломийського округу (пор. в тексті коломийки ч. 14-21); танець – коломийка – розширений також сильно по Галичині і перенятий уже інтелігенцією до круга її танців. Походження назви Коломиї – також неясне; одні виводять її від латинського слова солопіа, другі від імені угорського князя Коломана (по-мадьярськи Калман), який княжив коротко в Галичині і мав заложити Коломию

(сей вивід дуже неправдоподібний), інші від руських слів коло (колесо) і мити, тому що давно мали бути в околиці Коломиї великі болота, а ще інші зв'язують цю назву з сербським словом коло, від якого походить назва сербського танцю, подібного дечим до коломийки. Се все, очевидно, гіпотези, які ледве можна буде коли перевести на докази” [Гнатюк В. М. *Вибрані статті про народну творчість*. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 151, 154, 157–158, 166–169, 172].

ІЗ ПРАЦІ Ф. М. КОЛЕССИ “РИТМІКА УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ”

“Коломийки різняться від усіх інших народних пісень своєю уривчастою, фрагментарною формою: два вірші, сполучені в строфу, замикають закінчений образ, обрйсовують коротко, але ясно душевний настрій і творять собою замкнену цілість. Часто дві-три і більше коломийкових строф лучаться змістом в одну пісню. Та в лученні коломийкових строф співакові лишається широка, майже необмежена свобода.

Можна здогадуватися, що вітчизною коломийок у теперішньому розумінні цієї форми є Покуття і що коломийка стоїть у зв'язку з назвою міста Коломиї, як польський краков'як із Краковом. [...] Не виключена можливість, що пісенна форма коломийки старша від самої назви.

Коломийка – це танкова пісня, і такий характер заховала вона ще й досі, поєднуючи в собі поетичне слово, музику і танець в одну цілість. Це промовляло б якраз за старовинність цієї пісенної форми не менше, ніж розмір чотирнадцятискладового вірша 4 + 4 + 6, що подибується в наших давніх співаниках. Тут годиться ще згадати, що в жодній категорії пісень старовинна форма паралелізму не є так широко вживана, як саме в коломийках. У типовій коломийковій строфі перший вірш подає звичайно образок з природи, другий зображує настрій людини, причому між обома паралельними членами є тісний зв'язок... [...]

Головну масу коломийок, що відзначаються справді артистичним викінченням у тексті та мелодії і співаються скрізь в однаковій незмінній формі, зложено, мабуть, у добу розквіту

народної творчості, тобто за часів козаччини. [...] Коломийки дають образ народного життя, гак скажемо, в поперечному перекрої; вони підпадають найбільше під розряд пісень з особистого, родинного життя та зображують це життя в цілій його ширині, як-то кажуть, від колиски до гробової дошки, вникаючи завдяки своїй фрагментарній формі в найменші подробиці буденщини, які не можуть знайти місця в довших піснях, та віддаючи одночасно найдрібніші відтінки почуття й настрою. Найбільша маса коломийок оспівує любов у всяких її стадіях і перипетіях.

Треба дивуватися, як коломийкова мелодія, не змінюючи ні в чому свого основного строю, приймає то сумний, то веселий характер: раз навіває безмежний сум і меланхолію, другий раз дише силою, енергією і веселістю молодого життя. Тим-то коломийкова форма надається однаково до передачі трагічних і веселих моментів народного життя [...]

Шумкою називають коротку, скочну пісню веселого, жартівливого змісту. Хоча бувають шумки, зложені з кількох строф, то взагалі шумкові строфи рідко в'яжуться в більші цілості: шумки найчастіше співаються на виривки по одній, по дві строфи, як і коломийки. Шумки (і коломийки) ще й тепер принагідно дуже часто складають дотепні сільські гострухи” [*Колесса Ф. М. Музикознавчі праці. – К. : Наукова думка, 1970. – С. 145-147, 171*].

ПІСНІ ПРО ЗРУЙНУВАННЯ СІЧІ В ЗАПИСАХ ЯКОВА НОВИЦЬКОГО

“Знищення Запорозької Січі українські історики вважають найтрагічнішою подією XVIII століття. Наступ на Січ готувався задовго до 1775 року, ще за царювання Петра I. Це – граничне обмеження прав українського гетьмана, спровадження козацьких полків на будівництво Петербурга, копання каналів, осушення боліт, де загинули тисячі козаків. Поразку Івана Мазепи Петро I використав як привід для повної ліквідації гетьманства, а згодом – Запорозької Січі. Наслідком цього стало криваве знищення 9 листопада 1708 року козацької столиці Батурина, мордування старшини, оголошення всіх гетьманів зрадниками і прокляття самого Івана Мазепи по всіх церквах, навіть ним збудованих.

Крім того, цар наказав виловити і карати на смерть всіх козаків, що билися разом з Мазепою. Запорожцям, що були в шведському війську, не можна було повертатись додому. Після того, як вони повернулись на Січ, 1709 року Петро I наказав зруйнувати Січ і послав туди велике військо, оголосивши, що Запорожжя скасоване. З 1709 по 1734 р. козаки знайшли притулок у кримського хана в Таврії – в т. зв. Січі в Олешках. 1734 року по смерті Петра I вони повертаються в Україну і засновують Нову Січ на р. Базавлуці. Правда, Москва використовувала козаків в російсько-турецьких війнах, на будівництві фортець і т. п., адже в Україні стояла величезна московська армія. В 20-30-х роках почався тотальний наступ на Січ–Москва відібрала не лише права й вольності запорожців, ате вирішила поступово загарбати їхні землі під нові фортеці (т. зв. “Українська лінія”), сербські та німецькі колонії, під нові сло боди та маетки московським панам. Нові “господарі” запорозьких вольностей наносили численні кривди місцевим жителям – відбувалися численні грабежі, розбої на дорогах, нищення лісу, сінокосів та засівів, обкладання податками і т. п.

Про будівництво Олександрівської фортеці в самому серці Запорожжя – на козацьких зимівниках – розповідає Я. П. Новицький в “Історії міста Олександрівська” (1905). Тут же використовує й спогади старожилів: “Дісталось і запорожцям – сидням од переходячих в Крим російських команд: всю худобу їх повигонили і вирізали на м’ясо. Після цього не без злої іронії наспівували запорожці:

Москалики – соколики
Поїли всі наші волики,
А коли вернетесь здорові,
Поїсте і останні корови.

Численні скарги, бунти запорожців, а також те, що вони підтримали Коліївщину (1768 р.) стало приводом для остаточного зруйнування Січі. Катерина спочатку відібрала зброю в усіх козаків, що займалися мирними промислами, а 4 червня 1775 року, в день св. Трійці (Зелену неділю), військо генерала Текелія

зненацька оточило Січ. Зваживши на перевагу московського війська, запорозька старшина на чолі з архімандритом Володимиром умовила козаків скласти зброю. Москалі зруйнували Січ, забрали з собою всі скарби, зброю, клейноди, козацькі грамоти, пограбували церкви і розорили житла, забрану в полон старшину без суду заслали в Сибір, а кошового Калнишевського – в Соловецький монастир.

Більшість козаків, обдуривши Текелія, під прикриттям нібито риболовлі, подалися човнами до Чорного моря, а звідти в Туреччину, де їх прийняв султан на службу і наділив землею в гирлі Дунаю. Там вони прожили до 1828 року, а після того повернулися в Росію під проводом отамана Йосипа Гладкого.

1779 року Катерина II вирішила повернути козаків на батьківщину, обіцяла їм попередні вольності – адже вони були доброю підмогою у війнах з турками. Але запорожці вже не вірили обіцянкам цариці. Тоді вона вирішила використати тих, що жили в Чорноморці, в районі Очакова, обіцявши їм землі над Чорним морем од Дністра до Бугу. 1783 року козаки відвоювали ці землі в кримського хана. Але цариця знов обдурила запорожців – обіцяні землі роздарувала своїм придворним, а для козаків (тоді вже перейменованих у “військо чорноморське”) видала грамоту 1792 року про переселення їх на р. Кубань. Знову запорожці зривалися з насиджених місць і мандрували в невідомий край, де заснували останній кіш на р. Кубань, назвавши його Катеринодар. Там вони рік за роком позбавлялися своїх вольностей і прав, а згодом були з'єднані з російськими “лінійними козаками” і названі Кубанським військом.

1783 року в Україні був повністю ліквідований козацький устрій і заведено рекрутчину, а до 1800 року Російська імперія затерла всі сліди нашої державності і перетворила Україну на Московську провінцію.

Така коротка історична довідка, що відбиває трагічну долю Запорозької Січі у XVIII ст. Однак, як писав Микола Костомаров, “простий народ малоруський не чужий своєї історії, тільки в нього історія не та, котру відпрацювали ми і не така, яка нами визнається. По відношенню до буттєвої правди народна історія значною мірою вимисел, але це не заважає їй бути часто правдивішою від нашої”.

Справді, зображення історичних подій у народній творчості не обов'язково приймати на віру, не всі факти, викладені в піснях чи переказах відповідають дійсності. Для них, як правило, властиві такі риси, як гіперболізація, узагальнення, символізм. Часто ряд подій, схожих або близьких у часі, змішувався, подавався за одну подію. Це ж стосується й образів історичних осіб у фольклорі – часто це узагальнений образ борця за волю, наділений традиційно усталеними рисами. Але для нас найголовніше те, що народ у своїх переказах та піснях висловив своє ставлення до тих чи інших подій, своє осмислення їх, – відмінне від історичної науки, але надзвичайно оригінальне й цікаве. Він також передав свої почуття та переживання з приводу їх. Особливо сильні переживання народу викликало зруйнування Січі. Як висловився академік М. Грушевський, “дуже це вразило українську нашу людність – і несподіваний кінець Січі, і ці блукання Січовиків. Силу пісень зложено про це, як рідко про котру подію на Україні. Видко з того, якою близькою була й дорогою до самого свого кінця Запорозька Січ”.

Справді, силу-силенну пісень та переказів про запорожців, про знищення Січі записано на протязі XIX ст. істориками, етнографами, фольклористами, зокрема М. Костомаровим, А. Метлинським, Г. Марковичем, М. Лисенком, Б. Грінченком, І. Манжурою, І. Бігдаєм та ін. Десятки пісень про скасування Запорозжя можна розшукати в збірниках М. Максимовича, П. Куліша, П. Чубинського, П. Мартиновича, А. Конощенка, значна частина яких згодом була вміщена у виданнях “Думи та історичні пісні” (1941) та “Історичні пісні” (1963). Велику увагу цим матеріалам приділяє М. Драгоманов у збірниках “Нові пісні про громадські справи” (1881) та “Політичні пісні українського народу” (ч. 1, 1883; ч. 2, 1885). Публікуючи пісні, він подає глибокі історичні коментарі до них, робить текстологічний аналіз цих творів.

Та чи не найбільше таких записів зроблено академіком Д. І. Яворницьким та його побратимом, істориком і фольклористом Я. П. Новицьким в самому серці Запорозжя – в Олександрівському та Катеринославському повітах Катеринославської губернії від колишніх запорожців та їх нащадків. Д. І. Яворницький та

Я. П. Новицький, з дитинства захоплений розповідями про козацьку славу, згодом обійшли пішки всі запорозькі землі, перепливали пороги, розкопали десятки могил, зробили сотні фотознімків, зібрали тисячі експонатів для історичного музею та сотні перлин народної творчості. Пісні та перекази про руйнування Січі вміщені в таких виданнях: “Запорожжє в остатках старини й преданнях народа” (ч. 1–2, 1888), “Малорусские народные песни” (1906) Д. І. Яворницького; “Малорусские народные песни, преимущественно исторические” (1894), “С берегов Днепра” (1905), “Малорусские исторические песни” (1908), “Народная память о Запорожжє” (1911) Я. П. Новицького.

Я. П. Новицький зібрав найбільшу кількість пісенного матеріалу, де наявні варіанти майже всіх пісень, записаних до і після нього, перший зробив спробу їх систематизації. Важливо знати, як сам Яків Новицький, історик, ставився до народних історичних переказів та пісень. Ось як про це він писав у статті “Запорожжє в пам'ятниках усного народного творчества”: “Оповідання і пісня для історії ті ж документальні дані. Правда, тут ви не завжди знайдете хронологію, тут потрібне вміння розібратися, тим не менше те ж оповідання, та ж пісня яскравіше висвітлюють історію, ілюструють факти в таких іноді деталях, в яких не опише вам жодний архівний папір”.

Історичні пісні про руйнування Січі характерні тим, що складені по слідах та під враженням описуваних подій, мають в собі багато історичних подробиць, також відбивають настрої народу і козаків в ті часи. Щоправда, не всі вони художньо досконалі, але наукова цінність їх незаперечна. У цих творах добре зберігалася інформація і пісня не втрачала своєї первісної яскравості навіть через сотні років. Що стосується недосконалості деяких текстів, записаних Я. П. Новицьким, то причини її можуть бути різні: пісня не набула великої популярності в народі, і текст її мало шліфувався; фольклористу трапився не найкращий варіант чи так само виконавець; пісня записана не з голосу, а з проказування, що, як відомо, завдає шкоди пісні, бо вона є органічним поєднанням мелодії і слів.

У збірнику “Малорусские исторические песни” (1908 р.) Я. П. Новицьким виділено окремий розділ “Пісні, пов’язані з часом

падіння Січі і дальшою долею Запорожжя” (с. 83–95). Це 17 пісень з варіантами. Однак до цього розділу не ввійшли пісні про будівництво укріплень та копання каналів козаками. Автор відносить їх до розділу “Часи боротьби з татарами, поляками і турками”. Хронологічно це так, але по суті ці пісні мають відношення до руйнування Січі та української державності московським урядом. З пісень цих незрозуміло, про які саме роботи йде мова, очевидно, в народній уяві всі ці види робіт не розрізнялись. Тому Я. П. Новицький поставив до трьох записаних ним варіантів один заголовок: “Українці на земляних роботах”. В коментарях, між іншим, припускає, що можливо, мова йде про риття Ладозького каналу: “В 1721 р. за наказом Петра I, як відомо, Скоропадський відправив на каналну роботу до Ладоги 12 тисяч козаків під начальством трьох полковників. В суворих умовах в тому ж році вмерло 2461 чоловік. В наступному 1722 р. туди знову було відправлено 10 тис. козаків”. В піснях відбився тяжкий настрій козаків почуття приреченості, туга за рідною землею:

Ой як же нам, братці, не журиться,
Що нас молодими в салдати забрали,
В далекий край та й позаганяли.
Не дають нам ні їсти, ні пити,
Заставляють роботу робити:
Сиру землю на рови копати –
Ой тут же нам, братці, померати.

Між іншим, до цього збірника не ввійшла ще одна пісня, надрукована Я. П. Новицьким у виданні 1894 року – “Та летів ворон та її чужих сторон”, вона також оповідає про бідування запорожців на будівництві каналів:

Та летів ворон та із чужих сторон,
Крилечками махає,
Сидить сіромаха над канавою
Та сорочку латає,
Дере поли та дере рукава,
А плечі латає...

В одній з пісень, що також вміщена в збірнику 1894 року відбито той факт, що після перемоги над шведами цар Петро I наказав виловити запорожців, т.зв. “мазепинців” і скарати на смерть. Народний співак випадково відносить цей факт до часів другого руйнування Січі.

Як уже зазначалося, в збірнику 1908 року вміщено 17 пісень з варіантами про руйнування Січі. Розглянемо основні їх мотиви.

1. Москалі радяться, як зруйнувати Запорожжя. Тривожні передчуття козаків напередодні знищення Січі:

Ой прислухайтесь, хлопці, славні запорожці,
Щось у хмарі гуде.
Ой щось на нас, хлопці, славні запорожці,
За пригодонька буде.
Ой заступайтесь, хлопці, славні запорожці,
Плече поз плече,
Та не даймо, хлопці, славні запорожці,
Москалеві Січі!

2. Облога та грабування Січі москалями. Пісні висвітлюють цю трагічну подію з усіма подробицями:

Ой з-за гори, з-за крутої туман налягає,
Уже ж москаль Запорожжя кругом обступає.
Пішла Москва куреннями, запаси забрала,
А московські генерали церкви руйновали.
Та взяли срібло, взяли злото ще й воскові свічі,
Остається пан кошовий з писарем у Січі...

3. Сорок козаків за те, що здали “матінку-Січ” без бою на поталу ворогові. Народна уява все ж підіймає їх на останній смертний бій:

Благослови, отамане, нам на башти стати.
Москваль буде із мечами, а ми з кинжалами.
Не виб’ємо кинжалами – виб’єм кулаками,
А щоб слава не пропала проміж козаками.

4. Кошовий Калнишевський прощається із запорозьким військом:

Вже покрилось славне військо густими лозами.
Та заплакав Калнишевський дрібними слезами.
Вже покрилось славне військо за жовтії піски.
Та не взявся Калнишевський ні пити, ні їсти.

5. Осмислюючи трагічну подію і не можучи пояснити її політично, народ намагався дати своє трактування тому, що сталося. Чому запорожці не стали воювати з москалями і допустили розорення святини? Чому Калнишевський примусив козаків здатись без бою? Власне, чому така непереможна твердиня, як Запорозька Січ, раптом впала? Це не вкладалося в народні уявлення про запорожців – мужніх і незнищених характерників. Тому єдиним, що виправдовує в очах народу дії кошового і козаків, є християнська моральність. “Бо єдна кров християнська – гріх нам проливати” – розважливо говорить кошовий. Падіння Запорозжя трактувалося як кара Божа за свавільний спосіб життя козаків. Ось які слова народний співак вкладає в уста Калнишевського:

– Ой казав я, хлопці, удалі молодці, не шаліте,
Та до церкви йдучи, люльок не куріте,
В неділеньку до схід сонця горілки не пийте.
Ой ви ж, хлопці, не слухали й неділі не читили,
До церкви йшли – пустовали та люльки курили,
В неділеньку до схід сонця горілочку пили.

6. Втеча запорожців в Туреччину:

Ой ходімо, братці, до церковці,
Та помолимось Богу.

А чи не дасть нам, братці, Господь
Аж за Дунай дорогу.

7. Цариця Катерина хитро підмовляє запорожців повернутись назад на Україну, обіцяючи попередні вольності. Козаки вже не вірять обіцянкам і відмовляють їй:

Ой писала Катерина
Аж до запорожців листи:
– Ой верніться, запорожці,
На цей лиман риби їсти!

8. Запорожці гірко іронізують над своєю долею, над колишньою довірою до Москви:

Ой Боже наш милостивий,
Що це ми, братці, наробили,
Що ми царицю розгнівили?
Дарувала нам цариця землю
І всі чотири лимани:
Гей ловіть, ловіть ви, хлопці, рибу
Та справляйте жупани!
Ми думали, милі братці,
Що ми жупани справляли,
Аж ми собі, милі братці,
На ніженьки кайдани заробляли!

9. Запорожці шкодують за втраченими Очаківськими землями, на яких дав їм притулок хан, та одібрала Москва, скаржаться на невірність Катерини:

Хвалилися запорожці Очаків достати,
Щоб з муровних колодязів коней напувати.
Очаків достали і сам хан нам здався, –
Вже на наших запорожців весь москаль піднявся!

10. Запорожці переселяються на Кубань.

Ой тисяча а ще й сімсот
Дев'яносто другого году
Прийшов указ від цариці
Аж із Петенбурха – города,
А щоб пан Чепіга та пан Головатий
Усіх запорожців збирали
Та за Кубань валували.

11. Уява народу підіймає з могили лицарів-запорожців, улюблених героїв – Харка, Калнишевського – посилає їх на переговори з царицею, щоб повернула колишні вольності. Водночас висловлюється свідомість того, що ніколи вже не повернути колишньої слави.

А встань, Харку, а встань, батьку,
Просять тебе люди,
Як вийдеш ти на границю –
По-прежньому буде.

Фольклорні записи Я. П. Новицького проливають світло на ті сторінки історії України, які досі обминались наукою” [Іваннікова Л. *Пісні про зруйнування Січі в записах Якова Новицького // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 3. – С. 53–58*].

ІЗ ПРАЦІ І.О. ДЕНИСЮКА “НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ”

“Жанрова система українського фольклору

Багатство мотивів, образів українського фольклору, його зв’язок з календарною та сімейною обрядовістю та позаобрядовою дійсністю, різноманітність текстових структур творів та форм виконання, – усе це допомогло фольклористам класифікувати великий матеріал у жанрову систему. Це система своєрідна. Вона розбудована, розгалужена, порівняно повна. Сюди входять жанри, відомі у фольклорі інших народів, а також деякі унікальні, національні, властиві тільки українській усній народній творчості. Та й “міжнародні” жанри (балада, казка тощо) на українському ґрунті мають свій національний колорит.

Їх особливості проявляються у комплексі мотивів та образів, у загальному пафосі, у так званому “світогляді” жанру та в наративно-композиційній структурі твору, в образності стилю. Так, шотландські балади тяжіють до казки, легенди, часто забавні й нерідко мають щасливе закінчення. Вони розлогі, плавні, з рефренами. Українська балада майже поспіль трагічна (“сестра трагедії”), максимально сконцентрована й побудована на

безвихідних колізіях екзистенційного характеру.

Нижченаведена “Схема класифікації українського фольклору” (її автор – Роман Кирчів) дає загальне уявлення про генологічне (жанрове) його дерево, багате своїми розгалуженнями, різноманітністю жанровизначальних термінів обрядової й позаобрядової нашої усної народної творчості. Деякі з жанрів, представлених у цій схемі, мають не наведені тут свої різновиди чи синоніми назв. Наприклад, веснянки – жанр універсальний, який охоплює **постові пісні** (побожні чи просто “протяжні”, але не “до скоку”), відтак великодні ігрові **гаївки** (синоніми: **гагілки, ягілки, яголойки, маївки** тощо), **риндзівки; юр’євські пісні; рогульки, або рогулейки; пісні “трійці”, кустові** і т.д.

Унікальними у світовому фольклорі є українські **думи** – жанр, оригінальний і способом виконання, і своєю структурою, ритмікою, поетичним стилем та моральнопатріотичним пафосом, своїм “героїчним естетизмом” (М. Драгоманов). Кобзарські думи – предмет побожного захоплення поетів. Пантелеймон Куліш писав, що Шевченко читав наші думи на колінах стоячи. Він цинив їх набагато вище гомерівського епосу. Леся Українка теж глибоко розуміла унікальність дум як національного скарбу, – тих “предивних, єдиних на цілий світ пам’ятників творчості нашого народу”. Вона була переконана, що “видання кобзарських мелодій дасть нову і, може, найбільшу підвалину національної гордості, бо се таке з’явище, з яким наші сусіди нічого поставити не можуть” [Українка Леся. Зібр. тв. : у 12 т. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 11, с. 258].

Думи оспівують важливі історичні події. М. Драгоманов відзначав, що жоден народ не має такої великої кількості історичних пісень, як українці, адже вони брали масову участь в обороні своєї Батьківщини. Власне-історичні, так звані козацькі пісні побудовані на сюжетах, що їх витворювала історія України, а не на запозичених мотивах. Своєрідними є також наші чумацькі, рекрутські, антипанщизняні пісні.

Та найбільше враження у світі справила українська лірична пісня. Григорій Нудьга, автор двотомного дослідження “Українська пісня в світі”, яке можна назвати “думою про красу, силу і славу української пісні” (Р.Кирчів), писав: “світ визнав великі заслуги

українського народу як творця надзвичайно оригінальних, самобутніх і одночасно загальнолюдських пісенно-музичних скарбів, що прикрасили світову культуру здобутками людського духу” [Нудьга Г. Українська дума і пісня в світі. – Львів, 1997. – Кн. 1, с. 32].

Багата, напрочуд поетична, традиційно священна українська календарна та сімейна обрядовість, витоки якої у праісторії народу, витворила свій урочистий, емоційно наснажений пісенний супровід то величального, то ігрово-величального чи гумористичного характеру, оформлений у деякі виразно національні жанри. У зимовому циклі календарно-обрядових пісень таким жанром є передусім **щедрівка**. Цей суто український термін не поширений на території інших народів і не увійшов у їхню пісенність, крім, частково, білорусів, пісні яких, на думку М. Драгоманова, на 60-70 % українські. Характерно, що щедрівки побутують тільки на півдні Білорусі, де більшість населення – українці. Ось що сказано про це у вузівському підручнику “Беларуская вусна-паэтычная творчасць”: “Колядки співалися на всій етнічно білоруській території, хоч ареалом найбільш активного їх побутування був південь. Щедрівки (шчадроўкі), принаймні, у записах ХІХ ст. на півночі, а також північному заході та сході не зафіксовані. Не виявляють їх у цьому регіоні й сучасні записи фольклору” [Белоруская вусна-поэтычная творчасць: падруч. для фылал. – Мынск, 1988, с. 120].

Щедрівки – це величальні пісні, первісно гімни міфологічним богам і героям, можливо, і князям; вони зазнали своєї демократизації (явище так званого *евгемеризму*) і були пристосовані до оспівування ідеального господаря, його сім’ї й господарства. Частково вони є етіологічними міфами про походження землі тощо і мають філософський характер.

“На мою думку, – писав дослідник цього жанру К. Сосенко, – суть колядки і щедрівки дуже давними суто українськими словесними творами, а не літературно занесеними з інших літературних сфер на Україну. Вони містять в собі такі поважні проблеми старої релігії, з виразними признаками української оригінальності; вони зберігають історичні суспільні й господарські проблеми, – і видно в них так наглядно історичну культурну

еволюцію ідей, які вони висловлюють, що вплив чужої ідеології на колядки й щедрівки являється дуже мінімальний” [Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого вечора. – К., 1994, с. 2].

Слід застерегти, що автор цієї цитати якоюсь мірою змішує колядку зі щедрівкою. Перша – релігійно-християнського характеру з мотивом різдва Христового і має, при всій його українізації та апокрифічності, чимало спільного з колядками інших народів, що показав І. Свенціцький [Свенціцький І. Різдво Христове у поході віків (Історія літературної теми і форм) – Львів, 1938], друга – наскрізь світська й автохтонна.

Ігрові хороводні пісні весняного циклу – гаївки – законсервували первісний синкретизм слова, мелодії й руху і є раритетом у слов’янському фольклорі і за станом збереженості, і за оригінальністю мотивів, образів та своєї драматичної структури, стилю, ритміки.

З-посеред поезії родинного життя українців виділяється обрядово-пісенний комплекс **весілля**. Це, на думку М. Грушевського, “незвичайно багата і складна драматична дія, чи “літургія”, як її називав пок[ійний] Вовк, що становить *unicum* в світовім фольклорі” [Грушевський М. Історія української літератури: у 6 т., 9 кн. – Київ, 1993. – Т. 1, с. 277]. У цьому “магазині старожитностей”, у цій “фонограмі одшедших поколінь” (М. Грушевський) є релікти матріархату, родового ладу й інших епох. Це високохудожній симфонічний гімн шлюбові, красі моралі родинного життя. Українське весілля називають найдовшою у світі оперою, яку співають хорами кілька днів (є записи українського весільного репертуару, що виконується протягом чотирьох днів, але в Біблії мовиться і про десятиденне весілля, тільки невідомо, яких пісень на ньому співали). Наші весільні пісні поліфонічні за настроями, зворушливі своєю задушевністю, багаті витонченими психологічними нюансами та оригінальною образністю.

Національного “духу печать” має на собі й наша міфологія, яка характерна тим, що цурається потворності та жорстокості, а також паремії – виразники народної філософії. Коломийки зі своєю сконцентрованою, “математичною” структурою – це іскринки українського гумору.

Чисто епічних жанрів у пісенному фольклорі українців немає – вони ліризуються, стають ліро-епічними, як-от думи. Епічний елемент зведений до мінімуму у баладах, поступаючись лірико-драматичному” [Денисюк І. *Літературознавчі та фольклористичні праці* : у 3 томах, 4 книгах. – Львів, 2005. – Т. 3: *Фольклористичні дослідження*. – С. 15–22].

ІЗ ПРАЦІ В. Ф. ДАВИДЮКА “ВИБРАНІ ЛЕКЦІЇ З УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ”

“Складові української ментальності у фольклорі

Десь на початку 90-х років минулого століття, коли в нашому лексиконі почало з’являтися багато нових і досі малознайомих слів, одна із читачок “Літературної України” поставила через газету запитання *що таке ментальність* одному з найвизначніших авторитетів української нації Ліні Костенко. Відома українська поетеса із притаманною їй ясністю думки і прагненням до лаконічності відповіла: “Це душа народу”.

Етнографи визначають ментальність як сукупність особливих культурних, антропологічних та етнопсихологічних рис, які становлять фізичне і духовне обличчя нації.

За припущеннями окремих культурологів, чи, можливо, найбільш сміливих і найбільш об’єктивних із них, генеза українського етносу налічує 7,5 тисяч років. І навіть доволі обережні учені стверджують, що вона почалася ще з епохи неоліту. Найчастіше ж початки української культурної окремішності виводять від часів найдавнішої хліборобської цивілізації, що існувала на теренах сучасної України, – культури Трипілля – Кукутени. Адже українці, як і слов’яни загалом, найспоконвічніші хлібороби Європи.

Першовідкривач цієї культури Вікентій Хвойка небезпідставно називав її київською. Село Трипілля знаходиться в безпосередній близькості від Києва. Щоб поставити українців у рамки погодінської теорії, радянська наука зупинилася на назві трипільської культури, а культуру, виявлену в українському селі Кукутени на території Румунії, визнала окремішною і подала її назву в румунській редакції – Кукутени. У такий спосіб наше право

вважатися спадкоємцями давньої хліборобської цивілізації було проігноровано, а щодо трипільців посіяно сумнів, чи ці прадавні хлібороби часом не прасеміти. І це незважаючи на те, що які з юдеїв хлібороби, відомо цілому світу.

Вікентій Хвойка був чехом, тому запідозрити його в українському націоналізмі тяжко. Та все-таки вже він вважав трипільську культуру праукраїнською.

Зайвий раз відкрив очі російському читачеві на прадавність української культури поляк Михайло Красуський. В середині минулого століття у своїй статті “О древности малороссийского языка” він довів, що дуже багато українських слів мають своїх двійників у санскриті, а українські числівники за своїм походженням найдавніші серед усіх індоєвропейських мов, і лише в українській мові зберегли свою первісну семантику.

Але історія українців була настільки довгою, що протягом тисячоліть вони не змогли утримати її в пам’яті, не змогли зберегти і того бойового духу, який був притаманний окремим археологічним племенам, з яких складався український етнос. *Навіть у своєму національному фольклорі українець – це образ сліпця з ліхтарем. Сам він не бачить, куди йти, але завжди освітлює дорогу іншим. Зрячі кепкують з нього: “Для чого тобі, сліпому, ліхтар?” – “Ліхтар не для мене, він для вас, – відповідає сліпий. – Думаю, ви ж не настільки зрячі, щоб помітити мене в темряві. А в другій руці в мене глек з молоком. Як нашттовхнетесь – вилете, а я залишусь без вечері”. Так і ходить сліпий з ліхтарем день і ніч, ніч і день, бо коли день, а коли ніч, йому не відомо. Та проблеми зрячих він знає краще від них самих, хоч сам нічого вдіяти не може.*

Не менш трагічним і драматичним постає з українського фольклору і образ самої України. *Вона – це мати, яка виплакала відро сліз за своїми синами, що пішли на чужу війну й не повернулись. Її діти, які погинули, захищаючи чужих, вночі приходять до неї та ще й дорікають: “Доки ви, мамо, будете нас мучити? Ви тут плачете, а нам через вас спокою немає. Гляньте, скільки ви наплакали, – показують повні відра сліз, – а нам треба це носити”. – “Добре, сини, – відповідає ненька, – ідіть, звідки прийшли, не буду за вами плакати, якщо вам такі тяжкі мої сльози”.*

Наведені притчі на те й притчі, щоб побачити корінь

змальшовуваних ними подій. І справді, чиїх тільки геополітичних інтересів не захищали українці. Про своє ж дбали дуже рідко, та й то в останню чергу. Чи не тому в українському фольклорі син порядного батька – зазвичай не такий, як людські, а якийсь перевертень, вовкулака, який постійно шукає чогось іншого, чогось чужого. І ліки від такої біди знайти дуже тяжко. Найкращі з них – терпіння і щоденна малопродуктивна робота з перевиховання. Народний геній порівнює це з биттям пшеничним перевеслом до тих пір, поки на перевертневі не лусне вовча шкура. Так виглядає квінтесенція виховання свого національного в українській народній педагогіці.

... Якщо ж говорити про особливості прояву української ментальності у фольклорі, під яким ми розуміємо всю сукупність народного мистецтва, то в музиці вони визначаються тяжінням до багатоголосся. У поліщуків існує навіть так званий стихійний розбір пісні по голосах. Чим обумовлювався цей процес з фізіологічної чи, так би мовити, з антропологічної точки зору?

Грузинський етномузиколог Джорданія на початку 90-х років ХХ ст. прокартографував поширення багатоголосся на всій земній кулі. Результат виявився феноменальним. Він засвідчив, що це явище характерне не лише для грузинів, українців та італійців, а й для народів Північної Африки, Індії, Середньої Азії та Близького Сходу. На цій основі можна зробити висновок, що багатоголосся притаманне тільки тим народам, формування яких відбувалося в умовах сприятливого помірного клімату. Здобуття засобів проживання за таких умов не викликало особливих труднощів, а це сприяло нагромадженню в архетипі цього населення позитивних емоцій, що, як правило, призводить до розвитку мистецтв. Значно поширеніша серед цього населення й ліворукість, що, як правило, пов'язано із домінуванням правої половини півкуль головного мозку.

У населення, розвиток якого відбувався у суворіших кліматичних умовах, менталітет на фізіологічному рівні формувався дещо по-іншому. Тут відбувався природний відбір осіб, які могли адаптуватися до навколишнього середовища. Надзвичайно прогресувало раціональне пристосування до середовища. Тому для північних народів, а в їх числі для більшої

частини населення Московії, поліфонія не властива. Їм притаманна монофонічність.

У малярстві естетичний код українця визначає тяжіння до синього і зеленого кольорів. Прикладом такого домінування можна вважати революцію, яка відбувалася у візантійському іконописі невдовзі після того, як Русь стала християнською.

Населення Візантії, хоч і знаходилося ще в Європі, генетично було азійським. Тому в їхньому естетичному коді домінували червоний, вохристий, жовтий та чорний кольори. З допомогою цих кольорів вони і виражали своє бачення прекрасного. Це відобразилося і в візантійському іконописі. Ікони з іншим колоритом і досі вважаються неканонічними. Незважаючи на релігійний зміст, їх відносять до т. зв. “європейського мистецтва”.

Сліди української традиції відходу від іконописного канону простежуються ще у фресках Софії Київської, пам’ятці XII ст. Київські майстри не могли передати свого відчуття краси без синього, блакитного та зеленого кольорів.

Крім Софії Київської ці тенденції простежуються і в образі Волинської богоматері XIV ст., одному з найдавніших з уцілілих зразків українського малярства. Походить ця ікона з Луцька, а зберігається в Українському державному музеї образотворчого мистецтва у Києві. Нею відкривається експозиція цього музею. Ісус Христос на цій іконі зображений у зеленій сорочині.

В хореографічному мистецтві виявом української ментальності вважається поєднання швидкості із плавністю рухів.

У мовленні такими ознаками є повноголосся при відсутності подовжених голосних та середній темп мовлення. Українці розмовляють повільніше, ніж поляки, але швидше, ніж росіяни.

Чимало відмінностей характеру українців вказали українські фольклористи-романтики на початку XIX ст. Автор “Граматики малороссийского наречия” (1818) Олександр Павловський вбачав у характері українців “щось приємно меланхолійне, що відрізняє їх, можливо, від усіх інших жителів земної кулі. Вони мають природню кмітливість, гостроту, схильність до музики і здібність до співу. Хлібосољство і простота звичаїв складають їх суттєві властивості. В учинках надто прості і нібито трохи грубуваті, в ділах справедливі; в розмовах відверті, хоча часто тонкі й

хитромудрі; в намірах ґрунтовні. Люблять охайність і чистоту... Працюють тихо, але надійно. У пристрастях рідко спостерігають стриманість. До наук покликані, здається, від природи. Пісні їхні майже завжди тужні, але задуми, що криються в них, особливо цікаві для поетів, невимушений вираз думок і виблискуюча завжди якась ніжність і невинність – чудесні! Що може бути більш вражаючим, як слухати, коли українці приємними літніми вечорами, зібравшись гуртом десь на пагорбі, співають своїх сумовитих пісень”.

Грузин Микола Цертелєв (Ніколо Церетелі), який добре знав нороби українців зі своєї праці в якості інспектора освіти в Харкові, у статті “О старинных малороссийских песнях” та в листі до Михайла Максимовича від 16 березня 1927 р. теж пише про особливості поетичної вдачі українців, але подає її в порівнянні з народною поезією сусіднього з ними племені. Він вважає, що й одні й інші “передають дух своєї нації”, але різниця між ними істотна. “Російські пісні наповнені сміливішими картинами; українські – сильними почуттями. Перші часто відлунюють грубістю й дикістю уподобань, в останніх завжди відчувається бажання слави, любові й волі. В перших використовується оповідь складача, в останніх часто натрапляємо на драматичний виклад предмету. По-моєму, поезія описова сильніша в піснях росіян, лірична – в українських”.

Ще у XVII ст. французький орієнталіст Жак Шарден, описуючи свої враження від ознайомлення з невідомими землями та їхніми мешканцями, висловив припущення, що клімат країни, де проживає народ, визначає його обряди, звичаї і творче життя. Далі цю тезу розвинув італієць Дж. Віко, стверджуючи, що відмінність між мовами світу генетично походить від різних природних умов, які визначили природу їх творців.

Порівнюючи українські пісні з московськими, Максимович доходить такого висновку: “Сутня різниця між ними полягає ось у чому. У московських піснях виявляється дух, покірний своїй долі і підлеглий її волі. Росіянин не звик брати діяльної участі в переворотах життя, бо він здружився з природою і любить її змальовувати підмальованою, адже тут його душа може вільно виявитися. Він не силкується в пісні висловити обставини дійсного життя; зате бажає немов одділитися від усього того, що існує, й,

закривши рукою вухо, хоче начебто загубитися в згуку. Через те московські пісні визначаються глибокою тугою, безнадійним забуттям, якоюсь розкішливістю і плавкою протяглістю. В українських – менше такої розкоші (за винятком обрядових пісень, де часто вони сходяться з московськими і ін., через що так – видно з попереднього) і протяглісті; вони, виявляючи боротьбу духу з долею, відрізняються поривами пристрасті, стислою твердістю й силою почуття, але й природністю вислову. В них бачимо не забуття й не безнадійний сум, а більше досаду й тугу; в них більше дії. Отже, ця дія відбилась і в наступних піснях драматичною формою”.

“Туга, що становить найважливішу прикмету українських пісень, не огортає їх, а пронизує. Відгук її чується в усіх піснях; навіть іронія, до якої дуже схильні українці, часто переплітається з нею, й через те постає цілком особливий, дуже гарний ряд пісень”.

Пісня народу – це та сфера, де душа народу виливається підсвідомо. Проконтролювати її в напливі почуттів, які виникають зненацька, неможливо. Тому, якщо хочеш пізнати історію народу, вивчити все, що пережив цей народ на своєму історичному шляху, варто вслухатися в ті почуття, які він неконтрольовано виливає в своїй пісні. В ній його енергія, його душа, почуття, які його переповнюють” [Давидюк В. Ф. *Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі) : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Вид. третє, виправл., доп. і перероб.* / В. Ф. Давидюк. – Луцьк : ПВД “Твердиня”, 2014. – 448 с.]

РЕКОМЕНДОВАНИЙ СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ З КУРСУ

Основна література

1. Антологія українського міфу. Етіологічні, космогонічні, антропогонічні, теогонічні, солярні, лунарні, астральні, календарні, історичні міфи. У 3 т. – Т. 1 / зібрав та упоряд. В. Войтович. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2006. – 912 с.
2. Антологія українського міфу. Тотемічні міфи. У 3 т. – Т. 2 / зібрав та упоряд. В. Войтович. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2006. – 608 с.
3. Антологія українського міфу. Потойбіччя. У 3 т. – Т. 3 / зібрав та упоряд. В. Войтович. – Тернопіль : Навчальна книга, 2007. – 848 с.
4. *Войтович В.* Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 663 с.
5. *Войтович В.* Українське міфологієзнавство : навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. / Валерій Войтович. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. – 240 с.
6. *Гарасим Я. І.* Нариси до історії української фольклористики : навчальний посібник / Я. І. Гарасим. – К. : Знання, 2009. – 301 с.
7. *Гнатюк В.* Вибрані статті про народну творчість / В. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1966. – 246 с.
8. *Грушевський М.* Історія української літератури: Т. I / М. Грушевський. – К. : Либідь, 1993. – 392 с.
9. *Грушевський Марко.* Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / Марко Грушевський. – К. : Либідь, 2006. – 256 с.
10. *Давидюк В.* Концепції і рецепції / В. Давидюк. – Луцьк : ПВД “Твердиня”, 2008. – 288 с.
11. *Давидюк В.* Первісна міфологія українського фольклору / В. Давидюк. – Луцьк : Вежа, 1997. – 296 с.

12. *Дмитренко М.* Українська фольклористика: історія, теорія, практика / М. Дмитренко. – К.: Редакція часопису “Народознавство”, 2001. – 576 с.
13. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості: / Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / упоряд. Н. Шумада. – К.: Веселка, 1989. – 606 с.
14. *Іванова О.* Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів. Підручник для студентів фольклористичних та філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / О. Іванова. – К.: ВПК “Експрес-Поліграф”, 2012. – 335 с.
15. *Киченко О.* Фольклор як художня система (проблеми теорії) / О. Киченко. – Дрогобич: НВК: “Каменяр”, 2002. – 218 с.
16. Калинова сопілка: Антологія української народної творчості / упор. Н. Шумада. – К.: Веселка, 1989. – 606 с.
17. *Колесса Ф.* Українська народна словесність / Ф. Колесса. – Едмонтон, 1983. – С. 1–154.
18. *Колесса Ф. М.* Фольклористичні праці / Ф. М. Колесса. – К.: Наукова думка, 1970. – 415 с.
19. *Кушпет В.* Старцівство: мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX–поч. XX ст.) / В. Кушпет. – К.: “Темпора”, 2007. – 496 с.
20. *Лановик М.* Українська усна народна творчість: підручник / М. Лановик, З. Лановик. – К.: Знання-Прес, 2001. – 591 с.
21. Мифология: Большой энциклопедический словарь / гл. ред. Е. М. Мелетинский. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 736 с.
22. *Поліщук Ф. М.* Український фольклор. Давня українська література: Практичні заняття / Ф. М. Поліщук. – К.: Вища школа, 1989. – С. 26–32.
23. *Росовецький С.* Український фольклор у теоретичному висвітленні [Текст]: підручник для студ. вищих навч. закл. / С. К. Росовецький; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: [б.в.], 2008. – 623 с.
24. *Росовецький С. К.* Український фольклор у теоретичному висвітленні [Текст] / С. К. Росовецький. – К.: Фітосоціоцентр,

2005. Ч. 1: Теорія фольклору : посібник для ун-тів. – [Б. м.] : [б.в.], 2005. – 232 с.
25. Український фольклор: Критичні матеріали / С. К. Бисикало, Ф. М. Борщевський. – К. : Вища школа, 1978. – С. 180–184.
26. *Семенов О. М.* Український фольклор : навчальний посібник / О. М. Семенов. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2004. – 256 с.
27. Українська народна поетична творчість / за ред. М. Рильського. – К. : Радянська школа, 1965. – 231 с.
28. Українська народно-поетична творчість / М. С. Грицай, В. Г. Бойко, Л. Ф. Дунаєвська. – К. : Вища школа, 1983. – 357 с.
29. Українське народознавство : навч. посібник / за ред. С. П. Павлюка. – К. : Знання, 2006. – 568 с.
30. Українська фольклористика. Словник-довідник / укладання і загальна редакція Михайла Чернопиского. – Тернопіль : Видавництво “Підручники і посібники”, 2008. – 449 с.
31. *Філоненко С.* Усна народна творчість. Навчальний посібник / С. Філоненко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 416 с.
32. *Франко І.* Вибрані статті про народну творчість / І. Франко. – К. : Видавництво АН УРСР, 1955. – 289 с.

Додаткова література

1. *Азбелев С. Н.* О подразделениях сказочной прозы // Русское народное поэтическое творчество: Хрестоматия / сост. Ю. Г. Круглов. – М. : Высшая школа, 1986. – С. 90–95.
2. *Алексійчук О. С.* Дитячий фольклор Поділля (Антологія народної творчості) : навч. посібник. – Кам’янець-Подільський, 2005. – 76 с.
3. *Андреев Н. П.* Фольклор и его история // Русское народное поэтическое творчество: Хрестоматия по фольклористике / сост. Ю. Г. Круглов. – М. : Высшая школа, 1986. – С. 64–77.
4. *Аникин В. П.* Волшебная сказка “Царевна-лягушка” // Русское народное поэтическое творчество: Хрестоматия / сост. Ю. Г. Круглов. – М. : Высшая школа, 1986. – С. 250–261.

5. *Аникин В. П.* Русское народное поэтическое творчество / В. П. Аникин, Ю. Г. Круглов. – Л. : Просвещение, 1983. – 416 с.
6. *Аникин В. П.* Русская народная сказка. Пособие для учителей / В. П. Аникин. – М. : Госиздат, 1959. – 256 с.
7. *Бабишкін С. Д.* Дитячий фольклор в історико-педагогічному аспекті / С. Д. Бабишкін // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 1. – С. 58–64.
8. *Баканурський А.* Українська різдвяна гра “Коза” / А. Баканурський // Народна творчість та етнографія. – 1991. – № 6. – С. 59–65.
9. Балади. Кохання і дошлюбні стосунки / упор. О. І. Дей, А. Ю. Ясенчук. – К. : Наукова думка, 1987. – 472 с.
10. Балади. Родинно-побутові стосунки / упор. О. І. Дей та інші. – К. : Наукова думка, 1988. – 528 с.
11. Балади / упор. О. Дей, А. Ясенчук. – К. : Дніпро, 1987. – 319 с.
12. *Балушок В.* Елементи давньослов'янських ініціацій в українському весіллі / В. Балушок // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 1. – С. 31–35.
13. *Березовський І.* Українські народні казки про тварин / І. Березовський // Казки про тварин. – К. : Наукова думка, 1979. – С. 9–44.
14. *Берковець В.* Мовні особливості українських народних замовлянь / В. Берковець // Українська мова та література (газета). – 1998. – № 18. – С. 10.
15. *Білецький Л.* Основи української літературно-наукової критики / Л. Білецький. – К. : Либідь, 1998. – 408 с.
16. *Бойко В. Г.* Дитячий фольклор / В. Г. Бойко // Український дитячий фольклор. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – С. 3–16.
17. *Борисенко В.* Весільні побажання та віншівки / В. Борисенко // Урок української. – 2002. – № 5 – 6. – С. 15 – 16.
18. *Боряк О.* Міфологічні персонажі – охоронці правил поведінки людей / О. Боряк // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 3. – С. 32–38.

19. *Бріцина О.* Усно-формульна теорія та вивчення українських народних дум / О. Бріцина, І. Головаха // Народна творчість та етнографія. – 1997. – № 2–3. – С. 54–61.
20. *Бріцина О. Ю.* Традиційні персонажі соціально-побутової казки / О. Ю. Бріцина // Народна творчість та етнографія. – 1983. – № 1. – С. 29–36.
21. *Бріцина О. Ю.* Українська народна соціально-побутова казка (специфіка та функціонування) / О. Ю. Бріцина. – К. : Наукова думка, 1989. – 150 с.
22. *Булашев Г. О.* Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування / Г. О. Булашев. – К. : Довіра, 1993. – 414 с.
23. *Василик С.* Стрілецькі пісні на слова поетів “Молодої музи” / С. Василик // Народна творчість та етнографія. – 2002. – № 3. – С. 89–95.
24. *Веселовский А. Н.* Психологический параллелизм и его формы в отражениях поэтического стиля / А. Н. Веселовский // Русское народное поэтическое творчество: хрестоматия / сост. Ю. Г. Круглов. – М. : Высшая школа, 1986. – С. 364–374.
25. *Веселовский А.* Синкретизм древнейшей поэзии и начала дифференциации поэтических родов / А. Веселовский // Русское народное поэтическое творчество: Хрестоматия по фольклористике / сост. Ю. Г. Круглов. – М. : Высшая школа, 1986. – С. 50–64.
26. *Весілля : у 2 кн.* / передм. О. Правдюк. – К. : Наукова думка, 1970. – Кн. 1. – 451 с.; Кн. 2. – 476 с.
27. *Воропай О.* Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис : у 2 кн. / О. Воропай. – К. : Оберіг, 1991. – Т. 1. – 450 с.; Т. 2. – 445 с.
28. *Галей С.* Народознавча спадщина Пантелеймона Куліша / С. Галей // Народна творчість та етнографія. – 2002. – № 4. – С. 62–74.
29. *Гарасим Я. І.* Культурно-історична концепція фольклору в працях Михайла Драгоманова / Я. І. Гарасим // Молода нація. – 1996. – Вип. 2. – С. 79–109.

30. *Гейзінга Й.* Ношо Iudens / Й. Гейзінга. – К. : Основи, 1994. – С. 127–130.
31. *Герасимчук В.* Міфологічні мотиви у фольклорі та літературі: особливості трансформації / В. Герасимчук // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. – № 1. – С. 37–44; № 2. – С. 53–59.
32. Героїко-фантастичні казки / упоряд. І. Березовський. – К. : Дніпро, 1984. – 366 с.
33. Героїчний епос українського народу : хрестоматія / упор. О. Таланчук, Ф. Кислий. – К. : Либідь, 1993. – 432 с.
34. *Гнатюк В.* Нарис української міфології / В. Гнатюк. – Львів : Ін-т народознавства нац. академії наук України, 2000. – 263 с.
35. *Головацький Я.* Фрагменти. Руські народні пісні // Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія. У трьох книгах. Книга перша : навч. посібник / Я. Головацький ; упоряд. П. М. Федченко, М. М. Павлюк, Т. В. Бовсунівська ; за ред. П. М. Федченка. – К. : Либідь, 1996. – С. 173–175.
36. Голосіння, тужіння, плачі // Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ “Академія”, 1997. – С. 166–167.
37. *Грабович О.* Думи як символічний код переказу культурних цінностей / О. Грабович // Родовід. – 1993. – № 5. – С. 30–36.
38. *Григор'єв-Наш.* Історія України в народних думах і піснях / Григор'єв-Наш. – К. : Дніпро, 1993. – 271 с.
39. *Гримич М. В.* З історії двох українських народних балад про інцест / М. В. Гримич // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 3. – С. 38–41.
40. *Гримич М. В.* Слідами архаїчного ритуалу в пісенних сюжетах про перевтілення утоплениць / М. В. Гримич // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 5. – С. 40–43.
41. *Грицай С. Й.* Фольклор у просторі та часі: Вибрані статті / С. Й. Грицай. – Тернопіль : Астон, 2000. – 228 с.
42. *Грицик І.* Символіка образу води в українських баладах / І. Грицик // Народна творчість та етнографія. – 1999. – № 1. – С. 124–128.

43. *Грушевський М.* “Малоросійські пісні” М. Максимовича і їх роль в розвитку українознавства / М. Грушевський // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 5–6. – С. 27–39.
44. *Губко О.* Народна магія з погляду психолога / О. Губко // Берегиня. – 1993. – № 2–3. – С. 124–128.
45. *Давидюк В.* Від “Куці-Баби” до “Діда-Панаса” (культ предків у народній грі) / В. Давидюк // Берегиня. – 2002. – № 2. – С. 13–17.
46. *Дей О.* Поетика української народної пісні / О. Дей. – К. : Наукова думка, 1978. – 251 с.
47. *Дей О.* Поетична панорама народного життя // Коломийки в записках Івана Франка / О. Дей ; упор. О. Дей. – К. : Музична Україна, 1970. – С. 5–11.
48. *Дей О. І.* Українська народна балада / О. І. Дей. – К. : Наукова думка. – 263 с.
49. *Денисюк І.* Національна специфіка українського фольклору / І. Денисюк // Слово і час. – 2003. – № 9. – С. 16 – 24; № 10. – С. 41–50.
50. *Дзюба В. В.* Уявлення людини про смерть (на матеріалі голосінь) / В. В. Дзюба // Вісник. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. Вип. 8. – К. : Київський університет, 2002. – С. 73–75.
51. *Дмитренко М.* Монографія про народні родинно-побутові пісні / М. Дмитренко // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 4. – С. 84–85.
52. *Довженок Г.* Вступ / Г. Довженок // Дитячий фольклор / упоряд. Г. В. Довженок. – К. : Дніпро, 1986. – С. 5–20.
53. *Довженок Г., Луганська К.* Дитяча поезія // Дитячі пісні та речитативи / упор. Г. Довженок, К. Луганська. – К. : Наукова думка, 1991. – С. 8–36.
54. *Довженок Г. В.* Українські народні колискові пісні та забавлянки / Г. В. Довженок, К. М. Луганська // Дитячий фольклор. Колискові пісні та забавлянки. – К. : Наукова думка, 1984. – С. 11–44.
55. *Доманицький В.* Сучасні колядки і щедрівки / В. Доманицький // Народна творчість та етнографія. – 1999. – № 1. – С. 89–119.

56. Драгоманов М. Нові українські пісні про громадські справи (1764–1880) // Драгоманов М. Вибране. – К. : Либідь, 1991. – С. 456–460.
57. Дубчак В. Бандура в козацькому війську України / В. Дубчак // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 1. – С. 70–73.
58. Дума про репресованих кобзарів // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 1. – С. 25–27.
59. Дунаєвська Л. Ф., Таланчук О. М. Український фольклор у контексті міфології народів світу / Л. Ф. Дунаєвська, О. М. Таланчук // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1996. – № 5. – С. 14–18.
60. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна казка / Л. Ф. Дунаєвська. – К. : Вища школа, 1987. – 128 с.
61. Єфремов С. Фольклорно-етнографічний збірник Пантелеймона Куліша “Записки про Південну Русь” в оцінці Тараса Шевченка / С. Єфремов // Народна творчість та етнографія. – 1997. – № 4. – С. 3–7.
62. Железняк Н. Лінгвосоціокультурний аспект вивчення українського характеру (“пісенність”) / Н. Железняк // Дивослово. – 2001. – № 4. – С. 18–20.
63. Жирмунский В. М. К вопросу о международных сказочных сюжетах / В. М. Жирмунский // Русское народное поэтическое творчество : хрестоматия / сост. Ю. Г. Круглов. – М. : Высшая школа, 1986. – С. 244–250.
64. Жулинський М. Національні культури і проблеми глобалізації / М. Жулинський // Слово і час. – 2002. – № 12. – С. 5–10.
65. Задорожний В. Структурна та змістова еволюція у коляді “Не плач, Рахиле” в новий час / В. Задорожний // Слово і час. – 2005. – № 12. – С. 41–48.
66. Іваницький А. Весільна пісенність на Україні та її обрядова функція / А. Іваницький // Весільні пісні : у 2 книгах. – Книга 1. – К. : Наукова думка, 1982. – С. 11–69.
67. Іваницький А., Пальоний В. Радянська фольклористика чи радянський фольклоризм? Політика та культура / А. Іваницький, В. Пальоний // Родовід. – 1996. – № 13. – С. 25–30.

-
68. *Іваницький А.* Українська музична фольклористика / А. Іваницький. – К. : Заповіт, 1997. – 392 с.
 69. *Іваницький А. І.* Український музичний фольклор : підручник для вищих учбових закладів / А. І. Іваницький ; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, Нац. Академія Наук України. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 315 с.
 70. *Іваннікова Л. В.* Видатний етнограф і громадянський діяч П. П. Чубинський / Л. В. Іваннікова // Українська мова і література в школі. – 1990. – № 5. – С. 50–54.
 71. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу : історико-релігійна монографія. – К. : АТ “Обереги”, 1994. – 424 с.
 72. І. Франко – народознавець // Історія української літератури ХІХ ст. (70–90-ті роки) : у 2 кн. : підручник / О. Д. Гнідан та ін. – К. : Вища школа, 2003. – Кн. 2. – С. 249–260.
 73. Календарно-обрядові пісні / упор. О. Ю. Чебанюк. – К. : Дніпро, 1987. – 392 с.
 74. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Исторические корни и развитие обычаев. – М. : Наука, 1983. – 224 с.
 75. *Кафарський В. І., Савчук Б. П.* Етнологія : підручник / В. І. Кафарський, Б. П. Савчук. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.
 76. *Кейда Ф. Ф.* Український фольклор про гайдамаччину / Ф. Ф. Кейда. – К. : Вирій, 1999. – 239 с.
 77. *Килимник С.* Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 2 кн. – Кн. 1 / С. Килимник. – К. : Обереги, 1994. – 400 с.
 78. *Килимник С.* Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 2 кн. – Кн. 2 / С. Килимник. – К. : Обереги, 1994. – 528 с.
 79. *Кисіль О.* Український вертеп (Про походження українського вертепу) // Кисіль О. Український театр. – К. : Мистецтво, 1968. – С. 11–31.

80. *Кирдан Б.* З духовної скарбниці народу / Б. Кирдан // Українські народні думи та історичні пісні. Збірник / упор. О. Таланчук. – К. : Веселка, 1990. – С. 5–32.
81. *Кирчів Р.* Внесок Івана Огієнка в українську етнографію і фольклористику / Р. Кирчів // Народна творчість та етнографія. – 1995. – № 4–5. – С. 9–18.
82. *Киченко О.* Фольклор як художня система: Проблеми теорії / О. Киченко. – Дрогобич : НВЦ “Каменярь”, 2002. – 212 с.
83. *Кібець Н.* Зимовий цикл святкувань / Н. Кібець // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 1. – С. 55–60.
84. *Кімакович І.* Традиційний анекдот: виникнення терміна та його еволюція / І. Кімакович // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 5–6. – С. 45–53.
85. *Кімакович І.* Сміхова культура: проблеми дослідження української традиції / І. Кімакович // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 1. – С. 48–53.
86. *Клітна Н.* “Наша дума, наша пісня не вмре, не загине...”. Зародження і розвиток кобзарства в Україні / Н. Клітна // Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 3. – С. 50–55.
87. *Климець Ю. Д.* Купальська обрядовість на Україні / Ю. Д. Климець. – К. : Наукова думка, 1990. – 142 с.
88. *Кобальчинська Р.* Поезія звичаїв і обрядів найбільшого народного свята / Р. Кобальчинська // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 1. – С. 49–54.
89. *Ковальчук О.* Українське народознавство / О. Ковальчук. – К. : Освіта, 1992. – 176 с.
90. *Козар Л.* Монументальне видання українського фольклору кінця ХІХ століття (До питання про наукові основи чотиритомного фольклорного зібрання Б. Д. Грінченка) / Л. Козар // Народна творчість та етнографія. – 1997. – № 4. – С. 29–40.
91. *Колосова Н. А.* Загадка как одно из средств познания мира / Н. А. Колосова // Русская словесность в школах Украины. – 1997. – № 6. – С. 17–22.

92. *Кононенко В.* Шляхами народних приповідок : посібник для вчителя / В. Кононенко. – К. : РВЦ “Проза”, 1994. – 208 с.
93. *Костомаров М.* Об историческом значении русской народной поэзии / М. Костомаров // Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія. У трьох книгах. Книга перша : навч. посібник / упоряд. П. М. Федченко, М. М. Павлюк, Т. В. Бовсунівська ; за ред. П. М. Федченка. – К. : Либідь, 1996. – С. 211–216.
94. *Костомаров М.* Слов’янська міфологія / М. Костомаров. – К. : Либідь, 1994. – 283 с.
95. *Кравцов Н. И., Лазутин С. Г.* Русское устное народное творчество : учебник для фил. спец. ун-тов / Н. И. Кравцов, С. Г. Лазутин. – М. : Высшая школа, 1983. – 448 с.
96. *Круть Ю. З.* Хліборобська обрядові поезія слов’ян / Ю. З. Круть. – К. : Наукова думка, 1973. – 208 с.
97. *Кузьменко О.* Стрілецька пісня у повстанському репертуарі / О. Кузьменко // Народна творчість та етнографія. – 2002. – № 1–2. – С. 84–89.
98. *Культура і побут населення України : навч. посібник / В. І. Наулко та ін.* – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
99. *Кухта Н.* Із казкознавчого доробку П. Чубинського / Н. Кухта // Вісник. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. Вип. 12–13. – К. : Київський університет, 2002. – С. 74–76.
100. *Лановик М., Лановик З.* Вивчення української усної народної творчості у вищій школі / М. Лановик, З. Лановик // Вища школа. – 2001. – № 6. – С. 38–45.
101. *Леви Стросс К.* Структурная антропология / К. Леви Стросс. – М. : Эксмо-пресс. – 2001. – 507 с.
102. *Легенды и мифы // Мифы народов мира. Энциклопедия (В 2 томах) / гл. ред. С. А. Токарев.* – М. : Советская энциклопедия, 1982. – Т. 2. – С. 45–47.
103. *Легенди та перекази / упор. та приміт. А. Л. Іоаніді.* – К. : Наукова думка, 1985. – 400 с.
104. *Лисюк Н.* Егда мимо ноць ходит (про весільний обряд) / Н. Лисюк // Родовід. – 1996. – № 13. – С. 16–24.

105. *Лисюк Н.* Фольклор як політична зброя / Н. Лисюк // Слово і час. – 2005. – № 11. – С. 65–71.
106. *Лисюк Н.* Міфологічний хронотоп / Н. Лисюк. – К.: Укр. Фітосоціологічний центр, 2006. – 199 с.
107. *Литвин М.* Розстріляний з'їзд кобзарів / М. Литвин // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 4. – С. 95–98.
108. *Лозинський Й.* Українське весілля / Й. Лозинський. – К.: Наукова думка, 1992. – 176 с.
109. *Лозко Г.* Українське народознавство / Г. Лозко. – К.: Зодіак, 1995. – 366 с.
110. *Максимович М.* Передмова до збірки “Малороссийские песни” / М. Максимович // Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія. У трьох книгах. Книга перша: навч. посібник / упоряд. П. М. Федченко, М. М. Павлюк, Т. В. Бовсунівська; за ред. П. М. Федченка. – К.: Либідь, 1996. – С. 111–115.
111. *Малинська Н.* Національний герой в українських прислів'ях та приказках / Н. Малинська // Вісник. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. Вип. 9. – К.: Київський університет, 2000. – С. 76–80.
112. *Марчук О.* Перший дім дитини (прагмема колиски в контексті колисанки) / О. Марчук // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2005. – № 4. – С. 134–139.
113. *Матвійшин С. М.* Ой співанко-коломийко, як тебе не знати... / С. М. Матвійшин // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 4. – С. 30–34.
114. *Мелетинский Е. М.* Герой волшебной сказки. Происхождение образа / Е. М. Мелетинский. – М.: Изд-во восточной литературы, 1958. – 264 с.
115. *Мелетинский Е. М.* “Низкий” герой волшебной сказки / Е. М. Мелетинский // Русская фольклористика. Хрестоматия для вузов / С. И. Минц, Э. В. Померанцева. – М.: Высшая школа, 1965. – С. 364–378.
116. *Мельников М. Н.* Русский детский фольклор / М. Н. Мельников. – М.: Просвещение, 1987. – 240 с.

-
117. *Мишанич С. В.* Усні народні оповідання: питання поезики / С. В. Мишанич. – К. : Наукова думка, 1986. – 327 с.
118. *Мушинка М.* Академік Володимир Гнатюк як дослідник фольклорних скарбів Закарпатської України / М. Мушинка // Народна творчість та етнографія. – 2002. – № 5–6. – С. 3–14.
119. Народні байки / упоряд. М. Дмитренко. – К. : Редакція часопису “Народотнавство”, 1994. – 40 с.
120. Народні оповідання / упор. С. Мишанич. – К. : Дніпро, 1986. – 336 с.
121. Народні усмішки / упоряд. П. Ф. Гальченко. – К. : Дніпро, 1986. – 310 с.
122. Народ скаже – як зав’яже: Українські народні прислів’я, приказки, загадки / вст. ст. Н. Шумади. – К. : Дніпро, 1971. – 230 с.
123. *Нечуй-Левицький І.* Світогляд українського народу (Ескіз української міфології) / І. Нечуй-Левицький. – К. : АТ “Обереги”, 1992. – 88 с.
124. *Новикова М.* Прасвіт українських замовлянь / М. Новикова // Українські замовляння / упоряд. М. Н. Москаленко. – К. : Дніпро, 1993. – С. 7–29.
125. *Нудьга Г.* Українська балада / Г. Нудьга. – К. : Дніпро, 1970. – 258 с.
126. *Нудьга Г.* Українська дума і пісня в світі. Книга 1 / Г. Нудьга. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 1997. – 424 с.
127. *Одарченко П.* Національне відродження України і розвиток фольклористики та етнографії в ХІХ та на початку ХХ століття / П. Одарченко // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 4. – С. 44–50.
128. *Одарченко П.* Упорядник класичної збірки українських народних прислів’їв та приказок (Штрихи до портрета видатного народознавця ХІХ століття Матвія Номиса) / П. Одарченко // Народна творчість та етнографія. – 2002. – № 1–2. – С. 37–48.
129. “Ой у лузі червона калина”: Українські січові стрільці в піснях / упоряд. М. Крищук ; муз. розшифрування М. Запотічного. – Тернопіль, 1990. – 56 с.

130. *Охріменко П.* Максим Рильський про героїчний епос слов'ян / П. Охріменко // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 1. – С. 3–6.
131. *Охріменко П., Охріменко О.* Морально-етичні ідеали героїв українських народних дум та пісень про козаків / П. Охріменко, О. Охріменко // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 3. – С. 3–8.
132. *Павлюк С.* Інститут народознавства Національної Академії наук України / С. Павлюк // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 1. – С. 40–45.
133. *Павлій П. Д.* Героїчна поезія українського народу // Українські народні думи та історичні пісні / П. Д. Павлій ; упор. П. Д. Павлій та інші. – К. : Вид-во АН УРСР, 1955. – С. V–XLVII.
134. *Пазяк М.* Найважливіші фольклористичні праці, видані АНУ (1918–1998) / М. Пазяк // Народна творчість та етнографія. – 1998. – №5–6. – С. 130–140.
135. *Пазяк М., Пазяк Н.* Поетика народних дум, її джерела і традиції / М. Пазяк, Н. Пазяк // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 1. – С. 12–18.
136. *Пазяк М.* Рукописні пареміографічні збірки у фондах інституту ім. М. Т. Рильського / М. Пазяк // Народна творчість та етнографія. – 1983. – № 1. – С. 53–57.
137. *Пазяк М.* Трансформація паремій у текстах художніх творів / М. Пазяк // Народна творчість та етнографія. – 1999. – № 5–6. – С. 83–93.
138. *Пазяк М. М.* Українські прислів'я та приказки: Проблеми пареміології та пареміографії / М. М. Пазяк. – К. : Наукова думка, 1984. – 204 с.
139. *Панченко І.* Світоглядні ключі до прочитання замовлянь / І. Панченко // Сучасність. – 1995. – № 7–8. – С. 210–213.
140. *Панчук О.* Композиційна структура щедрівок / О. Панчук // Слово і час. – 2005. – № 12. – С. 49–56.
141. *Петров В.* Методологічно-світоглядні напрями в українській етнографії та фольклористці XIX–XX століття / В. Петров // Народна творчість та етнографія. – 2000. – № 4. – С. 70–74.

-
142. *Пилинський Я.* Видатний фольклорист і народознавець (До 120-річчя з дня народження Філарета Колесси) / Я. Пилинський // Українська мова та література в школі. – 1991. – № 7. – С. 37–41.
143. *Полипчик Р.* Дослідник українського вертепу Є. Марковський / Р. Полипчик // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 1. – С. 16–25, № 2. – С. 17–27.
144. Під одним небом: Фольклор етносів України / упор. Л. К. Вахніна. – К.: Голов. спеціал. ред. літ. мовами нац. меншин, 1996. – 255 с.
145. Пісні родинного життя: збірник / упоряд. Г. В. Довженок. – К.: Дніпро, 1988. – 359 с.
146. *Пістун Н. Ф.* Поліське весілля / Н. Ф. Пістун // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 3. – С. 64–67.
147. *Плачинда С.* Словник давньоукраїнської міфології / С. Плачинда. – К.: Український письменник, 1993. – 63 с.
148. *Плачинда-Сасина М. С.* “Чумацькі народні пісні” І. Рудченка / М. С. Плачинда-Сасина // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 1. – С. 36–40.
149. *Плисецький М. М.* Взаимосвязи русского и украинского поэтического эпоса / М. М. Плисецкий. – М.: АН СССР, 1963. – 448 с.
150. *Плісецький М.* Українські народні думи. Сюжети і образи / М. Плісецький. – К.: Кобза, 1994. – 364 с.
151. Повстанські пісні / упоряд. і муз. ред. В. Подуфалій. – Тернопіль, 1992. – 78 с.
152. *Погребенник Ф. П.* Наша дума, наша пісня: Нарис-дослідження / Ф. П. Погребенник. – К.: Музична Україна, 1991. – С. 95–200.
153. *Пономаренко В.* Міфологема “змій-вода” в українському фольклорі / В. Пономаренко // Українська мова та література (газета). – 1999. – № 12. – С. 9.
154. *Пономарьов А. П.* Українська етнографія: Курс лекцій / А. П. Пономарьов. – К.: Либідь, 1994. – 320 с.

155. *Правдюк О.* Стрілецькі пісні в системі жанрів українського пісенного фольклору / *О. Правдюк* // Народна творчість та етнографія. – 1995. – № 2–3. – С. 24–35.
156. Прислів'я та приказки. Природа. Господарська діяльність людини / вст. ст. *М. М. Пазяка*. – К. : Наукова думка, 1989. – 480 с.
157. Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру / вст. ст. *М. М. Пазяка*. – К. : Наукова думка, 1990. – 528 с.
158. Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / вст. ст. *М. М. Пазяка*. – К. : Наукова думка, 1991. – 440 с.
159. *Пропп В.* Исторические корни волшебной сказки / *В. Пропп*. – Ленінград : ЛГУ, 1945. – 340 с.
160. *Пропп В. Я.* Морфология сказки / *В. Я. Пропп* // Русское народное поэтическое творчество : хрестоматія / сост. *Ю. Г. Круглов*. – М. : Высшая школа, 1986. – С. 228–236.
161. *Пушик С.* Чугайстер: міфічний персонаж народної поезії Карпат / *С. Пушик* // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 2–3. – С. 53–65.
162. Рай-поле: Фольклор і сучасна народна творчість Придніров'я. – Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 2001. – 272 с.
163. *Рибалко К.* “Ой ходив чумак...” (Сценарій свята чумацької пісні) / *К. Рибалко* // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – № 5. – С. 186–194.
164. *Росовецький С.* Український фольклор у теоретичному висвітленні. – Ч. 1. Теорія фольклору. Посібник для університетів / *С. Росовецький*. – К. : Філософіоцентр, 2005. – 232 с.
165. *Русин М. Ю.* Фольклор: традиції і сучасність / *М. Ю. Русин*. – К. : Либідь, 1991. – 114 с.
166. *Руснак І.* Думи та історичні пісні: Тексти та їх інтерпретація / *І. Руснак*. – Кіровоград : Степова Еллада, 1999. – 96 с.
167. *Руснак І.* Український фольклор у школі (календарно-обрядова поезія) / *І. Руснак* // Українська література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – № 3. – С. 78–80.

168. Русское народное поэтическое творчество. Хрестоматия по фольклористике : учебное пособие для филологических специальностей педагогических институтов / сост. Ю. Г. Круглов. – М. : Высшая школа, 1986. – 536 с.
169. Савур-могила: Легенда та перекази Нижньої Наддніпрянщини. – К. : Дніпро, 1990. – 261 с.
170. Седнев Вл. Страшні дитячі історії: символізація необхідності / Вл. Седнев // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 9–10. – С. 205–215.
171. Сисов В. М. Голосіння (Структура жанру. Система різновидів) / В. М. Сисов // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 5. – С. 47–51.
172. Сивачук Н. Український дитячий фольклор : підручник / Н. Сивачук. – К. : Деміург, 2003. – 288 с.
173. Сидоренко О. Як чумаки по сіль ходили / О. Сидоренко // Наука і суспільство. – 1991. – № 11. – С. 60–63.
174. Сказки и мифы // Мифы народов мира. Энциклопедия (В 2 томах) / гл. ред. С. А. Токарев. – М. : Советская энциклопедия, 1982. – Т. 2. – С. 441–444.
175. Скуратівський В. Дідух: Свята українського народу / В. Скуратівський. – К. : Освіта, 1995. – 272 с.
176. Скуратівський В. Місяцелік. Український народний календар / В. Скуратівський. – К. : Веселка, 1993. – 207 с.
177. Скуратівський В. Т. Русалії / В. Т. Скуратівський. – К. : Довіра, 1996. – 734 с.
178. Смоляк О. С. Український дитячий музичний фольклор : підручник-хрестоматія для викладачів та учнів / О. С. Смоляк. – Тернопіль : Лілея, 1998. – 78 с.
179. Степанишин Б. Давня українська література в школі / Б. Степанишин. – К. : Либідь, 2000. – 504 с.
180. Сулима М. Українська драматургія 17–18 століть / М. Сулима. – К. : ПЦ “Фоліант”; ВД “Стилос”, 2005. – 368 с.
181. Сулима М., Федас Й. Український народний вертеп / М. Сулима, Й. Федас // Радянське літературознавство. – 1989. – № 2. – С. 73–74.

182. *Тайлор Э. Б.* Первобытная культура / Э. Б. Тайлор. – М. : Политиздат, 1989. – 573 с.
183. *Терещенко А. К.* “Чумацькі пісні” Володимира Зубицького / А. К. Терещенко // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 3. – С. 10–12.
184. *Удод Л. І.* Вивчення усної народної творчості : посібник для вчителів / Л. І. Удод. – К. : Радянська школа, 1986. – 108 с.
185. Українська дитяча література. Хрестоматія : у 2 ч. : навч. посібник / упор. І. Луценко та інші. – К. : Вища школа, 1992. – Ч. 1. – С. 6–20.
186. Українська народна творчість у поняттях міжнародної термінології / Антонович Є. та ін. : Колективне дослідження за матеріалами Других Гончарівських читань. – К. : НАН України, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського, 1996. – 325 с.
187. Українська художня культура : навч. посібник / за ред. І. Ф. Ляшенка. – К. : Либідь, 1996. – 416 с.
188. Український фольклор : хрестоматія для 5–11 класів / упоряд. О. Ю. Бріцина. – К. : Освіта, 1998. – 752 с.
189. Українські замовляння / упоряд. М. Н. Москаленко. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с.
190. Українські народні казки, легенди, анекдоти / упоряд. В. А. Юзвенко. – К. : Молодь, 1989. – 432 с.
191. Українські народні пісні про кохання / упор. Ю. Білякова, М. Кагарлицький. – К. : Мистецтво, 1971. – 212 с.
192. Українські перекази / збір. М. Возняк. – К. : Абрис, 1993. – 120 с.
193. Українські прислів'я, приказки і таке інше. Уклав М. Номис / упоряд. М. Пазяк. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
194. Українські символи / за ред. М. Дмитренка. – К. : Редакція часопису “Народознавство”, 1994. – 140 с.
195. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К. : Либідь, 1991. – 638 с.
196. *Федас Й.* Термінологія народного театру: вертеп / Й. Федас // Вісник. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика.

- Вип. 12–13. – К. : Київський університет, 2002. – С. 78–81.
197. *Федас Й.* Український народний вертеп (у дослідженнях ХІХ–ХХ ст.) / Й. Федас. – К. : Наукова думка, 1987. – 182 с.
198. *Федченко П. М.* М. О. Максимович – видатний учений-енциклопедист / П. М. Федченко // Радянське літературознавство. – 1984. – № 10. – С. 42–49.
199. *Франко О.* Діяльність Федора Вовка в Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка / О. Франко // Народна творчість та етнографія. – 1997. – № 5–6. – С. 15–26.
200. *Франко І.* До історії коломийкового розміру // Вступ до літературознавства : хрестоматія / упоряд. Н. І. Бернадська. – К. : Либідь, 1994. – С. 133–134.
201. *Франко І.* Жіноча неволя в руських піснях народних // І. Франко. Твори в 50 т. – Т. 26. Літературно-критичні статті. – С. 209–253.
202. *Фрэзер Дж. Дж.* Золотая ветвь: Исследование магии и религии / пер. с англ. – М. : Политиздат, 1980. – С. 676–721 (“Европейские праздники огня. Истолкование праздников огня”).
203. *Цертелев М.* О старинных малороссийских песнях / М. Цертелев // Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія. У трьох книгах. Книга перша : навч. посібник / упоряд. П. М. Федченко, М. М. Павлюк, Т. В. Бовсунівська ; за ред. П. М. Федченка. – К. : Либідь, 1996. – С. 56–62.
204. *Чебанюк О.* Релікти архаїчних вірувань і ритуалів у деяких дівочих весняних іграх / О. Чебанюк // Народна творчість та етнографія. – 1991. – № 4. – С. 88–95.
205. *Чехівський О. О.* Ментальність українців і пісня / О. О. Чехівський // Дивослово. – 1996. – № 12. – С. 20–22.
206. *Шабліовський В. Є.* Один з найдавніших міжнародних казкових сюжетів / В. Є. Шабліовський // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 4. – С. 4–6.
207. *Шалак О.* “Висип мені, мати, високу могилу...” (уявлення про смерть і потойбічний світ, відображені в українському фольклорі) / О. Шалак // Берегиня. – 2002. – № 2. – С. 29–34.

208. *Швець І.* Вертеп як феномен християнства / І. Швець // Київська старовина. – 1996. – № 2–3. – С. 97–99.
209. *Шевченко В.* Символіка весільного гільця / В. Шевченко // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 5–6. – С. 82–85.
210. *Шевчук В.* Про Йосипа Обонкіна-Батю, українську вертепну драму та вертепне дійство // Шевчук В. Муза Роксоланська. Українська література XVI–XVIII століть. У 2 кн. – Кн. 2. Розвинене бароко. Пізнє бароко. – К. : Либідь, 2005. – С. 561–578.
211. *Шевчук О.* Пісні в записах Миколи Лисенка / О. Шевчук // Народна творчість та етнографія. – 1993. – № 1. – С. 83–88.
212. *Шрамко І.* Кобза та бандура в контексті світової культури / І. Шрамко // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 5–6. – С. 73–80.
213. *Шумада Н.* Коломийка в дослідженнях В. Гнатюка / Н. Шумада // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 2. – С. 21–26.
214. *Шумада Н.* Коломийки у взаємозв'язках зі східнослов'янською пісенністю / Н. Шумада // Народна творчість та етнографія. – 1991. – № 2. – С. 3–13.
215. *Юдкін І.* Ритміка українських веснянок і західноєвропейські фольклорні традиції / І. Юдкін // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 4. – С. 57–60.
216. *Ющенко О.* Із свідчень про трагічний кобзарський з'їзд / О. Ющенко // Народна творчість та етнографія. – 1998. – № 4. – С. 99–102.
217. *Яворницький Д. І.* До альбома української старовини (Група кобзарів та лірників на малоруському ярмарку) / Д. І. Яворницький // Народна творчість та етнографія. – 1990. – № 6. – С. 44–45.
218. *Ятченко В.* Замовляння та їх значення для вивчення ментальності українців / В. Ятченко // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 1. – С. 15–21.

Навчальне видання

**НІНА ОСЬМАК
ТЕТЯНА БИКОВА
ВІКТОРІЯ АЛЕКСАНДРЕНКО
ТЕТЯНА УРИСЬ**

УКРАЇНСЬКА УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

Навчальний посібник для студентів-філологів

Технічне редагування – Т. М. Ветраченко

Верстка – Т. С. Меркулова

Підписано до друку 26 червня 2019 р.
Формат 60x84/16. Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. др. арк. 9,43. Об.-вид. арк. 5,49.
Наклад 300 прим. Зам. № 029.
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002 (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова (044) 239-30-26